

Univerzita Palackého v Olomouci

Přírodovědecká fakulta

Katedra rozvojových studií

Miroslav KUBÍČEK

**ZMĚNY NÁRODNOSTNÍ STRUKTURY ZEMÍ
BÝVALÉ JUGOSLÁVIE PO ROCE 1991**

Diplomová práce

Vedoucí práce: RNDr. Miloš FŇUKAL, Ph.D.

Olomouc 2009

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně a veškeré použité prameny jsem uvedl v seznamu literatury.

Lublaň, 5. května 2009

.....
podpis

Rád bych tímto poděkoval zvláště vedoucímu mé diplomové práce RNDr. Miloši Fňukalovi, Ph.D. za jeho vstřícnost, ohleduplnost, cenné připomínky, podněty a rady, které mi pomohly při vypracování této diplomové práce. Rád bych také poděkoval všem ostatním, kteří mi pomohli práci dokončit.

Vysoká škola: Univerzita Palackého

Fakulta: Přírodovědecká

Katedra: Rozvojových studií

Školní rok: 2007/08

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

student

Miroslav **KUBÍČEK**

obor

Mezinárodní rozvojová studia

Název práce:

Změny národnostní struktury zemí bývalé Jugoslávie po roce 1991

Changes in Ethnic Structure in the countries of Former Yugoslavia after 1991

Zásady pro vypracování:

Cílem diplomové práce je analýza změn etnické struktury území bývalé Jugoslávie na základě sčítání lidu v roce 1991 a sčítání provedených v nástupnických zemích s výjimkou Bosny a Hercegoviny a Kosova po roce 2001. Autor srovná etnickou strukturu v nejnižších dostupných územních celcích jednotlivých států, vhodně je klasifikuje v rámci celého postjugoslávského prostoru a pokusí se identifikovat a kvantifikovat společenské a politické příčiny změn (nucené i spontánní migrace, rozdílná míra porodnosti, změny metodiky sčítání apod.).

Struktura práce:

1. Úvod
2. Cíl práce
3. Přehled literatury zabývající se danou problematikou
4. Sčítání na území býv. Jugoslávie po roce 1991 – srovnání metodiky
5. Změny etnické struktury dílčích území, identifikace příčin
6. Srovnání změn v rámci celé oblasti bývalé Jugoslávie, podobnosti a rozdíly vývoje v jednotlivých zemích
7. Závěry
8. Shrnutí a Summary
9. Použité zdroje, přílohy

Rozsah grafických prací: grafy, schémata, mapy

Rozsah průvodní zprávy: 20 000 slov základního textu + práce včetně všech příloh v elektronické podobě

Seznam odborné literatury:

Statistické publikace národních statistických úřadů (zčásti dostupné na webu), publikace mapující společenský a politický kontext změn, namátkou:

- BLACK, R., GENT, S. (2006): Sustainable Return in Post-conflict Contexts. International Migration, Vol 44, No 3, Blackwell Publishing, Oxford and Malden, s. 15 - 38
- FŇUKAL, M. (2001): Politickogeografické souvislosti jugoslávské krize. Geografie - Sborník České geografické společnosti, Vol 106, No 3, Česká geografická společnost, Praha, s. 133 - 147.
- HORÁK, R. (2000): Populační vývoj zemí bývalé Jugoslávie a národnostní složení obyvatelstva. Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze - Přírodovědecká fakulta, Praha, 143 s.
- JORDAN, P. (1993): The Relation Between Ethnically Defined Territories and Functional Regions in Croatia and Bosnia - Hercegovina. In: Crkvenčić, I., Klemenčić, M., Feletar, D. (Eds): Croatia - A New European State. Department for Geography and Spatial Planning, Faculty of Science, University of Zagreb, Zagreb, s. 133 - 142
- PETRIČUŠIĆ, A. (2004): Wind of Change: The Croatian Government's Turn Towards a Policy of Ethnic Reconciliation. European Diversity and Autonomy Papers, 6/2004, Europäische Akademie Bozen, Bozen, 23 s.
- PRODANOVIĆ, (2000): Regional Wars and Chances for the Reconstruction of Balkan Cities in a Global Information Society. Cities and Citizens, Urbanity and Multiculture in the Past, Present and Future of Balkan Civilization. City, Vol 4, No 2, Routledge, Abingdon, s. 277 - 287.
- RADUŠKI, N. (2003): Etnička slika Srbije - popis 2002. godine. Migracijske i etničke teme, Vol 19, No 2 - 3, Institut za migracije i narodnosti, Zagreb, s. 253 – 267

Vedoucí diplomové práce: RNDr. Miloš Fňukal, Ph.D.

Datum zadání diplomové práce: 14. 11. 2007

Termín odevzdání diplomové práce: 15. 5. 2009

vedoucí katedry

vedoucí diplomové práce

Obsah:

1. Úvod	9
2. Cíl práce.....	11
3. Přehled literatury zabývající se danou problematikou	12
4. Sčítání na území bývalé Jugoslávie po roce 1991 – srovnání metodiky	16
5. Změny etnické struktury dílčích území	17
5.1 Slovinsko	17
5.1.1 Administrativní členění a klasifikace národnostních menšin.....	18
5.1.2 Změny národnostního složení před rokem 1991.....	19
5.1.3 Změna národnostní struktury po roce 1991	21
5.1.4 Hlavní změny	22
5.1.5 Příčiny.....	23
5.1.6 Závěr	26
5.2 Chorvatsko.....	27
5.2.1 Administrativní členění a klasifikace národnostních menšin.....	28
5.2.2 Změny národnostního složení před rokem 1991.....	30
5.2.3 Změna národnostní struktury po roce 1991	32
5.2.4 Hlavní změny	34
5.2.5 Příčiny.....	35
5.2.6 Srbové v chorvatských zemích	37
5.2.7 Etnické změny	39
5.2.8 Problematika uprchlíků	40
5.2.9 Závěr	41
5.3 Srbsko.....	43
5.3.1 Administrativní členění a národnostní menšiny	44
5.3.2 Etnické změny před rokem 1991.....	45
5.3.3 Změna národnostní struktury po roce 1991	46
5.3.4 Uprchlíci a vnitřně přesídlené osoby v Srbsku	49

5.3.5 Hlavní změny	50
5.3.6 Příčiny.....	51
5.3.7 Závěr	53
5.4 Černá Hora	54
5.4.1 Administrativní členění a národnostní menšiny	56
5.4.2 Změny národnostního složení před rokem 1991.....	56
5.4.3 Změna národnostní struktury po roce 1991	57
5.4.4 Uprchlíci a vnitřně přesídlené osoby v Černé Hoře	59
5.4.5 Hlavní změny	59
5.4.6 Příčiny.....	60
5.4.7 Závěr	61
5.5 Bosna a Hercegovina.....	63
5.5.1 Administrativní členění a národnostní menšiny	65
5.5.2 Změny národnostního složení před rokem 1991.....	66
5.5.3 Změny etnické struktury po roce 1991	67
5.5.4 Hlavní změny	70
5.5.5 Příčiny.....	71
5.5.6 Závěr	72
5.6. Kosovo	74
5.6.1 Administrativní členění a národnostní menšiny	77
5.6.2 Změny národnostního složení před rokem 1991.....	78
5.6.3 Změny etnické struktury po roce 1991	80
5.6.4 Hlavní změny	83
5.6.5 Příčiny.....	84
5.6.6 Závěr	84
5.7 Makedonie.....	86
5.7.1 Administrativní členění a národnostní menšiny	88

5.7.2 Změny národnostního složení před rokem 1991.....	90
5.7.3 Změny národnostního složení po roce 1991.....	93
5.7.4 Hlavní změny	95
5.7.5 Příčiny.....	95
5.7.6 Závěr.....	96
6. Srovnání změn v rámci celé oblasti bývalé Jugoslávie	98
6.1. Hlavní změny	98
6.2. Příčiny proměny etnické struktury zemí bývalé Jugoslávie.....	100
7. Závěr	102
8. Shrnutí	104
9. Seznam použité literatury	105

1. Úvod

Geografický prostor, kterým se tato práce zabývá, tedy oblast bývalé Jugoslávie, lze považovat za značně nestabilní a konfliktní území. Vzhledem ke geostrategické poloze si oblast Balkánského poloostrova nárokovaly mocnější státní útvary. Osmanská říše, Rakousko-Uhersko nebo carské Rusko se snažily rozšiřovat svůj vliv na oblast obývanou jižními Slovany. Kvůli těmto mocenským pŕtkám se jižní Slované často ne vlastní vinou stávali přímými účastníky velmocenských konfliktů. Často se na nich však také aktivně podíleli.

Během historického vývoje balkánské národy sice většinou disponovaly zkušeností vlastní státnosti, ale až do druhé poloviny 19. respektive první čtvrtiny 20. století se vyvíjely uvnitř větších územních celků. Slovinsko a Chorvatsko patřily k Rakousku respektive Uhersku. Jižní část balkánských Slovanů byla mocensky ovládána Turky. Během této doby se vyvinula jistá specifika, která lze bez větších potíží identifikovat. Nejpatrnější je zřejmě otázka sounáležitosti s náboženským vyznáním. Slovinci a Chorvaté jsou převážně katolíci, Srbové patří k východní ortodoxní církvi, stejně jako Černohorci a Makedonci, a Bosňáci společně s Albánci jsou převážně muslimského vyznání.

Klíčovým momentem pro emancipaci jihoslovanských národů se stal přelom 19. a 20. století. V tomto období se začínají vytvářet první politické programy, které měly vést k nezávislosti slovanských národů. Po Berlínském kongresu v roce 1878 je potvrzena státnost Srbska a Černé Hory. V souvislosti s Balkánskými válkami a ztrátou velmocenského postavení Turecka v Evropě dochází k rozšíření vlivu Srbů na oblast Makedonie obývanou makedonskými Slovany. Po první světové válce, kdy se rozpadlo rakousko-uherské mocnářství, došlo k vytržení Slovinců, Chorvatů a obyvatel Bosny a Hercegoviny z kontextu habsburské monarchie a jejich začlenění do jihoslovanského státu.

Idea jihoslovanské vzájemnosti a koexistence v jednom státě, navzdory latentní a často i manifestní formě nevraživosti, vydržela poměrně dlouho. Od roku 1918 až do roku 1991 byla přerušena jen druhou světovou válkou, která dělí formu vlády a základní faktory, které udržovaly jihoslovanské ideje při životě. V první Jugoslávii (do roku 1929 Království Srbů, Chorvatů a Slovinců), která byla královstvím, je nejdůležitějším aspektem fungování srbská hegemonie

reprezentovaná dynastií Karađorđevićů. V druhé Jugoslávii je nejdůležitějším pojítkem komunistická ideologie, která *de facto* zakonzervovala většinu sporů, a osoba Josipa Broze Tita.

Od počátku 80. let již bylo zřejmé, že rozpad federace je jen otázkou času. Sílicí nacionalismus a snaha o realizaci vlastní nezávislosti byla typická pro většinu jihoslovanských národů uvnitř federace. Slovinci k tomu měli jednoznačně ekonomické důvody, chorvatské chápání federace bylo zcela neslučitelné se srbským, oblast Bosny a Hercegoviny se vlastně stala obětí srbské a chorvatské snahy o získání lokálně velmocenského postavení. Trochu odlišný byl v tu dobu postoj Černé Hory a Makedonie. Černá Hora nakonec setrvala ve federalizované jednotce se Srbskem až do roku 2006. Makedonie se sice k nezávislosti z počátku stavěla negativně, vzhledem ke strachu z albánské iredenty, ale nakonec ji vyhlásila. A konečně Srbové, kteří se snažili umírající stát zachránit, se ocitli v nezáviděníhodném postavení „ochránců“ vlastní národnosti menšiny za politickými hranicemi Srbska.

V průběhu složitého historického vývoje docházelo k mnoha změnám v etnické struktuře zemí bývalé Jugoslávie. Nucené migrace, vyhánění obyvatelstva, etnické čištění spojené s přesuny obyvatel jsou typické pro většinu dějinných etap. Výsledkem výše zmíněných událostí je skutečnost, že většina politických hranic nerespektovala hranice etnické. To se nakonec stalo i záminkou k rozpoutání vojenských konfliktů, které svým charakterem vedly k přesunům obyvatelstva a dílčím etnogeografickým změnám.

2. Cíl práce

Cílem předkládané diplomové práce je charakteristika etnických změn na území bývalé Jugoslávie po roce 1991 a jejich interpretace v rozličném kontextu sedmi nástupnických států.

V souvislosti s tímto obsahem si autor vytyčil následující cíle:

- popsat a nastínit odlišnosti historického vývoje jednotlivých dílčích území,
- definovat územně-správní členění a situaci ohledně národnostních menšin,
- popsat jednotlivé etnické změny před rokem 1991 a identifikovat jejich nejdůležitější aspekty
- porovnat etnickou strukturu z roku 1991 a skladbu obyvatelstva v následujícím censu,
- identifikovat hlavní změny etnického charakteru,
- určit nejdůležitější příčiny proměn etnické struktury obyvatelstva,
- porovnat proměnu národnostní struktury v sedmi nástupnických státech bývalé Jugoslávie.

3. Přehled literatury zabývající se danou problematikou

Výběr použité literatury byl podřízen tématu práce. Použity byly zejména práce historické a geografické. Dále bylo využito mnohých statistických ročenek a statistických publikací. Výběr literatury byl víceméně náhodný, autor se ovšem snažil v každé kapitole využít kombinaci zdrojů z českého, balkánského a anglosaského prostředí vzhledem k rozličnému vnímání jednotlivých dějinných etap a také ke spolehlivější verifikaci údajů.

Z historických prací se autor mohl opřít o bohatou literaturu psanou v českém jazyce, která zaznamenala nebývalý rozvoj v devadesátých letech v souvislosti s vojenskými konflikty na území bývalé Jugoslávie. Namátkou lze zmínit některé historiky, kteří se danou problematikou zabývají, například Ladislava Hladkého, Miroslava Tejchmanna, Miroslava Šestáka nebo Jana Pelikána. Z cizojazyčných historiografických autorů, na kterých je důležitý zejména pohled zbavený středoevropského, potažmo balkánského vidění světa (faktograficky ovšem poněkud méně přesné), lze jmenovat alespoň Noela Malcoma, Amandu Vickers, Roberta Bideleuxe nebo Iana Jeffriese. Historické práce balkánské provenience byly využity minimálně, často pouze jako ilustrativní materiál odlišného vnímání historických faktů, například v Tiraně vydaný sborník *The truth on Kosova*.

Z českých geografických a politicko-geografických prací bylo využito zejména disertační práce Miloše Fňukala a odborných článků Miloše Fňukala a Michala Šrubaře. V anglosaském prostředí se problematice věnují například Gearóid Tuathail, Carl Dahlman, Anders Stefansson nebo Richard Black. Z balkánských autorů lze zmínit namátkou Dragutina Babiće, Dražena Živiće nebo Mladena Friganoviće. Tyto práce se často věnují etnickým změnám, zejména vyvolaným vojenskými konflikty a jejich vlivu na migraci. Některá díla byla silně ovlivněna nacionalistickou vlnou hlavně v první polovině devadesátých let. To se týká především sborníku *Serbian Questions In The Balkans* vydaném v Bělehradě, na kterém participovalo mnoho srbských geografů.

Absence politologických prací z devadesátých let v českém prostředí je mírně kompenzována některými díly z nejnovější doby. Touto tematikou se zabývá například Věra Stýskalíková nebo Věra Stojarovová.

Mimo výše uvedených autorů je dobré uvést i nejdůležitější práce použité v jednotlivých kapitolách. Jedná se jen o některé základní publikace, které však svým obsahem byly nejpřínosnější. Výběr je zcela subjektivní.

Slovinsko – v případě Slovinska se autor mohl opřít o podrobně zpracované publikace vydané Slovinským statistickým úřadem, zejména pak práce Nelky Vertot a kol. (2001), Milivoji Šircelje a kol. (2003) nebo Danila Dolence a kol. (2003). Ke zhodnocení proměny národností struktury před rokem 1990 bylo užito starších nacionalisticky nezatížených prací Bogoljuba Kočoviće (1990) nebo Vladimira Žerjaviće (1989), k analýze proměn etnické struktury po roce 1991 pak hlavně odborných článků Jerneja Župančiče (2004), Janji Žitnik (2004) nebo Mileny Ilić (2006). Problematikou minorit se zabývají Tomaž Klenovšek a Sergej Flere (2000). Dobrým vodítkem ke zhodnocení národností proměny byl sborník *Managing Multiethnic Local Communities in the Countries of the Former Yugoslavia* editovaný Nenadem Dimitrijevićem (2004).

Chorvatsko – ke zhodnocení situace mohl autor využít již existující analýzu etnické proměny slavonských žup Dragutina Babiće (2003), dále pak podrobný demografický popis stavu chorvatské populace od Snježany Mrden a Mladena Friganoviće (1998) nebo další poněkud starší demografickou práci Stjepana Žuljiće (1993). Pro zhodnocení dřívějších změn autor využil doslova geniální práci Piotra Eberhardta (2003), jejíž citace se vyskytuje i v dalších kapitolách. Nacionalisticky ovlivněná díla autorů jako například Jovan Iliće (1995) nebo Ivana Crkvenčiče (1993) jsou uvedena s patřičným komentářem. Situaci ohledně uprchlíků nejlépe vystihuje Antonija Petriušić (2004) nebo Dragan Babić (2008) a situaci ohledně národnostních menšin Siniša Tatalović (2001).

Srbsko – ke zhodnocení dřívějších etnických proměn a situace národností žijících na území Srbska je využito publikace Jana Pelikána (1997). Z novějších významných prací zabývajících se etnickou strukturou lze jmenovat Nadu Raduški (2003) nebo Radovana Stevanoviće (2005). Z velkého množství odborných článků na téma migrací pak zejména Lukić a Nikitović (2005) nebo Djurdjev (1998). Specifickou situaci v Sanždaku dobře analyzuje práce Safety Biševac (2000) a Marinka Lozančiče (2003). Stav menšin na území Srbska pak nejlépe popsal Erin Jenne (2004).

Černá Hora – k popsání etnických změn posloužila zejména práce Alexandra Rakoviće (2004), která byla dobrou datovou základnou. Srbský pohled na specifickou situaci v Černé Hoře zastupují práce Vujadina Rudiće (1995) a Petara Vlahoviće (1995). Jiný pohled na černohorskou národnostní identitu nabízejí odborné články Nebojši Čagoroviće a Cathie Carmichael (2006) nebo Toma Gallaghery (2003). K popsání počtu uprchlíků na území Černé Hory pak dobře posloužily statistické ročenky mezinárodních organizací zabývajících se danou problematikou, za všechny lze jmenovat alespoň statistickou ročenku UNHCR z roku 2007. Pro zhodnocení oblasti černohorského Sandžaku je dobré připomenout starší etnogeografickou práci E. Muševiče (1985).

Bosna a Hercegovina – navzdory tomu, že v Bosně a Hercegovině neproběhlo po roce 1991 oficiální sčítání, existuje velké množství literatury zabývajících se související problematikou. Z prací zabývajících se proměnou etnické struktury do roku 1991 zmiňme alespoň článek Spasovského, Živkoviće a Stepiće (1995). Odhady vojenských ztrát se zabývá namátkou vyjma historiografických prací také Ewa Tabeau a Jakub Bijak (2005) nebo Helga Brunborg (2003). Problematiku migrací hodnotí kupříkladu práce Borislava Radoviće (2005), bohatá je pak především literatura hodnotící návrat uprchlíků do bývalých domovů, mezi její autory patří například Richard Black a Saskia Gent (2006), James Rogan (2000) nebo Rhodri Williams (2004). Z teoretických prací zvažujících další směřování Bosny a Hercegoviny ve smyslu multinacionálního státu lze připomenout například sborník *The Western Balkans — A European Challenge: on the Decennial of the Dayton Peace Agreement* (2006).

Kosovo – problematiku historického vývoje a změny národnostního složení studují mnohé historiografické práce jako například Tim Judah (2000) nebo Julie Mertus (1999). Je dobré zmínit i podrobný sborník *The Kosovo tragedy* editovaný Kenem Boothem (2001). Z dalších anglosaských prací zabývajících se Kosovem lze zmínit skvělé práce Noela Malcoma (1998) a Mirandy Vickers (1998). Prací zaměřenou čistě na proměnu etnické složení je například publikace Milana Vučkoviće (1996). Prezenciaci rozličného pohledu na dějinný vývoj Kosova reprezentují ze srbské strany třeba Milovan Radovanović (1995) a z albánského pohledu Milan Sufflay (1993). Z nejnovějších publikací zabývajících se národnostní otázkou lze jmenovat například dílo Klause Badea (2005) nebo práci Rachel Smit (2006) pracující zejména

s problematikou uprchlíků. Ze statistických publikací bylo čerpáno především z Kosovského statistického úřadu.

Makedonie – datovou základnu pro hodnocení změn před rokem 1991 poskytla publikace Bogogluba Kočoviće (1998) komplexně hodnotící jednotlivé cesty. Z historiografických děl lze zmínit zejména práci Hugh Poultona (2000) zamýšlející se mimo jiné nad makedonskou národnostní identitou nebo práci Jana Rychlíka (2003). Postavení etnických menšin v rámci Makedonie zkoumá například Can Karpat (2005) nebo Ulf Brunnbauer (2001). Analýzu sčítání po roce 1991 poskytlo hodnocení Natashy Gaber (2004). Z ostatních demograficky zaměřených publikací lze jmenovat za všechny Stefana Bužara (2006). Celospolečenské napětí a vzájemnou koexistenci Albánců a Makedonců hodnotí například Kevin Adamson a Dejan Jović (2004).

4. Sčítání na území bývalé Jugoslávie po roce 1991 – srovnání metodiky

Ve dvou ze sedmi nástupnických států bývalé Jugoslávie po roce 1991 neproběhlo sčítání obyvatelstva – v Bosně a Hercegovině a v Kosovu. Ve zbývajících pěti (Slovinsku, Chorvatsku, Srbsku, Černé Hoře a Makedonii) se sčítání obyvatelstva uskutečnilo mezi lety 2001 a 2003.

Ve státech, ve kterých k censům došlo, bylo použito podobné metodiky, která se však mírně odlišovala od metodiky, která byla užita v posledním jugoslávském sčítání z roku 1991. Na základě mezinárodního doporučení bylo ve sčítáních konaných v letech 2001–2003 použito jiné vymezení trvalého pobytu na území jednotlivých států. Do celkové populace jednotlivých zemí nebyli zahrnuti občané a jejich rodinní příslušníci, kteří pobývali mimo území daného státu déle než jeden rok. Naopak do celkového obyvatelstva jednotlivých zemí byli započítáni občané jiných států a jejich rodinní příslušníci, kteří na území daného státu žili déle než jeden rok.

Vzhledem k metodické změně tedy není možné zcela přesně porovnat data z roku 1991 a následných censů konaných na území nástupnických republik v letech 2001–2003. Tato skutečnost do jisté míry limituje přesné identifikování změn etnické struktury a může vést k důležitým nepřesnostem a desinterpretacím. V samotné práci není změna metodiky zmiňována.

Nad autorovy schopnosti je také kriticky zhodnotit odhady válečných ztrát z vojenských konfliktů v devadesátých letech, vzhledem ke změnám v administrativním členění zhodnotit proměnu etnické struktury na regionální úrovni v Makedonii a v neposlední řadě verifikovat odhady stavu populace na územích, na kterých nedošlo ke sčítání obyvatelstva.

5. Změny etnické struktury dílčích území

5.1 Slovinsko

Slovinsko je bezesporu tou nejméně typickou republikou z nástupnických států bývalé Jugoslávie. Jisté specifické odlišnosti lze nalézt v historickém vývoji nebo i v současném zapojení Slovinska do nadnárodních seskupení (NATO, EU), což Slovinsko výrazně odlišuje od ostatních zemí regionu¹. Během historického vývoje, během něhož neměli Slovinci nikdy² vlastní stát a vyvíjeli se jako nesvobodné etnikum uvnitř převážně německého světa, nejdéle pak pod nadvládou rakouských Habsburků. „Tento separátní vývoj je dosti výrazně odlišil od většiny ostatních jihoslovanských národů žijících na Balkáně, a to nejen jazykem³ a kulturou, ale také např. vztahem k práci a větší mírou racionality a uvážlivosti v politickém jednání.“⁴ Toto chování se pak nepochybně podepsalo pod pragmatičnost slovinské koexistence v bývalé Jugoslávii⁵.

Slovinsko bylo jedinou republikou z někdejší jugoslávské federace, jejíž mezinárodní uznání proběhlo hladce, a to hlavně díky těmto faktorům: geopoliticky výhodná poloha na severozápadu bývalé federace, národnostní homogenita republiky, relativně dobrý ekonomický potenciál země a do detailů propracovaný legislativní systém a v neposlední řadě také příhodná mezinárodněpolitická situace⁶.

Slovinsko je jedinou zemí bývalé Jugoslávie, která se vyhnula nacionalistickému pnutí a nezažila konflikt, který by nějak výrazně ovlivnil etnickou strukturu země. Tento fakt je výrazně zapříčiněn příznivou etnickou skladbou obyvatelstva, kdy Slovinci zcela dominují a národnostní menšiny nemají vzhledem ke svému počtu potenciál nějak negativně ovlivňovat dění v zemi. Z etnického hlediska se tedy jedná o nejvíce homogenní stát bývalého jugoslávského státu⁷⁸. To

¹ LASÁK (2005), str. 13

² Nepočítáme-li tzv. Velkou Karentánii, kterou založili předchůdci dnešních Slovinců tzv. Alpští Slované

³ Slovinština je jazyk do jisté míry odlišný od ostatních jihoslovanských jazyků, avšak pro většinu jihoslovanských národů srozumitelný.

⁴ HLADKÝ (1993), str. 14

⁵ Slovinci nikdy nepatřili k příznivcům existence jihoslovanského státu, avšak hrozba asimilace, především pak „poněmčeni“, byla vždy silným argumentem pro setrvání.

⁶ ŠESTÁK a kol. (1998), str. 585

⁷ FLERE, KLENOVŠEK (2000), str. 31

⁸ Nepočítáme-li nově vzniklé Kosovo.

Ize vzhledem k situaci v ostatních nástupnických republikách vnímat jako pozitivní fakt. Další významnou skutečností je, že se etnická hranice Slovinců téměř kryje s hranicí politickou⁹.

5.1.1 Administrativní členění a klasifikace národnostních menšin

Slovinská republika je rozdělena na 12 statistických regionů¹⁰ a 210 obcí (*opštin*)¹¹. Tato nová administrativní úprava se ještě netýkala sčítání v letech 1991 a 2001, při kterých platilo ještě staré dělení na 192 opštin.

Tabulka č. 1: Administrativní členění Slovinské republiky

Statistický region	Počet obcí
Gorenjska	18
Goriška	13
Jugovzhodna Slovenija	20
Koroška	12
Notranjsko – Kraška	6
Obalno – Kraška	7
Osrednjeslovenska	26
Podravska	41
Pomurska	27
Savinjska	33
Spodnjeposavska	4
Zasavska	3

Zdroj: Obrazložitev k Uredbi o standardni klasifikaciji teritorialnih enot (2007). Statistični urad Republike Slovenije.

Menšiny žijící na území Slovinské republiky můžeme, v souladu s úpravou jejich právního postavení, rozdělit do dvou hlavních kategorií: na menšiny **autochtonní a alochtonní**. K autochtonním menšinám se řadí Italové a Maďaři. K menšinám alochtonním pak zejména národy bývalé Jugoslávie jako například Chorvati, Srbové, Muslimové nebo Makedonci. Specifický status minority mají slovinští Romové. Ti mohou být považováni za autochtonní i alochtonní menšinu. Záleží na tom, zda v oblasti žijí déle, nebo přišli po roce 1945 a jejich migrace byla motivována především ekonomicky, tito Romové jsou často imigranty a nemají ani slovinské státní občanství¹². Status autochtonní menšiny přináší Maďarům a Italům jisté výhody, jako jsou garantovaná místa v parlamentu (po jednom poslanci) nebo právo na základní vzdělání v mateřském jazyce.

⁹ FŇUKAL (2000), str. 153

¹⁰ Jedná se pouze o statistické jednotky nikoli administrativní členění.

¹¹ Territorial units and house numbers by municipalities and statistical regions (2008). Statistical Office of the Republic of Slovenia.

¹² FLERE, KLENOVŠEK (2000), str. 31

Autochtonní menšiny tvoří homogenní osídlení. Zhruba 6 000 Maďarů, kteří ve Slovinsku žijí, je rozmístěno v severovýchodní části země u hranic s Maďarskem¹³. Jedná se hlavně o pět obcí - Hodoš, Moravske Toplice, Šalovci, Lendava a Dobrovnik. Italská národnostní menšina tvoří homogenní osídlení ve třech přímořských obcích – Koper, Izola a Piran. Většina Romů, která je považována za autochtonní minoritu žije v severovýchodní části Slovinska. Oficiální počet je 3 246 Romů, odhady jsou ovšem vyšší, pohybují se kolem 6–7 tisíc. Alochtonní menšiny tvoří hlavně migranti, kteří do Slovinska přišli hnáni ekonomickými důvody po druhé světové válce z jižní části bývalé Jugoslávie v rámci vnitřní migrace. Jedná se především o regiony v centrálním Slovinsku s průmyslovou výrobou a také některá turistická centra (např. na pobřeží)¹⁴.

5.1.2 Změny národnostního složení před rokem 1991

Vzhledem k tomu, že Slovinsko bylo součástí Rakouska-Uherska, lze využít ke srovnání i censy z let předcházejících prvnímu „jugoslávskému“ sčítání v roce 1921. Rakouská sčítání proběhla v letech 1857, 1869, 1880, 1890, 1900 a 1910¹⁵. Etnická struktura není výrazně odlišná od dnešního stavu. Podíl Slovinců je téměř totožný. Jediným výrazným rozdílem je zánik německé menšiny, ale ten je vzhledem k politicko-geografickému vývoji a směřování Slovinska do jihoslovanského státu zcela logický. Například Župančič uvádí, že z předválečného počtu 106 000 Němců zůstalo po první světové válce jen 42 000¹⁶.

Tabulka č. 2: Národnostní složení Slovinska v rámci Rakouska -Uherska

rok	Národní příslušnost v %				
	Slovinci	Němci	Maďaři	Italové	Ostatní
1880	89,1	7,0	1,1	2,0	0,8
1890	88,9	7,2	1,2	2,2	0,5
1900	88,7	7,3	1,4	2,3	0,3
1910	87,6	8,1	1,6	2,4	0,3

Zdroj: Šifrer: Narodnostni sestav ozemlja LRS v času do ustanovitve Jugoslavije po prvi svetovni vojni, Prikazi in študije II (11), Zavod za statistiko, Ljubljana, 1956¹⁷

Meziválečná sčítání v letech 1921 a 1931 prokázala ještě větší dominanci Slovinců. Došlo k rapidnímu snížení počtu Němců, kterých žilo v roce 1931 na území Slovinska okolo 29 000, do

¹³ ŽUPANČIČ (2004), str. 89

¹⁴ PETRIČUŠIČ (2004), str. 2

¹⁵ ŠIRCELJ (2003), str. 25

¹⁶ ŽUPANČIČ (2004), str. 88

¹⁷ In: ŠIRCELJ (2003), str. 116

tohoto počtu je ovšem nutné počítat i Rakušany¹⁸. Vzhledem k tomu, že při sčítání nebyla zjišťována národnost, ale mateřský jazyk¹⁹ je potřeba uvádět Srby a Chorvaty jako jednotný cizí element. Podle Kočoviče byla v této srbochorvatštinou hovořící skupině jasná převaha Chorvatů, kterých bylo asi 19 000 z celkového počtu 24 000²⁰. Na území Drávské bánoviny²¹, která byla předchůdcem dnešního Slovinska, žily ještě další významné menšiny, je dobré zmínit alespoň Čechy (2 282 osob), Rusy (1 352 osob) nebo Italy (414 osob)²².

Tabulka č. 3: Meziválečné národnostní složení Slovinska

rok	Národní příslušnost v %				
	Slovinci	Srbové a Chorvati	Němci	Maďaři	Ostatní
1921	92,9	1,1	3,9	1,4	0,7
1931	94,2	2,1	2,5	0,7	0,5

Zdroj: ŽERJAVIČ (1989), str. 120 a 124

Během trvání druhé Jugoslávie došlo k určitým změnám ve struktuře obyvatelstva. Jednak došlo k výraznému oslabení slovinské většiny a posílení podílu neslovinských etnik, především pak z jižní části bývalé Jugoslávie. Tuto situaci zapříčinila zejména ekonomická situace. Tento nárůst byl konstantní. Dále došlo k vyprofilování „nových“ národností jako Muslimů a Jugoslávců (*ti tvořili v roce 1981 téměř 1,4 % obyvatelstva*).

Tabulka č. 4: Národnostní složení Slovinska mezi lety 1948 až 1991

rok	Národní příslušnost v %								
	Slovinci	Chorvati	Srbové	Italové	Maďaři	Muslimové	Romové	Albánci	Makedonci
1948	97,00	1,20	0,50	0,10	0,80	0,01	-	0,01	0,03
1953	96,50	1,20	0,80	0,06	0,80	0,10	0,10	0,01	0,04
1961	95,60	2,00	0,90	0,20	0,70	0,03	0,01	0,02	0,06
1971	94,00	2,50	1,20	0,20	0,50	0,20	0,06	0,07	0,10
1981	90,80	2,90	2,30	0,10	0,50	0,70	0,08	0,10	0,20
1991	88,30	2,80	2,50	0,15	0,40	1,40	0,10	0,20	0,20

zdroj: Statistical office of the Republic of Slovenia

Dochází tedy k poklesu podílu počtu Slovinců na úkor alochtonních menšin. Specifickým rysem sčítání v roce 1991 je nárůst počtu respondentů, kteří odmítli odpovědět na otázku týkající se

¹⁸ KOČOVIČ (1990), str. 45

¹⁹ ŠIRCEJL (2003), str. 87

²⁰ KOČOVIČ (1990), str. 45

²¹ Drávská bánovina ovšem nezahrnovala oblast dnešního západního Slovinska, na jehož území žije dnešní italská menšina, což vysvětluje nízký počet Italů.

²² ŽERJAVIČ (1989), str. 124

národnostního zařazení. Tento počet dosáhl 2,4 %²³. Situace u autochtonních menšin je podobná u italské a maďarské. Počet zástupců těchto etnik kolísá, ale dá se říci, že má klesající tendenci. Počet Romů je velice diskutabilní, výsledek z roku 1961 má zajisté politické pozadí a nelze ho brát v potaz, avšak je velice pravděpodobné, že počet romských obyvatel má rostoucí tendenci.

5.1.3 Změna národnostní struktury po roce 1991

Slovinská republika se vyhnula velkému ozbrojenému konfliktu během odtržení od Jugoslávie, tudíž nedošlo k nějakým zásadním změnám národnostní struktury. K ozbrojeným střetům sice došlo, ale trvaly jen deset dní a vyžádaly si pouze 60 obětí. K tomu dopomohlo Slovinsku několik specifíků – výhodná geografická poloha, etnická homogenita a fakt, že jugoslávská armáda potřebovala zasahovat v jiných oblastech, které na rozdíl od Slovinska figurovaly na mapách „Velkého Srbska“.²⁴

Tab. 5: Etnická struktura Slovinska roku 1991 a 2002

Národnost	1991		2002	
	absolutně	relativně v %	absolutně	relativně v %
Slovinci	1 727 018	88,31	1 631 363	83,06
Chorvati	54 212	2,76	35 642	1,81
Srbové	47 911	2,48	38 964	1,98
Muslimové ²⁵	26 842	1,39	32 009	1,63
Maďaři	8 503	0,42	6 243	0,32
Černohorci	4 396	0,23	2 667	0,14
Makedonci	4 371	0,22	3 972	0,20
Albánci	3 629	0,18	6 186	0,31
Italové	3 064	0,15	2 258	0,11
Ostatní a neudaná	90 411	4,08	208 704	10,64
Celkem	1 965 986	100,00	1 964 036	100,00

Zdroj: Popisi na Slovenskem 1948 - 1991 in Popis 2002 a Statistični urad Republike Slovenije

Hlavní změnou, ke které došlo mezi dvěma posledními sčítáními, je pokles podílu obyvatelstva, které se deklarovalo jako Slovinci. Mírně poklesl podíl téměř všech menšin a rapidně se zvýšil počet osob, které využily možnost neodpovědět na otázku týkající se národnosti. Počet těchto osob dosáhl 9 %. V roce 2002 byla poprvé možnost přihlásit se k národnosti Bosňák, došlo tedy vlastně k přejmenování skupiny, která se oficiálně označovala jako Muslimové. Tato změna byla poprvé deklarována v Ústavě Bosny a Hercegoviny z roku 1994. Podíl těchto osob dosáhl 1,5 %²⁶. Nejpočetnějšími menšinami jsou menšiny alochtonní, zejména pak – Srbové, Chorvati,

²³ VERTOT (2001), str. 17

²⁴ HLADKÝ (1993), str. 18

²⁵ Je možné též použít modernější termín Bosňáci.

²⁶ DOLENC (2003), št. 92/2003, str. 4

Muslimové, Bosňáci, Makedonci, Černohorci a Albánci. V případě Albánců není zcela jasné, zda se všichni přihlásili ke své národnosti, respektive zda nepobývají na území Slovinska nelegálně²⁷. Dohromady tato etnika tvořila 7,26 % v roce 1991 a 7,57 % v roce 2002. Naopak autochtonní menšiny – Maďaři a Italové tvoří jen zcela zanedbatelnou část populace – v roce 1991 to bylo 0,57 % a v roce 2002 0,43 % obyvatelstva. Na úrovni regionů vykazovaly nejvyšší podíl Slovinců následující regiony: Koroška (94,1 %), Goriška (93,1 %), Podravska (92,0 %) a Spodnjeposavska (91,8 %), naopak nejnižší podíl slovinského obyvatelstva pak Obalno-kraška (75,3 %), Osrednjeslovenska (83,8 %) a Gorenjska (86,0 %).

V oblastech s nejnižším podílem slovinského obyvatelstva je koncentrován nejvyšší podíl alochtonních menšin. Tyto menšiny jsou soustředěny především do měst, což je zapříčiněno hlavně průmyslovou výrobou, silné zastoupení alochtonních menšin je i v oblasti přímoří, v regionu Obalno-kraška vzhledem k poválečnému osídlování z jižních částí Jugoslávie.²⁸ Autochtonní menšiny jsou koncentrovány do příhraničních oblastí Maďarska a Itálie, kde žije převážná část. V případě maďarské menšiny se jedná o region Pomurska a o obce Lendava, Dobrovnik, nebo Moravske Toplice. Italové obývají zejména region Obalno-kraško a obce Koper, Piran nebo Izolu. Romské etnikum se vyskytovalo nejčastěji v obcích Maribor, Novo Město a Murska Sobota.²⁹

5.1.4 Hlavní změny

1. Snížení podílu Slovinců

Podíl Slovinců poklesl o téměř 100 000 osob, tedy více než pět procentních bodů. Tento trend je pokračováním postupného úbytku podílu Slovinců na celkové populaci, který je zaznamenán již od roku 1948 a má vzrůstající tendenci. Podíl Slovinců je ještě snížen možností vyslovit se pro tzv. „regionální vymezení“³⁰,“ tuto možnost využilo v roce 2002 1 348 osob.

2. Snížení podílu většiny alochtonním menšin

Navzdory poklesu podílu Slovinců nevzrostl podíl alochtonních menšin, jak by se dalo předpokládat. Klesl podíl Srbů, Chorvatů, Černohorců a Makedonců. Zvýšil se počet Muslimů, nově ustanovených Bosňáků, Albánců a Romů. Počet Srbů poklesl o 38 964 osob, počet

²⁷ FLERE, KLENOVŠEK (2000), str. 32

²⁸ ŽITNIK (2004), str. 225

²⁹ DOLENC (2003), št. 93/2003, str. 23

³⁰ Například Prekmurci, Dolejnci nebo Istrijci.

Chorvatů o 18 570 osob, počet Černohorců o 1 726 osob a počet Makedonců o 399 osob. Naopak se zvýšil počet Muslimů o 5 167 osob, Albánců o 2 557 osob a nově ustavená národnost Bosňák, ke které se přihlásilo 4 059 osob.

3. Snížení počtu všech autochtonním menšin vyjma Romů

Stav autochtonních menšin má klesající tendenci. Maďarská menšina ztratila zhruba $\frac{1}{4}$ a italská menšina asi $\frac{1}{3}$ dřívějšího stavu³¹. Například v obci Lendava, kde žije více než polovina všech Maďarů na území Slovinska, klesl počet Maďarů z 5 323 v roce 1991 na 3 917 v roce 2002.

4. Nárůst etnicky nedefinovaných osob

Tento fakt značně komplikuje situaci při sledování trendů, jelikož není jasné, kdo tuto skupinu tvoří. Počet těchto osob vzrostl o 118 293 obyvatel. Osoby s neuvedenou národností tak v roce 2002 tvořily 10 % populace Slovinska, zatímco roku 1991 se jednalo jen o 1,4 %³².

5.1.5 Příčiny

1. Snížení počtu Slovinců

Počet obyvatel, kteří se deklarovali jako Slovinci, poklesl o 95 655 osob, což je za 11 let nereálné číslo. Podíl počtu Slovinců na celkové populaci je tedy 83,1 %. Tento fakt nelze vysvětlit jen jednou příčinou, spíše se jedná o souhrn více faktorů, jejichž intenzita a důležitost je rozdílná. Podíl neslovinských etnik tedy činí 16,9 %. Například Žitnik odhaduje, že více než 14 % tvoří imigranti neslovinské národnosti³³. Ti jsou soustředěni především do velkých měst a průmyslových oblastí. Z toho jednoznačně plyne fakt, že motivací jejich migrace byla ekonomická situace v jižnějších částech bývalé Jugoslávie a relativní ekonomická vyspělost Slovinska. Například v Lublani dochází k častým smíšeným manželstvím mezi Slovinci a alochtonními skupinami.

Tento proces přispívá k nejasnému národnostnímu určení jejich potomků. Pouze 63,4 % teenagerů ve věku 15 let má oba rodiče, kteří se deklarovali jako Slovinci³⁴. Sňatečnost cizích národnostních etnik je podmíněna i indexem maskulinity, tedy ekonomicky aktivní obyvatelé, kteří do Slovinska přicházejí, jsou zejména muži a potomci smíšených manželství mají tendenci

³¹ DOLENC (2003), št. 93/2003, str. 23

³² VERTOT (2001), str. 17

³³ ŽITNIK (2004), str. 226

³⁴ Tamtéž, str. 224

se vyhýbat jednoznačné deklaraci, tudíž volí neutrální řešení, což znamená, že se nikterak národnostně nevymezi³⁵.

Dalším faktorem, který snižuje relativní podíl Slovinců ve společnosti je rozdílné demografické chování minoritních etnik, což je téměř nemožné dokázat³⁶, ovšem je zcela legitimní se domnívat, že zejména romské, muslimské a albánské etnikum má vyšší míru plodnosti, než Slovinci. Dalším faktorem je vystěhovalectví Slovinců do sousedních zemí, tito lidé jsou označeni jako tzv. „Zdomci,“ jedná se o osoby, které pracují v cizině a jejich rodiny. V roce 1991 počet *Zdomců* dosahoval 53 000, v roce 2002 se tato kategorie nezjišťovala.³⁷ Počet *Zdomců* je silně ovlivněn ekonomickou změnou v devadesátých letech³⁸. Podíl slovinského etnika ve prospěch národnostně nedeklarovaných osob je hlavním trendem během sčítání v letech 1991 a 2002.

2. Snížení podílu většiny alochtonním menšin

Zajímavým údajem je, že došlo i k snížení alochtonních menšin na území Slovinska. Tento trend nabízí řadu možných vysvětlení. Na úbytku Srbů a Chorvatů po vyhlášení nezávislosti Slovinska se podílelo asi 20 000 až 30 000 obyvatel, kteří nepožádali o slovinské občanství. Tyto osoby byly pak vymazány z registru obyvatelstva a přišly tím o právo legálního pobytu ve Slovinsku³⁹.

Dalším možným faktorem je přesun těchto osob mezi etnicky nedefinovaný segment populace. Existují názory, že se jedná zejména o migranty, kteří se bojí na tuto otázku odpovídat⁴⁰. Nebo například možnost, že snížení chorvatské a srbské menšiny, lze vysvětlit tak, že tito „řadoví“ členové menšin nemají tendenci se vracet a pouze využili možnost neodpovídat na otázku směřující k národnosti⁴¹. Pravděpodobněji se jeví přesun Srbů a Chorvatů mezi etnicky nedefinované jedince a fakt, že tito lidé v jednom cenzu uvedou národnost slovinskou a v dalším na základě obav, které vznikly během devadesátých let, kdy vztah slovinské majority a alochtonních menšin nebyl zdaleka ideální, raději neuvedli žádné národnostní zařazení⁴².

³⁵ ŠIRCEJL (2003), str. 123

³⁶ Tamtéž, str. 126

³⁷ ŽUPANČIĆ (2004), str. 88

³⁸ ORAZEM (2005), str. 338

³⁹ FLERE, KLENOVŠEK (2000), str. 34

⁴⁰ ŽITNIK (2004), str. 230

⁴¹ FLERE, KLENOVŠEK (2000), str. 35

⁴² ŽITNIK (2004), str. 232

3. Snížení počtu všech autochtonních menšin vyjma Romů

Situace ohledně autochtonních menšin, tedy zejména Italů a Maďarů je víceméně jednoznačná. Klesající tendence jejich počtu je převážně způsobena stárnutím populace a postupným vymíráním starousedlíků. Například italská menšina je nejvíce zastoupena ve věkovém rozpětí 50 až 65 let⁴³. Podobná věková struktura obyvatelstva je zaznamenána i u maďarské minority⁴⁴. Romská menšina je velice komplikovaný fenoménem a jejich počet není jasný a je zmíněn výše, většina Romů žije v severovýchodní části Slovinska⁴⁵.

4. Nárůst etnicky nedefinovaných osob

Možnost nezodpovědět otázku týkající se národnostního zařazení je největším problémem při klasifikaci národnostního obrazu Slovinska. Kdo tvoří tuto početnou skupinu je nejasné. Do jisté míry je to zapříčiněno i samotnou podstatou etnického zařazení, kde daleko větší část je tvořena subjektivními faktory, zkrátka při národnostním určení neexistují objektivní měřítka, jako je tomu například u mateřského jazyka. Jistá část této složky je pravděpodobně tvořena zástupci alochtonních menšin, kteří se odmítli vyslovit pro udání vlastní etnicity. Počet osob bez uvedené národnosti navýšili i uprchlíci a ostatní migranti, neboť po vyhlášení nezávislosti byla možnost migrovat do Slovinska pro mnoho těchto lidí velice lákavou příležitostí, jak zlepšit vlastní životní úroveň, což lze předpokládat zejména vzhledem k různé úrovni ekonomik bývalé Jugoslávie.

Asi nejpravděpodobnějším činitelem je změna národnostního prvku u obyvatel, kteří se v roce 1991 přihlásili ke slovinskému občanství (udělování občanství přistěhovalcům z jiných republik Jugoslávie bylo v roce 1991 velmi liberální). Tito lidé v roce 2002 využili možnost nedefinovat vlastní národnost. Šircejl uvádí, že takovýchto osob bylo více než 100 000, tedy drtivá většina všech etnicky nezařazených obyvatel Slovinska⁴⁶. S největší pravděpodobností se na tomto nárůstu výrazně nepodílí migrace, vzhledem k tomu, že mezi lety 1991 až 2002 dosahovalo saldo migrace malých rozdílů v rámci tisíců osob. Stejně tak jako migrace nemohla ovlivnit úbytek Slovinců, jelikož se na migraci ze Slovinska i do Slovinska z většiny podílí cizinci. Například

⁴³ PAVLOVIĆ (2000), str. 66

⁴⁴ ŠIRCEJL (2003), str. 135

⁴⁵ PETRIČUŠIĆ (2000), str. 2

⁴⁶ ŠIRCEJL (2003), str. 163

novější čísla z roku 2006 říkají, že u imigrantů se jedná o 91,2 %, cizinci pak tvoří i hlavní část emigrace, a to více než 80 %, tento poměr byl podobný i v předchozích letech⁴⁷.

5.1.6 Závěr

Etnický obraz Slovinska se po vyhlášení nezávislosti do jisté míry změnil. Vzhledem k tomu, že nedošlo k žádnému etnickému konfliktu, tak neprodělalo Slovinsko národnostní homogenizaci, ale spíše došlo k etnické heterogenizaci, jejímž spouštěcím mechanismem byla zejména ekonomická migrace a rozdílné etnické zařazení velké části populace v cenzech v letech 1991 a 2002. Největší část národnostních menšin tvoří etnika z jižnějších zemí bývalé Jugoslávie. Ačkoli jejich počet je daleko vyšší než stav autochtonních menšin, tak nemají přiznána taková práva jako menšiny autochtonní. Situace ohledně autochtonních menšin, které jsou situovány u hranic svých „domovských“ zemí, inklinuje k postupnému snižování, respektive vymírání. Vliv Slovinského živlu ve společnosti bude pravděpodobně oslabovat a trend diverzifikace společnosti na základě národnostního zařazení by měl pokračovat.

⁴⁷ ILIĆ (2006), str. 11

5.2 Chorvatsko

Vznik moderního chorvatského státu mohou doprovázet mnohé kontroverze. Především pak vzhledem ke vztahu chorvatské většiny a srbské menšiny, která po staletí tvořila nedílnou součást populace Chorvatska. Chorvaté, stejně jako většina národů bývalé Jugoslávie, postrádali až do 90. let 20. století historickou zkušenost s existencí vlastního nezávislého státu⁴⁸. U těchto národů můžeme spatřovat tendenci k tomu, zcela nekriticky adorat jakoukoli existenci nebo jen náznak jakési nezávislosti, stejně tak jako inklinaci či přebírání doktrín té doby. V případě Chorvatska by bylo možné tuto paralelu spatřit v Nezávislém chorvatském státě (*Nezavisna Drzava Hrvatska*), který existoval během druhé světové války za podpory fašistické Itálie. V čele země stála nepříliš početná organizace Ustaša v čele s nechvalně známým Ante Pavelićem⁴⁹.

Vyhlášení nezávislosti Chorvatska v roce 1991 vzbudilo silnou nevoli především u srbské menšiny. *Základní ideologickou doktrínou při budování suverénního Chorvatska se stala protisrbská xenofobie. S její pomocí ospravedlňovala narůstající diskriminaci příslušníků srbské komunity, kteří zůstali na území kontrolovaném záhřebskou vládou. Propouštění ze zaměstnání, vyhánění ze svých bytů a domovů a jinak perzekvováni byly přitom i tisíce Srbů, kteří se chtěli stát loajálními občany nezávislého chorvatského státu*⁵⁰. Před strachem z represí vyhlašují Srbové (jedná se asi o 600 000 osob), kteří podle nové ústavy ztratili status státotvorné menšiny a byli přeřazeni mezi ostatní národnostní minority⁵¹, na Záhřebu nezávislý stát, tzv. „Republiku Srbská Krajina.“ Tím prakticky začíná ozbrojený chorvatsko – srbský konflikt, který končí expulzí Srbů žijících v Chorvatsku v roce 1995⁵².

Chorvatský stát byl uznán většinou důležitých zemí již během roku 1992, je zřejmé, že Chorvaté dobře pochopili, že na konečný výsledek nebudou mít hlavní vliv krátkodobé vojenské úspěchy, ale spíše postoj velmocí. To se projevilo zejména brilantně zvládnutou propagandou a dobrou prezentací na západě, kdy Chorvatsko na jednu stranu *de facto* předstíralo náklonnost a

⁴⁸ Je možné se setkat s interpretací, že chorvatský nezávislý stát existoval, ale vždy pouze v rámci širšího celku, v tomto případě Uher, kdy se těšil jisté správní a politické autonomii.

⁴⁹ Tato pasáž nemá prezentovat současný chorvatský stát jako zemi s převážně nacionalistickou ideologií, nebo společnost, která je na lokálním silně protisrbském smýšlení postavena. Nýbrž má ilustrovat fakt, že početně malá skupina lidí za dobré podpory mocností je schopna vnútit většině obyvatelstva vlastní vizi. K tomu došlo jak v roce 1941, tak i v roce 1991.

⁵⁰ ŠESTÁK (1998), str. 609

⁵¹ STOJAROVÁ (2007), str. 129

⁵² WEITHMANN (1996), str. 389

respektování práv menšin, na druhou stranu bránilo návratu Srbů a jednoznačně toto obyvatelstvo vyhánělo⁵³. Chorvatům se skutečně podařilo vlastní území etnicky vyčistit, z původního počtu téměř 12 % zůstalo v Chorvatsku jen 4,54 % chorvatských Srbů⁵⁴.

Chorvatsko je jedinou republikou bývalého jihoslovanského soustátí, které se podařilo realizovat svoji nacionalistickou politiku a dovést ji do vítězného konce. Tímto aktem zřejmě definitivně vyřešila problematiku národnostních menšin uvnitř vlastního Chorvatska⁵⁵. Pokud by balkánský konflikt měl mít vítěze, tak by jím bezpochyby bylo Chorvatsko, které si navzdory etnickým čistkám a nikterak korektnímu způsobu politiky vybuodovalo kladné vnímání mezi velmocemi. Dále se Chorvatům podařilo získat Chorvatsko ve starých administrativních hranicích, které nikdy nerespektovaly hranice etnické. Tato situace a tento vývoj a vliv nacionalismu je hlavním faktorem etnických změn na území Chorvatska po roce 1991.

5.2.1 Administrativní členění⁵⁶ a klasifikace národnostních menšin

Chorvatsko prošlo po vyhlášení nezávislosti kompletní přeměnou administrativního uspořádání. Byl obnoven dvoustupňový systém státní správy a samosprávy a země tak byla rozdělena na 21 žup (*županija*), 70 měst (*grad*) a 419 obcí (*općina*). Při modifikaci zákona z roku 1992, tj. v letech 1995 a 1997, nedošlo k razantnějším změnám, byly pouze inovovány hranice žup. V roce 1997 byl vyčleněn Zagreb jako jednotka se zvláštním statusem⁵⁷.

Chorvatsko bylo v roce 1991 druhým nejhomogennějším státem a národnostní menšiny nehrály na jeho území významnou roli s výjimkou početné srbské menšiny, která tvořila silné homogenní osídlení v srbské Krajině a východní Slavonii. Tato minorita žila na chorvatském území dlouhá staletí, vzhledem k osmanskému tlaku na jihu historického Srbska, byli Srbové nuceni migrovat severním směrem. Na počátku 19. století tvořila srbská menšina asi 30 % veškerého obyvatelstva historických chorvatských území (Chorvatsko, Srijem, Slavonie a Dalmácie)⁵⁸. Ostatní menšiny nemají žádná zvláštní práva, která by je odlišovala od jiných etnik, která obývají prostor současného Chorvatska. Tento stav je zapříčiněn vládou silně nacionalistických stran

⁵³ ŠESTÁK (1998), str. 612

⁵⁴ STOJAROVÁ (2007), str. 131

⁵⁵ FŇUKAL (2000), str. 146

⁵⁶ Názvy žup nejsou překládány a jsou uváděny v chorvatštině.

⁵⁷ FŇUKAL (2000), str. 157

⁵⁸ TEJCHMANN (1996), str. 56

v devadesátých letech a postupně se zlepšuje. Přelom nastal v roce 2000 po volbách, které změnily postoj k menšinám, zejména k srbskému obyvatelstvu. Problematika repatriace, která by Chorvatsku mohla zásadně pomoci s vyrovnáním se s minulostí, ale naráží na odpor lokálních úředníků a byrokracie⁵⁹.

Hlavním rozlišujícím znakem pro rozdílnost menšin a majoritní společnosti je v případě Chorvatska kultura a náboženství, nikoli jazyk, jelikož v roce 1991 mluvílo 96 % obyvatelstva srbochorvatštinou, tedy jazykem, který je společný pro Srby i Chorvaty⁶⁰.

Klasifikace národnostních menšin na území Chorvatska není natolik ostrá jako v případě Slovinska, respektive není v literatuře tolik akcentována a natolik striktně dodržována. Národnostní minority lze opět rozdělit na autochtonní a alochtonní. Mezi alochtonní skupiny obyvatelstva je možné zařadit obyvatelstvo, které přesídlilo vzhledem k ekonomické migraci (Češi, Slováci, Slovinci, Makedonci, Muslimové) nebo skupiny, které přišly v důsledku světových válek (Bulhaři, Rusové). Mezi autochtonní menšiny pak lze zařadit skupiny, které žijí v Chorvatsku po staletí, tj. Italy, Maďary, Němce, Srby nebo Rusíny⁶¹.

Tabulka č. 6: Administrativní členění Chorvatska⁶²

župa	počet měst	počet obcí	župa	počet měst	počet obcí
Krapinsko-zagorska	7	25	Brodsko-posavska	2	26
Sisačko-moslavačka	6	13	Zadarska	6	26
Karlovačka	5	16	Osječko-baranjska	7	33
Varaždinska	6	22	Šibensko-kninska	5	12
Koprivničko-križevačka	3	20	Vukovarsko-srijemnska	4	24
Bjelovarsko-bilogorska	5	18	Splitsko-dalmatínska	15	40
Primorsko-goranska	14	21	Istarska	9	29
Ličko-senjska	4	8	Dubrovačko-neretvanska	5	17
Virovitičko-podravská	3	13	Medimurska	3	21
Požeško-slavonska	4	6	Zagrebačka	8	26

Zdroj: CROSTAT - Državni zavod za statistiku

⁵⁹ PETRIUŠIĆ (2004), str. 9

⁶⁰ ŽULJIĆ (1993), str. 106

⁶¹ TATALOVIĆ (2001), str. 96

⁶² V tabulce není uveden Grad Zagreb, který nemá žádný počet obcí.

5.2.2 Změny národnostního složení před rokem 1991

Údaje o kompozici obyvatelstva dnešního Chorvatska existují už z dob Rakouska-Uherska, kdy Chorvatské země po roce 1867 spadaly pod maďarskou správu. Sčítání bylo prováděno na základě jazykové příslušnosti. Etnická struktura chorvatských území spadající pod uherskou jurisdikci byla v roce 1900 následující: Chorvaté tvořili 67,4 %, Srbové 21,3 % a Němci a Maďaři shodně 3,4 %. V roce 1910 byla struktura populace podobná, ovšem byl zohledněn pouze jazyk, tudíž Chorvati a Srbové tvoří jednu skupinu: Chorvati a Srbové 88,4 %, Němci 4,4 % a Maďaři 3,7 %⁶³. Během sčítání v letech 1921 a 1931 byl hodnocen jen jazyk, z čehož logicky vyplývá, že Chorvaté i Srbové byli hodnoceni jako jedna skupina. V roce 1921 tvořili 91,2 % obyvatelstva. Nejpočetnější menšinou byli Němci 3,3 %, dále pak Maďaři 2,5 % a Čechoslováci 1,4 %, Slovinci 0,7 % a Italové 0,3 %⁶⁴. V roce 1931 byla struktura populace velice podobná, nedošlo k žádné větší změně, pouze se snížil podíl menšin s výjimkou Slovinců. Chorvati a Srbové, respektive obyvatelstvo, jehož mateřský jazyk byla srbochorvatština, tvořili 91,5 %, Němci 2,9 %, Maďaři 2 %, Čechoslováci 1,3 %, Slovinci 1,1 % a Italové 0,2 %⁶⁵.

Tabulka č. 7: Etnická skladba Chorvatska mezi lety 1948 až 1991

národnost	Podíl (v %) v roce					
	1948	1953	1961	1971	1981	1991
Chorvaté	78,7	79,5	80,3	79,4	75,1	78,1
Srbové	14,4	14,9	15,0	14,2	11,5	12,2
Muslimové	---	---	0,1	0,4	0,5	0,9
Slovinci	1,0	1,1	0,9	0,7	0,5	0,5
Maďaři	1,4	1,2	1,0	0,8	0,6	0,5
Italové	2,0	1,0	0,5	0,4	0,3	0,4
Češi	0,8	0,7	0,6	0,4	0,3	0,3
Albánci	---	---	0,1	0,1	0,1	0,3
Jugoslávci	---	0,4	0,4	1,9	8,2	2,2
Ostatní	1,3	0,7	0,7	1,2	2,2	4,1

Zdroj: Crkvenčić (1997)

⁶³ EBERHARDT (2003), str. 342-344

⁶⁴ ŽERJAVIĆ (1989), str. 121

⁶⁵ ŽERJAVIĆ (1989), str. 142

Po roce 1948 již docházelo ke konkrétnějším změnám ve struktuře obyvatelstva. Celkem stabilně se jeví početní stav Chorvatů, jejichž podíl osciluje kolem 80 %. Podíl Srbů byl také stálý, pokud odhlédneme od výkyvu v roce 1981, který lze ovšem vysvětlit. Rostoucí tendenci vykazovali Albánci, Muslimové, stejně jako v tabulce nezahrnutí Makedonci nebo Černohorci, tedy etnika jižních částí bývalé Jugoslávie. Naopak menšiny, které nereprezentují jih bývalého jihoslovanského soustátí, vykazují postupný populační pokles – jedná se o Slovinci, Maďary, Čechy, Italy nebo třeba i Slováky. Jedná se tedy o očekávaný vývoj. V tabulce uvedená položka ostatní v sobě zahrnuje menšiny, které početně nedosahují 5 000 příslušníků, dále pak neudané, tj. osoby, které odmítly na základě článku 170 ústavy bývalé Jugoslávie odpovídat na otázku týkající se etnického příslušnictví, osoby nezjištěné a od roku 1981 i osoby regionálně deklarované. Zejména vzrostl počet obyvatel, kteří odmítli uvést národnost a osob, u kterých se nepodařilo zjistit etnickou příslušnost. Naopak klesal podíl nepočtených menšin.

Nejrozporuplnější se zdá být náhlé zvýšení počtu Jugoslávčů v roce 1981, což byl v bývalé Jugoslávii v absolutních číslech nejvyšší počet, který kdy byl zaznamenán – jednalo se o 379 057 osob⁶⁶. V tento moment neexistuje objektivní možnost zjistit, kdo se skutečně za tímto počtem téměř 400 000 obyvatel skrývá. V roce 1981 došlo k úbytku Srbů i Chorvatů, je tedy velice pravděpodobné, že se na nárůstu počtu Jugoslávčů podílela zejména tato dvě etnika.

Zde je možné názorně ilustrovat rozpor mezi interpretací chorvatskou a srbskou. Například Crkvenčić⁶⁷ uměle navyšuje podíl Chorvatů v roce 1991 ze 78 % na 82 %, tedy o 4 %, vzhledem k tomu, že národnostně nevymezení jedinci deklarovali svůj mateřský jazyk jako chorvatštinu, což je s přihlédnutím k tomu, že jsou to téměř totožné jazyky,⁶⁸ docela tristní vysvětlení. Na druhou stranu například Ilić⁶⁹ tvrdí, že je zcela opodstatněné se domnívat, že strach z perzekuce a nerovného postavení zapříčinil neochotu Srbů veřejně deklarovat svoji národnost a odhaduje, že 66 % Jugoslávčů jsou Srbové. Někteří srbští autoři se schovávají za vágní definici, že věří, že většinu Jugoslávčů tvoří Srbové⁷⁰.

⁶⁶ ZEČEVIĆ, LEKIĆ (1991), str. 79

⁶⁷ CRKVENČIĆ (1997), str. 112

⁶⁸ WHITEMANN (1996), str. 22

⁶⁹ ILIĆ (1995)

⁷⁰ ZEČEVIĆ, LEKIĆ (1991), str. 84

Pravda bude asi někde uprostřed, Jugoslávce je složité považovat za národ, jelikož vznik národního povědomí je složitý proces, který s sebou nese jistě daleko významnější záležitost než pouze existenci v jednom nadnárodním státě. Nejracionálnější vysvětlením, ať již Jugoslávcům dominovali Srbové, či Chorvaté, je pohodlnost nepřiznávat etnicitu a existence smíšených manželství.

5.2.3 Změna národnostní struktury po roce 1991

Tabulka č. 7: Etnická skladba Chorvatska mezi lety 1991 až 2001⁷¹

Národnost	1991		2001	
	absolutně	relativně v %	absolutně	relativně v %
Chorvati	3 736 356	78,1	3 977 171	89,6
Srbové	581 663	12,2	201 631	4,5
Jugoslávci	106 041	2,2	-	-
Muslimové ⁷²	43 469	0,9	20 755	0,4
Maďaři	22 355	0,5	16 595	0,3
Slovinci	22 376	0,5	13 173	0,3
Italové	21 303	0,4	19 636	0,4
Češi	13 086	0,3	10 510	0,2
ostatní	237 616	4,9	177 989	4,3
Celkem	4 784 265	100,0	4 437 460	100,0

Zdroj: Crostat - Državni zavod za statistiku

Nejvýznamnější populační změnou Chorvatska je úbytek počtu obyvatel, kdy došlo ke snížení celkového počtu obyvatel Chorvatska ze 4 784 265 na 4 437 460 osob. Další výraznou změnou je snížení počtu i podílu všech národnostních menšin žijících na území Chorvatska. Logicky pak došlo ke zvýšení podílu Chorvatů ve všech župách. Nejvyšší nárůst byl zaznamenán v župách v oblasti Srbské Krajiny, kde se podíl Chorvatů zvýšil mezi 20 až 30 procentními body, druhou nejvíce pozměněnou oblastí z hlediska etnické struktury je Slavonie, kde podíl Chorvatů vzrostl o 10 až 15 procentních bodů⁷³. Během deseti let došlo k výrazné redukci počtu příslušníků

⁷¹ Sčítání proběhlo v roce 2001, publikováno bylo ale až v roce 2002, v této práci je uváděn rok 2001.

⁷² V roce 1991 byl pro toto etnikum použit termín Muslimové, v roce 2001 byl již použit modernější výraz Bosňáci, pro potřebu práce je použito starší označení.

⁷³ BABIĆ (2003), str. 54

menšin. V roce 2001 nebylo možné se přihlásit k jugoslávské národnosti⁷⁴. Je velice pravděpodobné, že jugoslávský národ je rozmělněn v kolonce „ostatní,“ nebo lze spekulovat o tom, že krutá občanská válka se podepsala na vnímání vlastní společné etnicity negativně a došlo tak k ostřejšímu národnostnímu vymezení, tj. na Srby, nebo Chorvaty.

Pokles byl zaznamenán i u jiných menšin – Italů, Muslimů, Slovinců nebo Čechů. Muslimové tvořili v roce 1991 téměř 1 % populace a žili zejména v župách: Istarska, Primorsko-goranska a Dubrovačko-neretvanska, ve kterých tvořili více než 2 % populace. V roce 2001 už v žádné župě nedosahoval podíl Muslimů více než 2 % a pouze v jedné překročil 1% podíl - Dubrovačko-neretvanska župa 1,43 %. Italská menšina byla v roce 1991 koncentrována zejména na Istrii, kde tvořila 7,2 % celkové populace, z úhrnného počtu Italů žijících v Chorvatsku se jednalo o téměř ¾. V roce 2001 došlo pouze k mírnému snížení v župě Istarska na 6,92 %, v ostatních župách je zastoupení Italů minimální, za zmínku stojí snad jen župa Primorjsko-Gorska – 1,16 %. Česká minorita byla soustředěna zejména do župy Bjelovarsko-bilogorska, kde žilo 58 % všech Čechů na území Chorvatska, a to zejména v obcích Daruvar a Grubišno Polje, zbytek byl koncentrován do hlavního města Záhřeb. V roce 2001 tvořili Češi 5,33 % obyvatel župy Bjelovarsko-bilogorska⁷⁵.

K nejvýraznějšímu úbytku byla ovšem vystavena minorita srbská. Počet Srbů poklesl z 581 663 osob (12,2 % obyvatel) v roce 1991 na 201 631 osob (4,5 % obyvatel) v roce 2001. V rámci nižších správních jednotek se změnila distribuce Srbů především v oblasti Srbské Krajiny. I přes výraznou redukci vykazují počty Srbů v některých župách více než 10 %: Sisačko-moslavačka (11,7 %), Vukovarsko-srijemska (11,5 %), Ličko-senjska (11,5 %) a Karlovačka (11,2 %). To jsou sice nadále vysoká čísla, ale jsou nesrovnatelně nižší, než tomu bylo před občanskou válkou, kdy se procentuální podíl srbské populace na území Chorvatska v mnohých župách pohyboval nad 30 %, například župy: Ličko-senjska (39,1 %), Sisačko-moslavačka (36,3 %), Šibensko-kninska (34 %) ⁷⁶. Je dobré poznamenat, že hranice žup, které byly ustaveny v roce 1991, byly zvoleny záměrně tak, aby v žádné z nich neměli Srbové většinu, což výrazně zkruslo etnický obraz země.

⁷⁴ Tamtéž, str. 51

⁷⁵ CROSTAT - Državni zavod za statistiku (2002)

⁷⁶ CROSTAT - Državni zavod za statistiku (2002)

5.2.4 Hlavní změny

1. Snížení počtu obyvatel

Mezi lety 1991 až 2001 došlo k značnému poklesu počtu obyvatel Chorvatska. Došlo k úbytku zhruba 350 000 osob, což odpovídá celkové ztrátě 7,25 % z celkového stavu populace. Roční pokles obyvatelstva pak v průměru činil zhruba 0,7 %. Jedná se o historicky nejvyšší pokles. Mezi lety 1948 až 1991 nikdy nedošlo k poklesu počtu obyvatel v období mezi censy. Průměrný roční přírůstek se pohyboval mezi 0,4 až 0,8 %⁷⁷, to se ovšem týká celkové statistiky Chorvatska, i přes neustálé zvyšování počtu obyvatel tvořily depopulační regiony do roku 1981 56 % území Chorvatska a žilo v nich 34 % celkové populace⁷⁸. Mezi nejvíce depopulační regiony patří zejména oblasti bezprostředně zasažené válkou. Největší úbytek⁷⁹ v absolutním vyjádření byl zaznamenán v župách: Sisačko-moslavačka (61 356), Karlovačka (45 969), Zadarska (34 397) a Šibensko-kninska (38 752). V procentuálním vyjádření se tato změna nejvíce projevila v župách Ličko-senjska (44,9 %), Karlovačka (27,2 %), Šibensko-kninska (27,1 %) a Sisačko-moslavačka (26,1 %). V některých regionech ale došlo i k růstu populace, například Grad Zagreb, župa Zagrebačka nebo válkou nezasážená župa Istarska⁸⁰.

2. Zvýšení počtu a podílu Chorvatů ne celkové populaci

Během období mezi lety 1991 až 2001 vzrostl celkový počet osob hlásících se k chorvatské národnosti zhruba o 240 000 osob, což je ovšem vzhledem k úbytku ostatních menšin nárůst podílu o 11,5 procentního bodu⁸¹. K nejhomogennějším regionům současného Chorvatska, respektive k oblastem, kde podíl Chorvatů převyšuje 90 %, patří župy: Krapinsko-Zagorska (98,4 %), Varaždinska (97,7 %), Splitsko-dalmatinska (96,3 %), Zagrebačka (96,2 %), Koprivničko-križevačka (96 %), Medimurska (95,20 %), Brodsko-posavska (94 %), Zadarska (93,3 %), Dubrovačko-neretvanska (93,3 %) a Grad Zagreb (91,9 %)⁸². V některých župách došlo k doslova závratnému nárůstu podílu chorvatského obyvatelstva. Například v župě Požeško-slavonska vzrostl podíl Chorvatů o 17,2 procentního bodu⁸³.

⁷⁷ ŽIVIĆ et al. (2005), str. 30

⁷⁸ MRDEN, FRIGANOVIĆ (1998), str. 47

⁷⁹ Tato statistika pracuje pouze s obdobím 1991 až 1998.

⁸⁰ GELO (1999), str. 737

⁸¹ BABIĆ (2003), str. 51

⁸² CROSTAT - Državni zavod za statistiku (2002)

⁸³ BABIĆ (2003), str. 57

3. Snížení podílu všech menšin, zejména pak Srbů

Celkový podíl menšin Chorvatska se během deseti let snížil o zhruba 50 %, dnes tvoří pouze 7,47 % respektive 331 383 obyvatel. Ke snížení vzhledem k censu v roce 1991 došlo u všech národnostních skupin. K nejdrastičtějšímu snížení ze všech 22 etnických menšin, které chorvatské sčítání uvádí, došlo u Srbů, kteří ztratili 65 % populace. Velký pokles postihl také Černohorce (49 %), Slovince (41 %), Makedonce (32 %) nebo Maďary (25 %) ⁸⁴. K největším změnám ve složení obyvatelstva došlo v souvislosti s vyhnáním chorvatských Srbů z oblasti tzv. Srbské Krajiny.

5.2.5 Příčiny

1. Snížení počtu obyvatel

Rapidní snížení počtu obyvatel Chorvatska je zapříčiněno více faktory. Na jednu stranu je bezpochyby nejvýraznější příčinou válečný konflikt z let 1991 až 1995. Na druhé straně k depopulační situaci jistě přispěly i demografické faktory, tedy zejména přirozené vymírání populace a migrace, která nebyla přímo zapříčiněna vojenských konfliktem. Tento fakt je v každém případě nutné chápat v širším kontextu ⁸⁵. Potvrzením teze, že snížení obyvatelstva nebylo zapříčiněno pouze občanskou válkou, ale jistou měrou se na něm podepsal i přirozený úbytek obyvatelstva, je výzkum z pozdějších let (1999–2003), kdy během pěti let poklesl počet obyvatel Chorvatska o 45 215 osob ⁸⁶. Ke snížení počtu obyvatel jistě přispěly i přímé válečné ztráty na straně jak Chorvatů, tak i Srbů. Na chorvatské straně se jednalo o 16 091 ⁸⁷ osob z řad armády i civilního obyvatelstva ⁸⁸. Jedná se však pouze o dílčí důvody poklesu počtu obyvatel, nejvýraznějším činitelem je bezpochyby válečný konflikt a expulze srbské menšiny.

2. Zvýšení počtu a podílu Chorvatů ne celkové populaci

Výše zmíněné je zcela v rozporu se skutečností, že došlo ke zvýšení počtu Chorvatů. Je tedy zřejmé, že do Chorvatska přišlo mnoho Chorvatů z dříve etnicky smíšených oblastí Bosny a Hercegoviny a Srbska. S přihlédnutím k depopulačním tendencím chorvatského obyvatelstva by se mělo jednat nejméně o 300 000 osob. Podle Tannera do Chorvatska přišlo 195 000 etnických

⁸⁴ CROSTAT - Državni zavod za statistiku (2002)

⁸⁵ BABIĆ 2003, str. 47

⁸⁶ ŽIVIĆ et al. (2005), str. 33

⁸⁷ Jedná se pouze o Chorvaty z Chorvatska, celkové ztráty všech Chorvatů i z okolních zemí činí zhruba 28 000 osob, viz LEWISON, IGIČ (1998), str. 184.

⁸⁸ ŽIVIĆ (2000), str. 471

Chorvatů z Bosny a Hercegoviny a dalších 100 000 ze Srbska, zejména z Vojvodiny⁸⁹. Pro tyto uprchlíky přitom nebyl nejmenší problém získat chorvatské státní občanství⁹⁰. Tento fakt prakticky vysvětluje strmý nárůst podílu Chorvatů na celkové struktuře obyvatelstva.

3. Snížení podílu všech menšin, zejména pak Srbů

Prvním a nejdůležitějším důvodem úbytku národnostních menšin je válečný konflikt. Dalším důvodem je vztah chorvatské vlády k etnickým menšinám obecně. Tento značně negativní postoj stojí pravděpodobně i za odlivem ostatních menšin. První a zcela zásadní komplikací, kterou museli členové národnostních menšin řešit, bylo přiznání státního občanství, jehož přidělení nereflektovalo místo bydliště, ale bylo přidělováno dle místa původu. Tudíž mnoho Srbů nemělo možnost dosáhnout na chorvatské státní občanství, to platilo i pro ostatní minority. Tito lidé vzhledem k faktické šikaně, zamítání občanství, vypovězení pracovních smluv či přerušení důchodových plateb byli jednoduše přinuceni odejít z Chorvatska. Během let 1991 až 1998 odešlo z Chorvatska z těchto důvodů 283 000 Srbů⁹¹. Podobně to vidí Babič, který tvrdí, že kromě války se na odlivu národnostních menšin podílela i silná nacionalistická rétorika tehdejší vlády netolerantní vůči menšinám, silné asimilační tlaky, diskriminace, atmosféra strachu a fyzické útoky na příslušníky menšin⁹².

Několik dalších nikterak marginálních důvodů uvádí Tatalovič, vedle etnického konfliktu a šikany místních úřadů zmiňuje ještě: teritoriální disperzi (která vede k roztrhání vazeb mezi členy minorit), migraci do měst a urbanizaci (která zapříčiňuje zánik „komunitního“ stylu života a trhá zejména ekonomické vazby), celkovou migraci populace (během a v letech následně po válce, jedná se i o zámořskou migraci), vysokou míru vzdělanosti společnosti (která logicky vede k vyšší sociální mobilitě obyvatelstva), smíšená manželství a slábnutí tradičních etnických pojítek (která jsou spíše nahrazena sounáležitostí s nějakou jinou skupinou, která není vytvořena na etnickém základě)⁹³.

⁸⁹ TANNER (1997), str. 126

⁹⁰ BABIČ (2003), str. 66

⁹¹ VASILJEVIĆ (2002), str. 2

⁹² BABIČ (2003), str. 52

⁹³ TATALOVIĆ (2004), str. 115

5.2.6 Srbové v chorvatských zemích

První příliv srbského respektive pravoslavného slavofonního obyvatelstva do chorvatských a uherských zemí je úzce spjat s teritoriální expanzí Osmanské říše na Balkánský poloostrov. První dochovaný záznam o přesunu Srbů severním směrem se datuje do období po pádu Srbské despotoviny v roce 1459. Následná vlna migrací v letech 1593–1606, 1683–1699, 1716–1718 a ve 30. letech 18. století je spojena hlavně s rakousko-tureckými válkami. Největší význam pro utvoření srbské diaspory uvnitř rakouské monarchie měl příchod masy srbských pravoslavných uprchlíků na sklonku 17. a v první polovině 18. století⁹⁴. Největší hromadnou migrační vlnou je přesun zhruba 40 000 srbských rodin na území Chorvatska po vydání Bělehradu Turkům v roce 1690⁹⁵.

Soužití početné srbské menšiny a chorvatské většiny nebylo bezproblémové, zvláště pak v období druhé poloviny 19. století, kdy se začal formovat nový chorvatský národ ve smyslu politickém⁹⁶, koexistence ovšem nikdy nepřerostla v otevřený konflikt, tedy až na dvě výjimky a to během druhé světové války a po roce 1991. Samotná existence dvou výrazných národnostních entit na území jednoho státu nebyla a ani nemohla být idylická, což ale nemění nic na faktu, že mohla pod rouškou jihoslovanské vzájemnosti společně fungovat téměř po celé 20. století. Během druhé světové války v letech 1941 až 1945 v době existence Nezávislého státu Chorvatska, které sice bylo nuceno odstoupit část území Itálii a Maďarsku, na druhou stranu však získalo Bosnu a Hercegovinu, došlo k masovému vyvražďování chorvatských a bosenských Srbů⁹⁷, a to zvláště brutálním způsobem⁹⁸.

Po druhé světové válce navzdory veškerým příkořím pokračuje soužití Srbů a Chorvatů v jednom státě. Chybějící pojítka bezproblémového mezietnického soužití nahrazuje vedoucí úloha komunistické strany a zejména postava maršála Tita. Po jeho smrti v roce 1980 dochází k postupné radikalizaci politické reprezentace Chorvatů a Srbů, pro kterou již není možné nalézt

⁹⁴ ŠESTÁK (1998), str. 157

⁹⁵ ŠESTÁK in TEJCHMAN (1996), str. 53

⁹⁶ Idea ke sjednocení všech jižních Slovanů pod Chorvatskou dominancí se objevuje již v roce 1848, viz FŇUKAL (2000), str. 33. Je dobré zmínit například i postavu Eugena Kvaternika zakladatele tzv. pravašství – protisrbského proudu chorvatského nacionalistického hnutí, jehož vznik se váže k roku 1871, viz PELIKÁN (1996), str. 107.

⁹⁷ ŠESTÁK in TEJCHMAN (1996), str. 99

⁹⁸ Nechvalně prosluly především skupiny tzv. divokých ustašů, což byly polovojenské oddíly přívrženců ustašovského režimu rekrutované hlavně z Bosny a Hercegoviny.

jakýkoli konsensus a zachovat jugoslávské soustátí. Napjatá atmosféra eskaluje 25. 6. 1991, kdy Chorvatsko vyhláší nezávislost a následně vypuká občanská válka, která definitivně proměňuje etnickou skladbu Chorvatska.

Samotné politické ambice chorvatských Srbů byly ztotožněny s mezinárodně neuznaným státním útvarem Republika srbská Krajina (RSK). Již v prosinci roku 1990 vyhlásil chorvatští Srbové Autonomní oblast srbská Krajina, tento akt byl pouze předzvěstí k vyhlášení RSK⁹⁹. Již před vyhlášením RSK docházelo k nepravdělným střetům mezi srbskými „četniky“¹⁰⁰ a členy chorvatských národních gard. Po vyhlášení RSK konflikt přešel v otevřený ozbrojený střet, který v podstatě kopíroval „slovinský scénář“, tedy došlo k zásahu JNA¹⁰¹, která se ale postupem času zcela otevřeně přidala na stranu Srbů. V prvních letech války do jara 1992 získali Srbové velké území a zabrali cca 1/3 rozlohy celého Chorvatska. Na jaře roku 1992 po příchodu vojsk OSN (UNPROFOR) došlo ke zmrazení válečné fronty a zakonzervování územních zisků. Je nutné poznamenat, že mise UNPROFOR výrazně utlumila boje na území Chorvatska¹⁰². Tento *status quo* vydrželo až do roku 1995, kdy byl vyřešen dvěma mohutnými chorvatskými útoky.

Chorvatská armáda se od té doby výrazně proměnila, byla daleko lépe vycvičena a vyzbrojena než na začátku konfliktu a byla schopna rozhodně zasáhnout. S tímto faktem diametrálně kontrastovala situace, do které se dostala armáda RSK vzhledem k tíživé ekonomické situaci, nebyla a nemohla být schopna klást výraznější odpor¹⁰³. Během operace Blesk (Bljesak) a Bouře (Oluja) zaútočily chorvatské jednotky na Srby ovládanou Krajinu a Slavonii s cílem nejen tyto oblasti začlenit zpět pod chorvatskou správu, ale i s cílem vyčistit tuto oblast od Srbů, respektive vyvolat co největší exodus chorvatských Srbů. Využívali k tomu taktiku tzv. spálené země¹⁰⁴. Tyto operace zapříčinily odchod cca 350 000 Srbů¹⁰⁵.

Zásadní rozdíl lze spatřit v zisku západní Slavonie a Krajiny, které byly vojensky dobyté, a východní Slavonie, která byla inkorporována zpět do území Chorvatska mírovou cestou v roce

⁹⁹ STOJAROVOVÁ (2007), str. 131

¹⁰⁰ Slovo četnik je spíše chorvatská nadávka než skutečné označení těchto oddílů, nicméně se běžně používá.

¹⁰¹ Jugoslávská lidová armáda, loajální Bělehradu.

¹⁰² HLADKÝ (1993), str. 25

¹⁰³ ŠESTÁK (1998), str. 621

¹⁰⁴ Tamtéž (1998), str. 623, nebo viz PETRIČUŠIĆ (2004), str. 17

¹⁰⁵ MOUNTCASTLE, TOT (2000), str. 301

1997, což minimalizovalo etnické změny ve východní Slavonii¹⁰⁶. Smlouva mezi reprezentací chorvatských Srbů a Chorvatů umožňovala Srbům pokojný návrat do východního Chorvatska a navrácení majetku, který jim byl odebrán¹⁰⁷. To neplatí v případě západní Slavonie a Krajiny, kdy navrácení uprchlíků probíhá velmi pozvolna¹⁰⁸. Tento akt nelze označit jinak, než jako triumf chorvatského nacionalismu, na který ovšem doplatili nejen prečanští¹⁰⁹ Srbové, ale i samotní Chorvaté, jednak zpusťšením Krajiny, kam se i chorvatští starousedlíci odmítali vrátit, a také nelze opomenout i etický rozměr. Moderní chorvatská státnost byla založena na pokoření více než desetiny obyvatel země. Neobracela se k budoucnosti, spočívala na vyhraněně šovinistických základech a xenofobních ideologiích¹¹⁰.

5.2.7 Etnické změny

K možné identifikaci etnické proměny oblasti obývané srbskou menšinou v Chorvatsku je nutné tuto oblast nejdříve geograficky vymežit. Na základě hranic obcí z roku 1991 je možné vymežit čtyři hlavní oblasti obývané Srby: 1. severní Dalmácie – východní Lika, 2. Banija – Kordun, 3. západní Slavonie, 4. východní Chorvatsko¹¹¹.

Tabulka č. 9: Srbové v Chorvatsku

oblast	počet obyvatel		Chorvaté v procentech		Srbové v procentech	
	1991	2001	1991	2001	1991	2001
s. Dalmácie a v. Lika	118 106	53 559	21,2	72,1	75,8	25,5
Banija a Kordun	132 936	73 543	34,7	23,5	58,1	70,6
západní Slavonie	157 332	125 194	55,1	80,4	28,9	8,5
východní Chorvatsko ¹¹²	402 152	343 209	61,9	75,4	22,8	16,2
Celkem	810 526	595 505	50,2	69,7	37,5	22,1

Zdroj: Popis stanovništva 1991 a CROSTAT - Državni zavod za statistiku

Na území těchto čtyř oblastí žilo v roce 1991 52,2 % všech chorvatských Srbů, celkem se jednalo o více než 304 tisíc osob. V roce 2001 na stejném území žilo zhruba 89 tisíc Srbů, což odpovídá

¹⁰⁶ BABIČ (2003), str. 60

¹⁰⁷ PETRIČUŠIĆ (2004), str. 18

¹⁰⁸ STOJAROVOVÁ (2007), str. 131

¹⁰⁹ Srbové z oblastí bývalého Rakouska-Uherska.

¹¹⁰ ŠESTÁK (1998), str. 624

¹¹¹ CRKVENČIĆ (1993), str. 64

¹¹² Konkrétně se jedná o území Baranje, východní Slavonie a část Srijemu

44 % celkové srbské populace v Chorvatsku. Zejména pak díky silné srbské populaci ve východním Chorvatsku, kde dle censu z roku 2001 žilo 27,6 % všech Srbů. Z tabulky vyplývá, že celkový počet obyvatel těchto sledovaných území během deseti let poklesl o jednu čtvrtinu, což odpovídá více než 215 tisícům obyvatel. Celkový nárůst chorvatského obyvatelstva činil 19,5 procentních bodů, Srbové naopak ztratili 15,4 procentních bodů. Exodem Srbů nejvíce zasažený region byla severní Dalmácie a východní Lika, kde se zcela převrátila etnická struktura. Například v obci Knin se podíl Srbů snížil z 88,2 % na 33,5 %. Naopak nejméně postižen byl region východního Chorvatska, kde se podíl Srbů snížil o 6,6 %. Jedinou obcí, kde se podíl Srbů zvýšil, je obec Vukovar, kde došlo k mírnému nárůstu o 0,3 procentního bodu.

Tyto oblasti jsou tradičně depopulační, což se týká jak Chorvatů, tak i Srbů¹¹³. Je tedy velice pravděpodobné, že do negativních migračních sald zasáhly i jiné okolnosti, než vojenský konflikt z první poloviny devadesátých let¹¹⁴. Je ovšem zcela nesporné, že válka byla naprosto dominantním činitelem. Během období od druhé světové války, až do roku 1991 docházelo spíše k srbizaci a etnické homogenizaci ve prospěch Srbů, jelikož Chorvaté měli daleko větší tendenci migrovat do vyspělejších regionů¹¹⁵. Modelových příkladem může být město Petrinja, kde k tomuto procesu docházelo. V období let 1900 až 1991 vzrostl podíl Srbů ze 13 % na 45,1 %, naopak počet Chorvatů poklesl ze 79,9 % na 41 %¹¹⁶. Dle censu z roku 2001 žilo v Petrinji 23 413 obyvatel, z nichž bylo 19 280 (82,35 %) Chorvatů a 2 809 (12 %) Srbů.

5.2.8 Problematika uprchlíků

Odhaduje se, že více než půl milionu lidí bylo nuceno opustit, nebo dobrovolně opustilo svůj domov během konfliktu v letech 1991 až 1995. Během těchto let došlo k postupnému vyhnání Chorvatů Srby a následně se role vyměnily. Asi polovina všech těchto obyvatel se přemístila uvnitř Chorvatska (tzv. vnitřně přesídlené osoby) a druhá polovina odešla do jiných zemí. Celkem se k roku 2003 vrátilo 315 105 uprchlíků, z nichž 66 % bylo Chorvatů a 34 % Srbů¹¹⁷. Za největší problém by se dal označit návrat uprchlíků do jejich bývalé vlasti.

¹¹³ CRKVENCIC (1993), str. 66

¹¹⁴ KEVO (2008), str. 237

¹¹⁵ CRKVENCIC (1993), str. 67

¹¹⁶ ČAČIĆ-KUMPES (1999), str. 260

¹¹⁷ Ministry for Public Works, Reconstruction and Construction (2003), str. 2

Úspěch poválečné repatriace osob výrazně snižuje mnoho faktorů. K nejvýznamnějším patří fakt, že silně nacionalisticky orientovaná vláda v devadesátých letech neučinila, žádný vstřícný krok k možné realizaci plné repatriace, a také fakt, že oblast Krajiny patří k tradičně ekonomicky zaostalým oblastem bez významnější průmyslové výroby s minimální nabídkou pracovních příležitostí a potenciálů rozvoje, kam je velice složité přilákat obyvatelstvo¹¹⁸. Znovuosídlení Krajiny je palčivý problém, pro který ještě nebylo nalezeno řešení. Teoreticky lepší výchozí pozici mají oblasti dříve dominantně osídlené Chorvaty, anebo v zázemí větších měst. Daleko větší problém představují oblasti s dříve převážně srbským osídlením¹¹⁹. Socioekonomické podmínky, nikoli restituce majetku (domů a půdy) je největší překážkou pro uprchlíky, kteří by se potenciálně chtěli vrátit do Chorvatska. Tato skutečnost nejvíce limituje mladé a vzdělané lidi, potažmo rodiny s dětmi. V tom případě není překvapující, že drtivou většinu Srbů, kteří se rozhodli vrátit do Chorvatska, tvoří staří, ekonomicky neaktivní lidé s minimálním vzděláním, jejichž útočištěm se staly malé na zemědělství založené venkovské usedlosti¹²⁰. Tento fakt zajímavě kontrastuje se skutečností, že většina chorvatských osadníků z Bosny a Hercegoviny a Vojvodiny jsou naopak mladí lidé¹²¹.

Vzájemné napjaté vztahy mezi Chorvaty a Srby mají historické pozadí, jsou dějinami vzájemných křivd a pravd. Je nesmírně složité, ne-li nemožné, vyřešit spory, které mají kořeny v tak dávné minulosti. Dnešek je pro mnohé Srby a Chorvaty jen předzvěstí toho, kdy se konečně ukáže, který národ má slavnější dějiny.

5.2.9 Závěr

Po roce 1991 došlo na území Chorvatska k výrazné národnostní homogenizaci, která byla způsobena zejména etnickým konfliktem mezi Chorvaty a Srby z let 1991 až 1995. Tehdejší chorvatská společnost vystavěná na nacionalistických základech v čele s národnostně nesnášenlivou politickou reprezentací *de facto* vyřešila problematiku národnostních menšin. Postoj k vlastním etnickým menšinám a příliv Chorvatů z okolních zemí vedl ke značnému snížení podílu menšin a zvýšení podílu Chorvatů. V tradičně srbských oblastech Krajiny dnes tvoří Srbové většinu jen v několika odlehlých obcích a výraznější podíl mají pouze ve Slavonii.

¹¹⁸ PETRIČUŠIĆ (2004), str. 17

¹¹⁹ TANNER (1997), str. 224

¹²⁰ BAGIĆ, MESIĆ (2008), str. 23

¹²¹ BABIĆ (2003), str. 56

Každá válka má vítěze a poražené, nebo alespoň někoho, kdo se za vítěze považuje. Zde se nabízí paralela s balkánskými válkami ze začátku 20. století, kdy na jedné straně Řecko významně expandovalo za poměrně malých nákladů, na druhou stranu nenasytné Bulharsko výrazně trátilo. V devadesátých letech se podobného výsledku dočkalo na jedné straně Srbsko v roli poraženého a na druhé straně Chorvatsko v roli vítěze. Tentokrát se nejednalo zejména o zisky územní, ale o pozměnění národnostní struktury v tradičně etnicky smíšeném prostředí jižních Slovanů. Chorvatsko si zkrátka vybojovalo etnickou homogenitu způsobem však minimálně zavrženíhodným¹²².

¹²² zde je nutné v rámci objektivitu poznamenat, že srbské vojenské a zejména polovojenské oddíly při postupu na území Chorvatska v letech 1991 a 1992 používaly brutální praktiky s cílem vyhnat nesrbské obyvatelstvo a stejně tak zlikvidovat chorvatské kulturní dědictví. Viz například WEITHMANN (1996), str. 389

5.3 Srbsko

Historický vývoj a peripetie, které doprovázely rozpad Jugoslávie, jsou úzce svázány s moderní historií Srbska. Srbsko lze chápat jako přirozené centrum bývalého jihoslovanského soustátí z několika důvodů: zahraničně právní kontinuita, dynastická kontinuita, srbské vítězství v první světové válce¹²³ nebo například využití zejména srbského byrokratického aparátu při správě země. Srbsko jako přirozené centrum je možné chápat i v symbolické rovině: Srbové jsou nejpočetnějším národem nebo v ustavení Bělehradu hlavním městem atp.

Vznik nadnárodního¹²⁴ státu jižních Slovanů v oblasti západního Balkánu byl determinován rozpadem dvou významných politických celků – Rakouska–Uherska a Osmanské říše. Vzhledem k tomu, že k rozpadu, respektive k ztrátě dominantního postavení v oblasti, druhého jmenovaného došlo dříve, dostalo se Srbsko do role nejsilnějšího a nejvlivnějšího z jihoslovanských národů. S přihlédnutím k těmto okolnostem lze Srbsko označit za „Piedmont“ nově se formujícího soustátí¹²⁵.

Srbské moderní dějiny a zejména pak nástup nacionalismu v zemi jsou klíčem k pochopení rozpadu Jugoslávie po roce 1991. Zásadním momentem je nástup Slobodana Miloševiče do čela Svazu komunistů Srbska v květnu 1986¹²⁶. Příčiny rozpadu Jugoslávie jsou bezesporu mnohé a kumulovaly se po mnoho desetiletí, ostatně pád natolik složitého komplexu nelze vysvětlit pouze několika málo příčinami. Dvou zajímavých podnětů spíše než konkrétních příčin si všímá Weithmann: tou první je smrt Josipa Broze-Tita a tou druhou pak pokles velmocenské úlohy Sovětského svazu na Balkáně po roce 1985¹²⁷. Ovšem nacionalistické pnutí a touhu národa, nebo přesněji daných politických elit vládnout samostatně, je možné brát jako stěžejní ospravedlnění rozpadu jihoslovanského soustátí po roce 1991, které s sebou přineslo výraznou proměnu politického uspořádání zemí západního Balkánu, stejně jako výraznou proměnu etnické skladby obyvatelstva. Srbská frustrace z nepříznivého vývoje událostí posledních dvaceti let jako by stála za nacionalistickými tendencemi rozpadajícího se celku, který nejvíce dopadl právě na Srbsko a

¹²³ S tímto pojetím zcela nesouhlasí hlavně Chorvaté, kteří nechápou Království SHS jako nástupnický stát Srbska, které disponovalo nezávislostí již od roku 1878, ale jako zcela nový stát, viz Fňukal (2000), str. 54–55 .

¹²⁴ Formálně však národního, i když jugoslávský národ byl pouhou fikcí.

¹²⁵ SEKULIĆ (1997), str. 167

¹²⁶ ŠESTÁK (1998), str. 560

¹²⁷ WEITHMANN (1996), str. 385

zcela proměnil jeho sféru vlivu. Srbsko nejenže prohrálo válečný konflikt z první poloviny devadesátých let, tedy ztratilo kontrolu nad Slovinskem a Makedonií, ale zároveň ztratilo vliv na srbskou menšinu v Bosně a Hercegovině a Chorvatsku. Plíživý rozklad Jugoslávie byl završen odtržením Černé Hory 3. června 2006, na základě této události vyhlásilo o dva dny později nezávislost i Srbsko, čímž přestal existovat poslední relikv Jugoslávie, který již od 4. února 2003 nesl oficiální název Státní jednotka Srbsko a Černá Hora.

Poslední výraznou prohrou Srbska na mezinárodní scéně bylo jednostranné vyhlášení nezávislosti Kosova, tedy území vnímaného jako kolébka srbského národa (ve skutečnosti je souvislost dnešního Srbska s tím středověkým Srbskem značně ideologicky vybájená), o jehož nesporném vlivu na srbskou státnost a kulturu však nemá smysl vůbec polemizovat.

Srbsko se tedy z lokální velmoci, která tahala za nitky dění mnohonárodnostního soustátí, proměnilo v ostrakizovaný stát bez významnějšího vlivu. Dnes se srbská společnost nachází na křižovatce mezi nacionalismem, který evidentně neřeší nic z problémů, ve kterých se nachází, a budováním proevropské společnosti, která by spíše zamezila další eskalaci násilí a etnickým konfliktům. Záleží pouze na Srbsku, zda akceptuje příkoří, kterému bylo vystaveno, nebo bude dále zatvrzele vzdorovat a slepě následovat ideologii založenou na velkosrbském šovinismu.

5.3.1 Administrativní členění a národnostní menšiny

Základem teritoriálního členění Srbska jsou samosprávné obce (*opštiny*), autonomní oblast Vojvodina¹²⁸ a město Bělehrad. V roce 1992 z rozhodnutí vlády byly nově definovány tzv. okruhy (*okrugy*), které jsou ale pouze teritoriální jednotkou státní správy¹²⁹. Během sčítání v roce 2002 bylo užito celkem 24 okruhů a město Bělehrad, které dohromady čítaly 159 obcí.

Samotné centrální (užší) Srbsko je tvořeno 17 okruhy a městem Bělehrad, které je definováno jako zvláštní územní jednotka, jež sdružuje několik obcí¹³⁰. Autonomní oblast Vojvodina je tvořena sedmi okruhy: Zapadno-Bački okrug, Severno-Bački okrug, Severno-Banatski okrug, Južno-Bački okrug, Srednje-Banatski okrug, Sremski okrug a Južno-Banatski okrug. Celkem těchto sedm okruhů čítá 45 obcí. Další specifickou oblastí, která má rozdílnou etnickou

¹²⁸ Srbsko nárokuje jako druhou autonomní oblast Kosovo.

¹²⁹ FŇUKAL (2000), str. 159

¹³⁰ Tamtéž, str. 159

charakteristiku, je převážně Muslimy obývaný Sandžak, který však nepoživá žádných autonomních výsad, čili problematika zhruba 200 000¹³¹ Muslimů v Srbsku nebude vyjmuta z kontextu užšího Srbska, ale bude podrobněji rozebrána. Oblast Sandžaku je rozdělena mezi Srbsko a Černou Horu, v rámci Srbska se jedná o šest obcí - Novi Pazar, Tutin, Sjenica, Nova Varos, Prijepolje a Priboj – v Černé Hoře leží dalších pět¹³².

Tabulka č. 10: Správní členění Srbska

okruh	počet obcí	okruh	počet obcí	okruh	počet obcí
Borski okrug	4	Pčinjski okrug	7	Sremski okrug	7
Braničevski okrug	8	Pirotski okrug	4	Šumadijski okrug	6
Jablanički okrug	6	Podunavski okrug	3	Toplički okrug	4
Južno-Bački okrug	12	Pomoravski okrug	6	Zaječarski okrug	4
Južno-Banatski okrug	8	Rasinski okrug	7	Zapadno-Bački okrug	4
Kolubarski okrug	6	Raški okrug	5	Zlatiborski okrug	10
Mačvanski okrug	8	Severno-Bački okrug	3	Grad Beograd	16
Moravički okrug	4	Severno-Banatski okrug	6	celkem	159
Nišavski okrug	6	Srednje-Banatski okrug	5		

Zdroj: Republic of Serbia. Republic Statistical Office

Národnostní menšiny tvoří v dnešním Srbsku (i s Vojvodinou) 14,38 % populace, další 2,76 % tvoří osoby, které se národnostně nevymezily. Jejich členění je složité – lze je rozdělit podle počtu, což úzce souvisí s jejich vlivem na společenské dění¹³³, nebo podle prostorového členění. Nejpočetnější menšinou jsou Maďaři, jejichž podíl je více než 3 %, spolu s dalšími dvěma nejpočetnějšími menšinami – Muslimy a Romy – tvoří zhruba polovinu celkového počtu příslušníků národnostních menšin. Dle prostorové alokace menšin je možné dělit na skupiny silně prostorově koncentrované (Maďary, Muslimy nebo Albánce) či menšiny geograficky rozptýlené, což platí zejména o Romech¹³⁴.

5.3.2 Etnické změny před rokem 1991

Oblast centrálního Srbska vždy byla etnicky homogenní oblastí. V období před druhou světovou válkou tvořili Srbové téměř 90 % populace, sčítání z roku 1931 uvádí 89,7 %¹³⁵. Podíl srbské

¹³¹ WEITHMANN (1996), str. 404

¹³² BIŠEVAC (2000), str. 387

¹³³ Helsinki Committee for Human Rights in Serbia (2005), str. 2

¹³⁴ RADUŠKI (2003), str. 265

¹³⁵ KOČOVIĆ (1990), str. 130

populace se během druhé světové války a v poválečném období víceméně udržel na podobných hodnotách. Mezi lety 1948 až 1991 se propadl o pouhých 4,2 procentního bodu z 92,1 % na 87,9 %¹³⁶. Daleko zajímavější je etnická proměna Vojvodiny, která vykazovala postupný mírný nárůst Srbů, naopak docházelo k propadu podílu Chorvatů a Maďarů.

Tabulka č. 11: Změna etnické struktury Vojvodiny mezi lety 1948 až 1991

národnost	rok v procentech				
	1948	1961	1971	1981	1991
Srbové	52,4	56,8	57,7	56,5	59,0
Maďaři	25,8	23,9	21,7	18,9	16,9
Chorvaté	8,1	7,8	7,1	5,4	3,7

Zdroj: PELIKÁN (1997), str. 86

Oblast Sandžaku vykazovala také jednoznačně čitelnou populační tendenci. Během let 1961 až 1991 došlo v šesti výše zmíněných obcích srbské části Sandžaku k poklesu podílu Srbů z 54,6 % na 36,9 %, což je propad o 17,7 procentního bodu. Na druhou stranu se rapidně zvýšil podíl Muslimů z 36,3 % na 59,6 %, což odpovídá nárůstu o 23,3 procentního bodu. Podíl Černohorců se pohyboval okolo jednoho procenta¹³⁷.

5.3.3 Změna národnostní struktury po roce 1991

Tabulka č. 12: Etnická struktura užšího Srbska v letech 1991 a 2002

Etnikum	1991		2002	
	absolutně	relativně v %	absolutně	relativně v %
Srbové	4 936 600	88,0	4 891 031	89,5
Muslimové	170 645	3,0	151 539	2,8
Jugoslávci	141 829	2,5	30 840	0,6
Albánci	71 790	1,3	59 952	1,1
Černohorci	73 311	1,3	33 536	0,6
Romové	67 646	1,2	79 136	1,4
ostatní	144 812	2,7	219 975	4,0
Centrální Srbsko celkem	5 606 642	100,0	5 466 009	100,0

zdroj: Republički zavod za statistiku Srbije

Mezi lety 1991 až 2002 došlo ke snížení celkového počtu obyvatel **centrálního Srbska** o více než 140 000 obyvatel. Došlo ke zvýšení podílu Srbů na celkové populaci o 1,5 procentního bodu

¹³⁶ FŇUKAL (2000), str. 119

¹³⁷ LOZANČIĆ (2003), str. 139

i přes ztrátu více než 45 000 obyvatel, kteří se jako Srbové deklarovali. Srbové tvořili majoritu v 94 % všech obcí centrálního Srbska, což z této oblasti tvoří vysoce homogenní území. Podíl Muslimů (Bosňáků) zůstal téměř totožný, snížil se o pouhé 0,2 procentního bodu. Muslimové tvořili majoritu ve třech obcích - Tutin (28 542 nebo 94,2 %), Novi Pazar (67 192 nebo 78,2 %) a Sjenica (21 171 nebo 75,5 %), další výrazný podíl měli i v obcích Prijepolje (41,1 %) a Priboj (23,0 %)¹³⁸. Výrazně se snížil počet osob hlásících se k jugoslávské národnosti z více než 140 000 na 30 000, došlo tak k propadu o 1,9 procentního bodu. Počet Černohorců poklesl více než dvojnásobně o 0,7 procentního bodu. Naopak se zvýšil počet i podíl Romů, jejichž skutečný počet je velice komplikované odhadnout, jelikož tato menšina často mění svoji deklarovanou národnost vzhledem k různým vnějším okolnostem¹³⁹. Je dobré ještě připomenout albánskou menšinu, která tvoří absolutní většinu ve dvou obcích na jihu centrálního Srbska – Preševo (89,1 %) a Bujanovac (54,7 %), podíl Albánců se také snížil ze 1,3 % na 1,1 %.

Vojvodina je multietnický, multikonfesní a multikulturní region, jehož specifika byla vytvářena rozličnými politickými, ekonomickými, kulturními a demografickými faktory. Přestože je tvořena mnoha etniky, tak dominantní postavení zaujímají Srbové a druhé nejpočetnější etnikum – Maďaři¹⁴⁰, kteří se díky přílivu jihoslovanských migrantů během osmnáctého a devatenáctého století stali minoritou na území, na kterém byli dříve majoritou¹⁴¹.

Tabulka č. 13: Etnická struktura Vojvodiny mezi lety 1991 až 2002

Etnikum	1991		2002	
	absolutně	relativně v %	absolutně	relativně v %
Srbové	1 125 317	57,1	1 321 807	65,0
Maďaři	333 290	16,9	290 207	14,3
Jugoslávci	170 766	8,7	49 881	2,5
Chorvati	72 529	3,7	56 546	2,8
Slováci	62 243	3,2	56 637	2,8
Černohorci	44 450	2,3	35 513	1,7
ostatní	161 600	8,1	221 401	10,9
Vojvodina celkem	1 970 195	100,0	2 031 992	100,0

zdroj: Republički zavod za statistiku Srbije

¹³⁸ Dle censu 2002

¹³⁹ RADUŠKI (2003), str. 257

¹⁴⁰ Tamtéž, str. 258

¹⁴¹ ERIN (2004), str. 739

Mezi další etnika, která jsou v oblasti mnohonárodnostní Vojvodiny zastoupena, patří například Rumuni (1,5 %), Romové (1,4 %), Bunjevci (1,0 %) nebo Rusíni (0,8 %)¹⁴². Z celkových 45 obcí tvoří Srbové absolutní většinu v 33 obcích (od 52,0 % do 92,5 %) a v dalších dvou pak majoritu relativní. Celkově převažují v 77,8 % všech obcí Vojvodiny. Druhou největší skupinou jsou Maďaři, jejichž počet ale poklesl o 43 000 (13 %). Absolutní většinu tvoří Maďaři v šesti obcích a v dalších dvou majoritu relativní. Tedy většinu tvoří v 17,8 % obcích Vojvodiny. Třetí největší národnostní menšinou jsou Slováci, jejichž počet poklesl o téměř 16 000, tj. 0,4 procentního bodu. Většinu tvoří ve dvou obcích – absolutní v obci Bački Petrovac (66,4 %) a relativní v obci Kovačica (41,1 %). Chorvaté, jejichž počet poklesl o 22 %, tvoří nejvyšší podíl v obcích Apatin (11,5 %) a Subotica (11,2 %)¹⁴³. Klesající podíl vykázali také Jugoslávci, Černohorci, Rumuni nebo Rusíni, nejvyšší pokles byl zaznamenán u Jugoslávců, jejichž podíl poklesl o 6,2 procentního bodu. Jedinou menšinou, která zaznamenala malý růst, byli Romové, jejichž podíl vzrostl o 0,2 procentního bodu.

Tabulka č. 14: Etnická struktura obcí srbské části Sandžaku mezi lety 1991 až 2002

obec	Srbové v %		Muslimové v %	
	1991	2002	1991	2002
Nova Varoš	88,4	90,1	8,5	7,7
Novi Pazar	22,4	20,5	75,4	78,1
Priboj	65,1	74,1	30,4	23,0
Prijepolje	53,2	56,8	43,4	41,1
Sjenica	22,4	23,5	76,1	75,7
Tutin	4,2	4,3	94,3	95,0
Sandžak celkem	37,1	37,9	60,3	60,4

zdroj: Republički zavod za statistiku Srbije

Území Sandžaku je specifickou součástí jinak etnicky homogenního centrálního Srbska. Jeho etnická kompozice se po rozpadu Jugoslávie v zásadě nezměnila a zůstala téměř totožná. Tedy Muslimové tvoří zhruba 60 % a Srbové téměř 40 %, přičemž obě skupiny dosahují absolutní většiny ve třech obcích.

¹⁴² Dle censu 2002

¹⁴³ RADUŠKI (2003), str. 261

5.3.4 Uprchlíci a vnitřně přesídlené osoby v Srbsku

Migrační vlny, které ovlivnily etnickou strukturu Srbska, jsou úzce spojeny s válečnými konflikty z devadesátých let 20. století. Podle UNHCR bylo Srbsko zasaženo třemi hlavními vysídleneckými vlnami – první v letech 1991 a 1992 z Bosny a Hercegoviny, druhou v letech 1995 a 1996 z Chorvatska, třetí v roce 1999 z Kosova¹⁴⁴. Menší příliv uprchlíků zažilo Srbsko i v roce 2001 během ozbrojeného konfliktu v Makedonii. Počty uprchlíků se velmi liší, opěrným bodem pro stanovení jejich počtu jsou dva censy uprchlíků, které se konaly v letech 1996 a 2001. Uprchlíky zohledňovalo i poslední srbské sčítání v roce 2002, které ale velice pravděpodobně nedokázalo zaznamenat všechny uprchlíky na území Srbska¹⁴⁵.

V roce 1996 žilo na území Srbska (mimo Kosovo, jeho tehdejší součást) 617 728 uprchlíků, z nichž 52 % pocházelo z Chorvatska a 45 % z Bosny a Hercegoviny¹⁴⁶. Mezi uprchlíky z Chorvatska převažují krajinští Srbové; mezi uprchlíky z Bosny a Hercegoviny pak zejména obyvatelé tzv. muslimsko-chorvatské federace, konkrétně z kantonu Sarajevo¹⁴⁷. V roce 2001 došlo k poklesu počtu uprchlíků o více než 160 tisíc osob. Tento pokles je možné vysvětlit především dvěma faktory, prvním z nich je repatriace do původních zemí, odkud přišli, nebo emigrace do třetích zemí, tím druhým pak je integrace do společnosti a jakási normalizace života na území Srbska¹⁴⁸. Co se týče geografické distribuce cílových území uprchlíků, tak jednoznačně převažují vyspělé regiony Srbska – tedy zejména město Bělehrad a Vojvodina¹⁴⁹.

Tabulka č. 15: Uprchlíci na území Srbska

území	počet uprchlíků		
	1996	2001	2002
Grad Beograd	170 955	139 076	111 300
Centrální Srbsko ¹⁵⁰	166 875	95 024	81 372
Vojvodina	259 719	217 438	186 463
Celkem	617 728	451 980	379 135

Zdroj: Djurdjev (1999), Lukić, Nikitović (2004) a Stevanović (2005)

¹⁴⁴ UNHCR (2004), str. 5

¹⁴⁵ STEVANOVIĆ (2005), str. 45

¹⁴⁶ UNHCR (2004), str. 35

¹⁴⁷ LUKIĆ, NIKITOVIĆ (2005), str. 93

¹⁴⁸ STEVANOVIĆ (2005), str. 46

¹⁴⁹ DJURDJEV (1999), str. 209

¹⁵⁰ Bez města Bělehrad

Nejvyšší relativní podíl byl zaznamenán v okruzích Vojvodiny, kam se koncentrovalo 48,1 % všech uprchlíků na srbském území, to lze vysvětlit jako promyšlený krok srbských úřadů ke změně etnické skladby obyvatelstva Vojvodiny a posílení podílu srbského živlu na tomto území¹⁵¹. Na druhou stranu je prokázáno, že většina uprchlíků se usazovala v rámci Srbska v těch oblastech, kde jejich předci měli kořeny, respektive odkud původně pocházeli¹⁵². Jedná se tedy zřejmě o souhrn obou faktorů, které z Vojvodiny vytvořily hlavní koncentrační oblast uprchlíků. Celkový podíl uprchlíků na populaci Srbska byl podle sčítání v roce 2002 5,1 %, maximálních hodnot dosahoval podíl uprchlíků ve Srijemském okruhu (15,9 %) ¹⁵³. Přliv uprchlíků na území Srbska do jisté míry kompenzoval populační deficit, který během období let 1991 až 2002 probíhal. Centrální Srbsko by bez přílivu uprchlíků ztratilo 5,6 % populace, takto přišlo jen o 2,4 % ¹⁵⁴. Populace Vojvodiny díky tomuto procesu nepatrně vzrostla.

5.3.5 Hlavní změny

1. Snížení počtu obyvatel centrálního Srbska

Počet obyvatel užšího Srbska během sledovaného období poklesl o 140 633 osob. Úbytek dominantních Srbů byl relativně malý, v absolutních číslech se jejich počet snížil o 45 569 osob. Ztrácely i ostatní menšiny (Jugoslávci, Muslimové, Černohorci a Albánci) s výjimkou Romů, jejichž počet vzrostl o 9 tisíc¹⁵⁵.

2. Mírná etnická homogenizace centrálního Srbska

Podíl Srbů na celkové populaci užšího Srbska vzrostl během období let 1991 až 2002 o 1,5 procentního bodu. Logicky se tak mírně zmenšil podíl ostatních menšin (vyjma Romů) žijících na území centrálního Srbska – nejvyšší pokles byl zaznamenán u Jugoslávců, jejichž počet poklesl o 1,9 procentního bodu, ostatní menšiny ztrácely daleko méně, tj. do jednoho procentního bodu. Snížil se i celkový počet Muslimů, kteří ztratili 0,2 procentního bodu, s výjimkou Sandžaku, kde jejich podíl mírně vzrostl. Silný byl i nárůst etnicky nedefinovaných osob, které v roce 2002 tvořili zhruba 1 % populace¹⁵⁶.

¹⁵¹ STEVANOVIĆ (2005), str. 47

¹⁵² LUKIĆ, NIKITVIĆ (2005), str. 95

¹⁵³ STEVANOVIĆ (2005), str. 48

¹⁵⁴ Tamtéž, str. 53

¹⁵⁵ Dle censu 2002

¹⁵⁶ RADUŠKI (2003), str. 263

3. Mírný vzrůst populace Vojvodiny

Celková populace Vojvodiny překvapivě vzrostla o 61 797 osob, tj. 3,1 %. To je vzhledem ke skutečnosti, že Vojvodina po druhé světové válce patřila ohledně přirozeného růstu obyvatel k nejslabším regionům Jugoslávie, do jisté míry překvapivé. Vojvodina tradičně ztrácela především migrací do oblastí centrálního Srbska¹⁵⁷.

4. Zvýšení podílu Srbů v oblasti Vojvodiny

Podíl Srbů vzrostl o 7,9 procentního bodu a jejich počet se zvýšil o téměř 200 000 osob. Na druhou stranu poklesl podíl u všech ostatních menšin žijících ve Vojvodině. Vzrostl pouze podíl osob, které nedeklarovali etnickou příslušnost, dále pak podíl regionálně etnicky vymezených osob a osob, u kterých nebyla etnicita zjištěna. Nejvyšší ztráty na podílu populace zaznamenali Jugoslávci (6,2 procentního bodu), Maďaři (2,6 procentního bodu) a Chorvaté (0,9 procentního bodu)¹⁵⁸.

5.3.6 Příčiny

1. Snížení počtu obyvatel centrálního Srbska

Snížení počtu obyvatel obecně může být způsobeno dvěma hlavními faktory, tím prvním je přirozený úbytek obyvatelstva a tím druhým pak emigrace. V oblasti centrálního Srbska od roku 1992 převažovala úmrtnost nad porodností a vzhledem k negativním saldům migrace ztratilo během let 1981 až 1991 více než 45 000 obyvatel¹⁵⁹. Většina území jevila tradičně depopulační tendence. Je evidentní, že ani masový přísun uprchlíků z jiných částí Jugoslávie nezabránil poklesu počtu obyvatel. Celkový úbytek obyvatelstva byl velice pravděpodobně zapříčiněn emigrací národnostních menšin, která byla motivována momentální politickou a ekonomickou situací, tedy politickou snahou o homogenizaci všech oblastí bývalé Jugoslávie a ekonomickými těžkostmi, se kterými se potýkalo Srbsko počátkem devadesátých let, tj. zejména hyperinflace jugoslávského dináru apod.

2. Mírná etnická homogenizace centrálního Srbska

Počet příslušníků daného etnika ovlivňuje kromě přirozeného přírůstku a migrace ještě změna etnického zařazení daných osob. V případě centrálního Srbska stojí za etnickou homogenizací

¹⁵⁷ RADOVANOVIĆ (1995)

¹⁵⁸ RADUŠKI (2003), str. 262

¹⁵⁹ DJURDJEV (1999), str. 212

v první řadě příliv uprchlíků, tedy zejména etnických Srbů. Tento přísun kompenzoval depopulační trendy, které byly ale způsobeny nejen Srby, tudíž logicky jejich podíl posílil. Změna etnického zařazení je nejvíce viditelná na příkladu Černohorců. Jejich rapidní pokles je spíše způsoben nadhodnocením jejich počtu při sčítání v roce 1991, vzhledem k politické situaci a celkovém oživení nadějí na černohorskou státnost¹⁶⁰. Podobnou situaci lze vidět i u Jugoslávců, kteří byli nuceni po rozpadu soustátí identifikovat vlastní národnostní zařazení. Poněkud překvapivě působí i úbytek druhé největší menšiny – Muslimů, jejichž počet v oblasti Sandžaku mezi lety 1961 až 1991 neustále narůstal¹⁶¹. Úbytek menšiny, která tradičně vykazovala populační růst, je zřejmě způsoben silnými represemi srbských úřadů, které se odehrály během první poloviny 90. let, kdy se objevovaly separatistické tendence sandžackých Muslimů. Část Muslimů během těchto represí odešla¹⁶². Všechny zmíněné faktory přispěly k etnické homogenizaci centrálního Srbska, která proběhla navzdory úbytku populace.

3. Mírný vzrůst populace Vojvodiny

V oblasti Vojvodiny od roku 1989 převažuje úmrtnost nad porodností a během let 1981 až 1991, tedy dekády, která předchází sledovanému období, ztratila kvůli zápornému saldu migrace více než 32 000 obyvatel¹⁶³. Veškeré depopulační trendy ovšem zvrátila masová migrace, která změnila Vojvodinu v místo s nejvyšší koncentrací uprchlíků. To je zcela jednoznačně stěžejní příčina vzrůstu počtu obyvatel, i přes odchod příslušníků jiných menšin, například Chorvatů.

4. Zvýšení podílu Srbů v oblasti Vojvodiny

Podíl Srbů se zvýšil zejména díky přílivu uprchlíků srbské národnosti. Tato skutečnost spolu s vyhnáním části chorvatské menšiny a Maďarů, hlavně těch, kterým hrozila vojenská služba¹⁶⁴, přispěly ke zvýšení podílu Srbů na populaci Vojvodiny. Dalším důvodem poklesu maďarské populace je její přestárlý stav a úbytek přirozenou měrou¹⁶⁵, ale i zastrasování z pozice srbských úřadů¹⁶⁶, které vedlo k vypuzení ze země.

¹⁶⁰ RADUŠKI (2003), str. 259

¹⁶¹ LOZANČIĆ (2003), str. 139

¹⁶² WEITHMANN (1996), str. 404

¹⁶³ DJURDJEV (1999), str. 212

¹⁶⁴ FŇUKAL (2000), str. 150

¹⁶⁵ RADUŠKI (2003), str. 260

¹⁶⁶ JENNE (2004), str. 732

5.3.7 Závěr

Etnické změny, které proběhly na území Srbska po rozpadu Jugoslávie v roce 1991, mají mnoho příčin, respektive je vůbec obecně poměrně složité přesně identifikovat hlavní motivační faktory, které přetvářejí etnický obraz daných celků. V případě Srbska lze najít tři hlavní faktory, které ovlivnily etnickou strukturu země. Jedná se o stálou migraci obyvatelstva, rozdílné demografické chování odlišných národnostních skupin a politické okolnosti rozpadu bývalé Jugoslávie¹⁶⁷.

Demografické úbytky byly v poválečných letech silně nahrazovány přísunem uprchlíků, tento stav je ovšem neudržitelný, tudíž lze předpokládat, že během dalších let dojde ke snížení počtu obyvatel a další etnické homogenizaci, zejména v oblasti centrálního Srbska.

¹⁶⁷ RADUŠKI (2003), str. 265

5.4 Černá Hora

Černá Hora získala nezávislost na Státní jednotce Srbsko a Černá Hora, která nahradila Svazovou republiku Jugoslávie v roce 2003, 3. června 2006. Tímto aktem, kterému předcházelo referendum, opustil Srbsko jeho nejvěrnější spojenec. Referendum vyhráli těsně příznivci nezávislosti. Pro odtržení a vyhlášení na Bělehradu nezávislého státu se vyslovilo 55,5 % obyvatel¹⁶⁸.

Pro pochopení velice úzkého vztahu mezi černohorským a srbským národem je potřeba se pokusit vymezit vztah a formování černohorského etnika k srbskému národu. Ostatně etnické vymezení hraje naprosto zásadní roli v proměně etnické skladby obyvatelstva. Vzájemná souvislost mezi černohorským a srbským etnikem sahá až do doby středověku, kdy se na území Srbska a Černé Hory začaly vytvářet první státní útvary. V oblasti dnešní Černé Hory vytvořily slovanské kmeny stát, který dostal jméno podle tamní řeky – Zeta¹⁶⁹. Zde nelze než připustit, že historická jádra, ve kterých se rodila státnost Srbů a Černohorců, byla založena stejným jazykem hovořícím slovanským obyvatelstvem. Srbská Raška nakonec v souboji o dominantní roli zvítězila a zatlačila přímořskou Zetu do pozadí.

Během Turecké nadvlády nad jižní částí Balkánu, která trvala *de facto* až do začátku první světové války¹⁷⁰, lze zaznamenat rozdílné postavení Černé Hory a Srbska, které silně ovlivnilo následné utváření odlišného kulturního chápání. Turkům se nikdy nepodařilo dobýt část nepřístupného horského území, které bylo ovládáno slovanskými kmeny. V podmínkách téměř úplné izolace přetrvaly předfeudální rysy, ve kterých hlavní roli plnily kmeny, nikoli stát, jak bylo v té době již obvyklé¹⁷¹. Těsný vztah mezi těmito dvěma etniky, v podstatě tedy srbský charakter v oblasti, zajišťovala srbská pravoslavná církev v čele s místním metropolitou (vladykou)¹⁷². V jeho rukou se mísila moc světská i náboženská, tudíž lze označit tehdejší formu

¹⁶⁸ STOJAROVÁ (2007), str. 168. K získání nezávislosti bylo potřeba překročit 55 %, což se podařilo o pouhých 2 090 hlasů, viz BIDELEUX, JEFFRIES (2007), str. 510

¹⁶⁹ HLADKÝ (1993), str. 43

¹⁷⁰ Respektive začala upadat již během 19. století, některá území dříve ovládaná Turky vyhlásují nezávislost po Berlínském kongresu v roce 1878 (Černá Hora, Bulharsko, Rumunsko, Srbsko), přesto ještě udrží moc na zbylé části jižního Balkánu, ústup je završen prohranou první balkánskou válkou z roku 1912 a následně první světovou válkou.

¹⁷¹ FŇUKAL (2000), str. 19

¹⁷² HLADKÝ (1993), str. 43

moci za jakousi teokracii¹⁷³, která však zajišťovala řád. Srbsko v té době plně podléhalo osmanské správě.

Právě rozdílné postavení během Turecké nadvlády je nutno zohlednit k uchopení problematiky vymezení rozdílnosti mezi černohorským a srbským etnikem. Mnoho etnografů se domnívá, že žádný takový rozdíl neexistuje¹⁷⁴, jelikož Černá Hora byla během turecké nadvlády pouze útočištěm pro uprchlíky z řad poraženého a ovládaného srbského národa¹⁷⁵. Asi nejvýstižněji charakterizoval vztah Srbů k černohorskému živlu Slobodan Samardžić¹⁷⁶: „*jsme dvě strany jednoho kmene, kde je kmen z etnického pohledu srbský, nacionální příslušnost je pak černohorská*¹⁷⁷.“ Srbská argumentace je v zásadě správná navzdory nacionalistickému balastu, kterým je proložena. Na druhou stranu existují mnohé názory, že černohorská etnicita byla vytvořena během dlouhého období, kdy se rozvíjelo černohorské povědomí nezávisle na srbském národě. Do té doby, než byla inkorporována do nově vzniklého království v roce 1918, čímž vlastně ztratila suverenitu¹⁷⁸.

Velice důležitou roli hraje i zpoždění novodobého formování vlastního moderního politického národa. Proces formování novodobého národa byl zpožděn zejména ze dvou důvodů; tím prvním je inklinování Černohorců ke kmenovým strukturám spíše než ke státnosti ve smyslu polickém, což jednoznačně limituje rozvoj národní identity (tato rezidua je možné spatřovat i dnes), tím druhým pak rozpolcenost černohorské politické reprezentace¹⁷⁹ během období, kdy se ostatní jihoslovanské národy dokázaly nějakým způsobem již identifikovat¹⁸⁰. Je dobré zmínit i potlačování národnostních tendencí během doby královského absolutismu po roce 1929 a během komunistické nadvlády, které také nepřispěly k rozvoji černohorské národnostní identity. Srbští autoři často uvádějí argument, že počet Srbů během komunistické éry byl na území Černé Hory často podhodnocen zejména kvůli politickým tlakům¹⁸¹, což je velice pravděpodobně pravda.

¹⁷³ FŇUKAL (2000), str. 19

¹⁷⁴ Nutno dodat, že se jedná zejména o srbské autory – například Vlahović (1995), str. 160.

¹⁷⁵ STOJAROVÁ (2007), str. 168

¹⁷⁶ Jedná se bývalého ministra pro Kosovo a Metohiji.

¹⁷⁷ SAMARDŽIĆ et al. (1998), str. 240

¹⁷⁸ ČAGORVIĆ, CARMICHAEL (2006), str. 69

¹⁷⁹ Na počátku 20. století existovaly dvě dominantní strany na území Černé Hory – Klubaši (podporující spojení Černé Hory se Srbskem) a Pravaši (podporující naopak nezávislost Černé Hory).

¹⁸⁰ STOJAROVÁ (2007), str. 169

¹⁸¹ RUDIĆ (1995)

Je velice složité přesně vymezit vztah mezi etnickými Srby a etnickými Černohorci, k čemuž nahrává i rozpolcenost černohorského národa, kdy se tyto dva národy na území Černé Hory deklarují spíše s přihlédnutím k různým policko-společenským okolnostem než s jednoznačným vědomím národnostní příslušnosti. V souladu s odlišným historickým vývojem a jinými společenskými znaky lze Černohorce považovat za samostatný národ, jehož vztah k Srbsku, z jehož kultury ostatně skrze vliv pravoslavné církve vzešel, je pouze poněkud bližší, než je obvyklé.

5.4.1 Administrativní členění a národnostní menšiny

Administrativní členění země nebylo po rozpadu Jugoslávie nikterak pozměněno. Černá Hora se přímo dělí na 21 obcí¹⁸² (*opština*), které jsou si podobné rozlohou, výrazně se však liší počtem obyvatel¹⁸³. Klasifikace národnostních menšin je složitější. Dominantními etniky v Černé Hoře jsou Černohorci a Srbové. Domnívám se, že není přesné označit Srby za národnostní menšinu. Nejpočetnější národnostní menšinou jsou Bosňáci a Muslimové, jejichž společný počet dosahuje téměř 12 %. Během censu v roce 2003 byla možnost přihlásit se k oběma možným označením, jedná se však o stejnou národnost, což je patrné například při pohledu na etnickou mapu, kde lze spatřit v homogenním bosňáckém osídlení několik vesnic, které se jednohlasně deklarují jako Muslimové. Tento lehce schizofrenní postoj k vlastní národnostní deklaraci zapříčinil nejednotnost v udání jak muslimské, tak bosňácké etnicity. K dalším významným národnostním menšinám patří Albánci a Chorvaté, podíl ostatních národnostních menšin je zanedbatelný. Jejich podíl nedosahuje více než 1 %¹⁸⁴.

5.4.2 Změny národnostního složení před rokem 1991

Změny v etnické struktuře, které proběhly mezi lety 1948 až 1981, vyústily v postupné snižování podílu Černohorců na celkové populaci. Tento fakt je zapříčiněn poměrně zjevnou příčinou. Za úbytkem Černohorců stála možnost obyvatelstva přihlásit se k jugoslávské (od roku 1953), potažmo muslimské¹⁸⁵ (od roku 1961) národnostní příslušnosti. Tuto možnost využilo zejména

¹⁸² Andrijevića, Bar, Berane, Bijelo Polje, Budva, Cetinje, Danilovgrad, Herceg Novi, Kolašin, Kotor, Mojkovac, Nikšić, Plav, Plužine, Pljevlja, Podgorica, Rožaje, Šavnik, Tivat, Ulcinj, Žabljak.

¹⁸³ FŇUKAL (2000), str. 160

¹⁸⁴ Dle censu 2003

¹⁸⁵ Jejichž počet se zvýšil díky vysokému přirozenému přírůstku a zastavení emigrace do Turecka, ke kterému docházelo v letech 1950 – 1970. Viz MUŠEVIĆ (1985).

obyvatelstvo, které se během předchozích sčítání obyvatelstva velice pravděpodobně deklarovalo jako Černohorci¹⁸⁶. Zajímavý je i výkyv u příslušníků srbské národnosti v roce 1971, který je vzhledem k opětovnému pádu na hladinu okolo 3 % vysvětlitelný pouze jako stav zapříčiněný momentální společenskou situací, tedy uměle vytvořený. Téměř konstantní podíl vykazovali Chorvaté a Albánci, což je zejména u druhé jmenované menšiny velice netypické.

Tabulka č. 16: Etnická struktura Černé Hory mezi lety 1948 až 1981

národnost	Podíl (v %) v roce				
	1948	1953	1961	1971	1981
Černohorci	90,67	86,62	81,37	67,15	68,54
Srbové	1,78	3,30	2,99	7,46	3,32
Muslimové	-	-	6,50	13,26	13,36
Jugoslávci	-	1,53	0,33	2,07	5,67
Chorvaté	1,80	2,34	2,26	1,74	1,81
Albánci	5,15	5,58	5,47	6,74	6,46
Ostatní	0,60	0,63	1,08	1,58	0,84
Celkem	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00

zdroj: RAKOVIĆ (2004) a MONSTAT – Zavod za statistiku Crne Gore

5.4.3 Změna národnostní struktury po roce 1991

Tabulka č. 17: Etnická struktura Černé Hory mezi lety 1991 až 2003

Etnikum	1991		2003	
	absolutně	relativně v %	absolutně	relativně v %
Černohorci	380 467	61,86	267 669	43,16
Srbové	57 453	9,34	198 414	31,99
Muslimové ¹⁸⁷	89 614	14,57	72 809	11,74
Albánci	40 415	6,57	31 163	5,03
Jugoslávci	26 159	4,25	1 860	0,30
Chorvati	6 244	1,02	6 811	1,10
Ostatní	14 683	2,39	41 419	6,68
Celkem	615 035	100,00	620 145	100,00

Zdroj: MONSTAT - – Zavod za statistiku Crne Gore

¹⁸⁶ RUDIĆ (1995)

¹⁸⁷ Společně s Bosňáky, k bosňácké národnosti se v roce 2003 přihlásilo 7,77 % a k muslimské 3,97 % populace.

Vzhledem ke změně metodiky mezi censy v letech 1991 a 2003 není možné jednotlivá data porovnat přesně. V roce 1991, stejně jako v letech předchozích, byli za občany Černé Hory považováni všichni lidé a jejich rodinní příslušníci, kteří dočasně pracovali v zahraničí. Naopak v roce 2003 vzhledem k mezinárodním doporučením byli do sčítání zahrnuti pouze občané Černé Hory, kteří pracovali v zahraničí méně než 1 rok. Census v roce 2003 na druhou stranu zahrnoval i cizí státní příslušníky, kteří se zdržovali na území Černé Hory po dobu delší než 1 rok.

Úbytek Černohorců je velice markantní. Během 12 let ztratili téměř 113 000 příslušníků, což odpovídá ztrátě 18,7 procentního bodu. V roce 2003 tvořili absolutní většinu jen v šesti obcích – Cetinje (90,28 %), Danilovgrad (67,93 %), Nikšić (62,50 %), Podgorica (56,96 %), Mojkovac (54,77 %) a Kolašin (50,65 %). Relativní většinu pak v dalších třech obcích – Kotor (46,81 %), Budva (45,33 %) a Bar (44,14 %) ¹⁸⁸. V roce 1991 tvořili většinu v 18 z celkových 21 obcí.

Podíl srbské populace naopak vzrostl velice výrazně. Během sledovaného období se zvýšil o 141 000, což odpovídá nárůstu o 22,65 procentního bodu. V různých obcích vzrostl podíl Srbů mezi 17 a 56 procentními body. Výjimkou jsou tři obce, ve kterých byl nárůst Srbů jen minimální, a to převážně muslimské Rožanje, albánský Ulcinj a tradiční černohorská bašta a bývalé hlavní město Cetinje. K nejvýraznějšímu zvýšení podílu Srbů došlo v oblastech, kde se naopak výrazně snížil podíl Černohorců. Srbové tvoří absolutní většinu v pěti obcích – Andrijevića (69,61 %), Plužine (60,51 %), Pljevlja (59,52 %), Herceg Novi (52,45 %) a Žabljak (50,25 %). Relativní většinu pak Srbové tvoří v dalších čtyřech obcích – Šavnik (47,44 %), Berane (41,43 %), Bijelo Polje (36,31 %) a Tivat (35,1 %) ¹⁸⁹. Převládají tedy stejně jako Černohorci v devíti obcích.

Další etnické skupiny spíše ztrácely – Muslimové téměř 3 procentní body a Albánci více než 1,5 procentního bodu. Podíl Chorvatů zůstal de facto stejný. Muslimové tvoří absolutní většinu ve dvou obcích černohorského Sandžaku – Rožaje (82,09 %) a Plav (50,73 %). Albánci mají absolutní většinu v obci Ulcinj (72,14 %). Tradiční oblastí koncentrace černohorských Chorvatů je boka Kotorská ¹⁹⁰. Nejvyšší podíl na populaci mají v obcích Tivat (19,73 %) a Kotor (7,84 %) ¹⁹¹.

¹⁸⁸ MONSTAT - Zavod za statistiku Crne Gore: Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u 2003.

¹⁸⁹ MONSTAT - Zavod za statistiku Crne Gore: Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u 2003.

¹⁹⁰ MIRIĆ (2000), str. 754

¹⁹¹ MONSTAT - Zavod za statistiku Crne Gore: Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u 2003.

5.4.4 Uprchlíci a vnitřně přesídlené osoby v Černé Hoře

Na území Černé Hory žije podle statistik z roku 2007 8 528 osob se statutem uprchlíka a dalších 16 155 je považováno za tzv. vnitřně přesídlené osoby¹⁹², především se jedná o obyvatelstvo, které uprchlo z Kosova¹⁹³. Drtivá většina vnitřně přesídlených osob se deklaruje jako Černohorci nebo Srbové, což je vzhledem k tomu, že hledají útočiště na území druhého státu logické. Zhruba 17 % patří k jiným skupinám, hlavně Romům, Aškaloncům nebo Egyptanům¹⁹⁴. Většinu uprchlíků tvoří osoby z Bosny a Hercegoviny a Chorvatska. Místem největší koncentrace uprchlíků a vnitřně přesídlených osob jsou obce Podgorica, Berane a Bar¹⁹⁵.

Tyto osoby vytváří dlouhodobý složitě řešitelný problém – vzhledem k nezaměstnanosti a špatným podmínkám, ve kterých tyto osoby žijí. Nabízejí se tři možná řešení: asimilace těchto osob, navrácení do Kosova, nebo přesun do třetích zemí¹⁹⁶. Černá Hora byla díky tomuto přílivu populačně zisková, ale vzhledem k vládním obstrukcím, se kterým je spojen zisk občanství, je spíše možné očekávat odliv těchto obyvatel do okolních zemí (například do Srbska), kde jsou podmínky daleko příznivější¹⁹⁷.

5.4.5 Hlavní změny

1. Snížení podílu Černohorců a zvýšení podílu Srbů

Po roce 1991 došlo k výrazné změně v etnické deklaraci Srbů a Černohorců. Změnu těchto dvou ukazatelů není možné oddělovat, jelikož spolu úzce souvisí. Respektive jedno je příčinou druhého a opačně. Podíl Srbů vzrostl o 22,65 procentního bodu a naopak podíl Černohorců se snížil o 18,7 procentního bodu. V absolutních číslech ztratili Černohorci 113 000 osob, Srbové naopak posílili o 141 000 osob. Většina osob, která se v roce 2003 deklarovala, jako Srbové jsou příslušníci černohorského etnika z roku 1991.

2. Snížení podílu menšin

Po roce 1991 došlo k poklesu u většiny významnějších etnických menšin žijících v Černé Hoře. Muslimové ztratili 16 805 osob, což odpovídá ztrátě téměř 3 procentních bodů. Počet Jugoslávců

¹⁹² Vzhledem k metodice UNHCR jsou osoby, které uprchly z Kosova považovány za vnitřně přesídlené vzhledem k tomu, že v Černé Hoře nepožívají práv, která jsou dostupná Černohorcům. Jedná se o výjimku ve vnitřní metodice UNHCR, jinak by se jednalo o uprchlíky, nikoli osoby přesídlené v rámci jednoho státu.

¹⁹³ UNHCR (2007)

¹⁹⁴ Prakticky se jedná o Romy – Aškalonci jsou *de facto* albanizovaní Romové a k egyptské národnosti se hlásí často makedonští Romové. Více viz MARUSHIAKOVA, POPOV (2001), str. 466.

¹⁹⁵ IOM (2007), str. 34

¹⁹⁶ MARRI (2006), str. 37

¹⁹⁷ UNHCR (2004)

se snížil o 24 299 osob, což je ekvivalent 3,95 procentního bodu. Stav albánské minority taktéž vykazoval klesající tendenci – poklesl o 9 252 osob, což odpovídá snížení podílu o 1,5 procentního bodu. Mírný pokles byl zaznamenán i u ostatních méně významných etnických skupin jako například Makedonci, Němci nebo Romové, jejichž počet se ovšem pohybuje v řádu několika set. Počet Chorvatů zůstal skoro totožný s rokem 1991.

3. Nárůst etnicky nedefinovaných osob

Během tohoto období došlo k signifikantnímu nárůstu etnicky nedefinovaných osob dle článku 34 Ústavy Černé Hory¹⁹⁸, tedy osob, které využily právo neodpovídat na otázku ohledně vlastní národnostní identity. V roce 1991 využilo tuto možnost jen 1 944 osob (0,32 %), v roce se jednalo již o 26 906 osob (4,34 %). Podíl osob, u kterých se národnost nepodařilo zjistit, zůstal stejný – 0,99 %.

5.4.6 Příčiny

1. Snížení podílu Černohorců a zvýšení podílu Srbů

Tuto skutečnost nelze vysvětlit jinak než jako změnu v etnickém chápání. Došlo k situaci, kdy jednoduše velká část černohorské populace přešla k srbské. Společnost se polarizovala, nastala situace, kdy proti sobě stojí ti, co hlásají, že Srbové a Černohorci jsou spřízněné národy, a ti kteří jsou zastánci vlastní národní identity¹⁹⁹. Není na místě spekulovat o tlaku na obyvatelstvo, ke kterému mohlo docházet ze srbské strany během sčítání v roce 2003. Srbové samozřejmě měli velký zájem jaksi potlačit černohorskou touhu po nezávislosti. Srbové se snažili zlehčovat situaci tím, že pokládali Černohorce pouze za černohorské Srby²⁰⁰.

Nabízí se vysvětlení, že více než k etnické proměně došlo v Černé Hoře spíše k situaci, kdy se střetli odpůrci a příznivci nezávislosti. Spíše než o identifikaci etnickou se jedná o identifikaci s nějakým politickým programem, který určitý segment populace reprezentuje navenek. Hledání příčiny v tomto smyslu nemá důvod. Není důležité, co způsobilo etnickou proměnu mezi lety 1991 a 2003, ale jak je možné, že pod vlivem různých vnějších okolností nastala situace, kdy se tak výrazný počet Černohorců dokázal identifikovat se srbským názorovým proudem. Zde je potřeba uvést čtyři hlavní faktory, které stojí za touto skutečností:

¹⁹⁸ Dle metodiky sčítání v roce 2003.

¹⁹⁹ GALLAGHER (2003), str. 61

²⁰⁰ BUGAJSKI (1995), str. 171

1. jazyková příbuznost – 63,5 % obyvatel uvedlo jako svůj mateřský jazyk srbštinu²⁰¹,
2. vliv Srbské ortodoxní církve,
3. historický vliv, tj. koexistence v jednom státě a spojení vlastní národní identity se srbskou,
4. politický vliv, tzn. jakási transformace etnických záležitostí v politický program.

2. Snížení podílu menšin

Pokles Muslimů byl zapříčiněn zejména represemi, které byly prováděny v oblasti černoorského Sandžaku během konfliktu v Bosně a Hercegovině. Pokles albánské menšiny je spíše zapříčiněn ubývajícími ekonomickými příležitostmi, které vedou k odchodu ze země. Albánské politické elity, jak už bývá zvykem, ovšem upozorňují, že spíše než by docházelo ke snižování počtu osob hlásících se k albánské národnosti, je jejich počet pouze podhodnocen²⁰². Pokles Jugoslávčů je spojen s rozpadem státu, se kterým byla tato národnostní deklarace spojena.

3. Nárůst etnicky nedefinovaných osob

Podobná situace s nárazovým zvýšením počtu obyvatel, kteří odmítli odpovídat na otázku týkající se národnostní deklarace, nastala i v sousedním Srbsku. Je velice složité rozhodnout, jaký segment populace je příčinou nárůstu národnostně nedeklarovaného obyvatelstva. Tradičním etnikem, které se odmítá deklarovat dle své skutečné etnicity, jsou Romové²⁰³. To ovšem v případě Černé Hory selhává, jelikož zvýšení národnostně nevymezených osob je tak vysoké, že za touto skutečností musí stát vícero faktorů. Je pravděpodobné, že velká část Jugoslávčů neudala vzhledem k politickým okolnostem etnicitu, stejně tak je tato varianta možná u Muslimů.

5.4.7 Závěr

Proměna etnického obrazu Černé Hory je výrazná. Změny, které po roce 1991 nastaly, jsou ovšem zcela odlišného charakteru než u jiných nástupnických států bývalé Jugoslávie. Válečný konflikt, zejména ten v Bosně a Hercegovině, prokazatelně ovlivnil pouze muslimskou menšinu, která byla vystavena represím, a tudíž se její podíl na populaci oproti předchozím sčítáním snížil. Černá Hora, i když byla ušetřena hlavním válečným konfliktům, prodělala změnu v národnostní struktuře kvůli rozdílnému chápání etnické příslušnosti vlastních obyvatel v roce 1991 a 2003.

²⁰¹ Podle censu v roce 2003

²⁰² BUGAJSKI (1995), str. 171

²⁰³ JOSIPOVIĆ, REPOLUSK (2003), str. 131

Je komplikované odhadnout, jakým směrem se bude situace ohledně národnostního zařazení ubírat. Tedy zda dojde ke sjednocení obyvatelstva pod černoorskou národnostní identitou, nebo zda se společnost po vyhlášení nezávislosti ještě více polarizuje. Situace bude v dohledné době ale pravděpodobně značně nepřehledná, zejména vzhledem k silným vazbám obyvatel Černé Hory na srbskou kulturu. Domnívám se, že nejpravděpodobnějším činitelem, který může ovlivnit budoucí etnickou strukturu, je v tomto případě ekonomická úspěšnost a realizace černoorských plánů v mezinárodních strukturách, což může výrazně snížit vliv prosrbských tendencí v Černé Hoře.

5.5 Bosna a Hercegovina

Etnická struktura Bosny a Hercegoviny je problematická zejména z toho důvodu, že samotná existence Bosny a Hercegoviny jako státního útvaru je do jisté míry uměle vytvořená. Jedná se o netypický konglomerát, ve kterém společně žijí tři početné národy, které se hlásí ke třem různým konfesím. Zde je nutné vysvětlit ustanovení Bosny a Hercegoviny z hlediska historické kontinuity vlastní státnosti.

Bosenská státnost bývá často spojována s existencí středověkého státního útvaru, který největší slávy požíval za panování krále Tvrtka na konci 14. století, kdy patřila Bosna k nejdůležitějším balkánským centrům. Tato státnost však neměla dlouhodobý charakter, a to vzhledem k expanzi Osmanské říše. Existence samotného království je však spíše zapříčiněna rozkladem uherských držav na Balkáně. Sám Tvrtko pak jako svůj první titul uváděl jako „král Rašky“ (tudíž Srbska), labilitu návaznosti na tento útvar dokládá i skutečnost, že v té době byla z Bosny vyčleněna Hercegovina²⁰⁴. Turci se Bosny zmocnili v roce 1463, záhy poté padla velká část Hercegoviny v roce 1465 a zbytek Hercegoviny pak vzdoroval až do roku 1482²⁰⁵.

Bosna a Hercegovina se tak dostala pod přímou správu Osmanské říše a změnila se v jednu z mnoha provincií (vilajet), která neměla žádné specifické kompetence²⁰⁶. Uvnitř Turecké říše existovala Bosna, až do roku 1878, kdy nad ní byl vyhlášen protektorát Rakouska-Uherska²⁰⁷. Neudržitelnost této situace vyvrcholila v roce 1908, kdy měla být Bosna navracena Turecku, ale byla anektována Rakouskem-Uherskem, které následně spravovalo Bosnu a Hercegovinu prostřednictvím společného ministerstva financí; nebyla tedy součástí Rakouska ani Uherska, ale společnou zemí obou částí.²⁰⁸

Následek tureckého vpádu do Bosny a Hercegoviny lze pozorovat na proměně etnické struktury, která v té době proběhla. Expanze Turků vyvolala exodus obyvatelstva, které muselo být nahrazeno. Turecká moc k tomu často využívala srbské obyvatelstvo, které s sebou přinášelo vlivy ortodoxní církve. Příliv islámu do oblasti Bosny je logický – zde vlastně dochází ke vzniku

²⁰⁴ PELIKÁN (1996), str. 61

²⁰⁵ HLADKÝ (1996), str. 22

²⁰⁶ PELIKÁN (1996), str. 61

²⁰⁷ Respektive až do roku 1908, protože mezi lety 1878 až 1908 byla okupována na zkušební dobu 30 let, tedy právně byla součástí Turecka.

²⁰⁸ FŇUKAL (2000), str. 30

dnešního muslimského obyvatelstva ve smyslu etnickém, tedy jedná se o slovanské obyvatelstvo hlásící se k islámu. Na území Bosny zůstává z dřívějšího obyvatelstva zejména katolická populace, což vede ke vzniku nábožensky pestré směsice obyvatelstva²⁰⁹. Etnickou strukturu Bosny měnila také migrace muslimů, kteří zde nacházeli útočiště, když byli vyháněni ze slovanských území. V důsledku etnických čistek prováděných Srby, Chorvaty nebo Černohorci ještě před rokem 1878.

Po první světové válce byla Bosna a Hercegovina včleněna do jihoslovanského státu. I během této dějinné etapy byla Bosna a Hercegovina spíše objektem politických hádek, ve kterých neměla možnost vlastní identifikace a kdy za ni rozhodovali jiní²¹⁰. Většina obyvatelstva se neidentifikovala ani se Srby, ani s Chorvaty. Rozpory se většinou týkaly faktu, že komu z těchto dvou národů má být muslimské obyvatelstvo počítáno.

Za druhé světové války podléhala Bosna a Hercegovina správě Nezávislého státu Chorvatsko. Po skončení druhé světové války byla opět inkorporována do Jugoslávie, ovšem už jako federální jednotka. V podstatě však vzniká jako důsledek jugoslávského konsensu, jako kompromisní řešení odvěkého sporu mezi Chorvaty a Srby o nárok na teritorium Bosny²¹¹. Zde je možné vyslovit myšlenku, že stabilita prostoru Bosny a Hercegovina padala s celkovou společensko-politickou situací a vztahem mezi Srby a Chorvaty.

Během existence druhé Jugoslávie, téměř po pěti stech letech je možné spekulovat o obnovení státnosti, i když v rámci širšího celku. Jedná se však o státnost značně formální a podmíněnou politickou situací²¹². To se také projevilo při neúspěchu jugoslávských idejí, které vyústily v rozpad Jugoslávie a krvavé události po roce 1991. Během existence druhé Jugoslávie ještě došlo k národnostnímu uvědomění Muslimů, jejichž existence byla potvrzena v Ústavě z roku 1974²¹³. Během devadesátých let se největší vojenský konflikt nemohl vyhnout území, ve kterém se střetávaly vlivy tří zcela odlišných skupin.

²⁰⁹ HLADKÝ (1996), str. 28

²¹⁰ PELIKÁN (1996), str. 64

²¹¹ ŠESTÁK (1998), str. 628

²¹² HLADKÝ (1996), str. 97

²¹³ STÝSKALÍKOVÁ (2006), str. 105

Konflikt v Bosně a Hercegovině z let 1992 až 1995 naprosto proměnil etnickou strukturu a také územně-správní uspořádání. Země byla rozdělena dle dohody z Daytonu a arbitrážním řízením o Brčku na tři části: Federaci Bosny a Hercegoviny (chorvatsko-bosňáckou federaci), Republiku srbskou a distrikt Brčko²¹⁴. Samotná dohoda je velice absurdním dokumentem, který dle mnohých názorů pouze přispěl k ukončení vojenských operací. Na druhou stranu přivedl zemi do situace, kdy je její existence udržována pouze navenek, avšak souhlasí s její vnitřní dezintegrací. Stabilita země je také víceméně udržována mezinárodními silami, bez jejichž setrvání by pokračování společného státu bylo jen těžko realizovatelné.

V současné chvíli je Bosna a Hercegovina zemí, která je vysoce etnicky homogenizovaná, ale tyto části jsou vzájemně separovány²¹⁵. Je zřejmé, že pojičkem k setrvání tohoto státu není přání jednotlivých národnostních společenství, ale spíše vnější tlak²¹⁶. Tuto skutečnost ještě negativně ovlivňuje fakt, že sousední země mají nároky na oblasti, které jsou osídleny jejich etnickým obyvatelstvem. Vzhledem k těmto problémům bude výrazně záležet na vztahu jednotlivých etnik, na širší regionální spolupráci a také na přístupu mezinárodního společenství jakým způsobem se situace bude vyvíjet²¹⁷.

Pokus o zodpovězení základní otázky historické kontinuity státnosti Bosny a Hercegoviny, o které se rozhodně nedá říct, že by byla kontinuální²¹⁸, má ilustrovat složitost existence Bosny a Hercegoviny, která byla po téměř celou dobu existence jen politickým nástrojem k prosazování jiných dílčích zájmů. Rozložení obyvatelstva a vzájemné antipatie mezi různými národnostními společenstvími zcela znemožňují vybudování fungujícího multietnického státu. Je proto možné se domnívat, že společné setrvání Bosny a Hercegoviny je dnes již naprosto zbytečné a spíše by se mělo hledat jiné praktičtější řešení, které by neudržovalo tento uměle vytvořený *status quo*.

5.5.1 Administrativní členění a národnostní menšiny

Bosna a Hercegovina se v současné době na základě daytonské mírové smlouvy a arbitrážním rozhodnutím o Brčku dělí na dvě entity a jeden distrikt, který je jejich kondominiem²¹⁹. Entity mají

²¹⁴ ŠESTÁK (1998), str. 642

²¹⁵ PHUONG (2000), str. 171

²¹⁶ FŇUKAL (2000), str. 144

²¹⁷ STÝSKALÍKOVÁ (2006), str. 144

²¹⁸ HLADKÝ (1996), str. 195

²¹⁹ FŇUKAL (2000), str. 155

rozdílnou vnitřní strukturu. **Republika srbská** (*Republika srpska*) je unitárním státem srbského národa a člení se na sedm regionů, které čítají 61 obcí a dvě města²²⁰. **Federace Bosny a Hercegoviny** (*Federacija Bosne i Hercegovine*), která je společnou entitou Bosňáků a Chorvatů, se dělí na 10 kantonů (bosňácky *kanton*, chorvatsky *županija*) a 79 obcí²²¹. Nejnižší složkou veřejné správy v obou entitách je obec (chorvatsky a bosensky *općina*, srbsky *opština*), jejich počet se během 80. let ustálil na 109²²². Tento počet byl použit i v posledním censu z roku 1991.

Situace ohledně národnostních menšin na území Bosny a Hercegoviny je značně nepřehledná, a to zejména proto, že od roku 1991 neproběhlo žádné oficiální sčítání obyvatel. Dále je nutné si uvědomit, že etnický konflikt, který během let 1992 až 1995 proběhl, musel nevýrazněji dopadnout právě na příslušníky národnostních menšin a jejich počet ještě více redukovat. Dle posledního censu v roce 1991 žilo na území Bosny a Hercegoviny pouze 6,8 % obyvatel, kteří se přihlásili k nějaké jiné národnosti než k srbské, bosňácké nebo chorvatské²²³. Z tohoto podílu tvořili nejvýraznější část Jugoslávci (5,6 %), dále pak Romové (0,2 %) a Černohorci (0,2 %)²²⁴, podíl ostatních etnik je zanedbatelný. Vzhledem k nízkému počtu a minimálnímu vlivu na etnickou skladbu populace nebude národnostním menšinám v této kapitole věnována pozornost.

5.5.2 Změny národnostního složení před rokem 1991

Tabulka č. 18: Změna národnostní struktury Bosny a Hercegoviny mezi lety 1948 až 1991

národnost	Podíl (v %) v roce					
	1948	1953	1961	1971	1981	1991
Srbové	44,3	44,4	42,9	37,2	32,0	31,2
Muslimové ²²⁵	30,7	31,3	25,7	39,6	39,5	43,5
Chorvaté	23,9	23,0	21,7	20,6	18,4	17,4
Ostatní	1,1	1,3	9,7	2,6	10,1	7,9
Celkem	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00

Zdroj: Federacija Bosne I Hercegovine – Federalni zavod za statistiku

²²⁰ Republika srpska - Republički zavod za statistiku.

²²¹ Federacija Bosne I Hercegovine – Federalni zavod za statistiku

²²² FŇUKAL (2000), str. 155

²²³ Federacija Bosne I Hercegovine – Federalni zavod za statistiku, do tohoto počtu nejsou započítány osoby, které se odmítly k otázce ohledně etnické příslušnosti vyjádřit, a osoby, u kterých nebyla etnická příslušnost zjištěna.

²²⁴ Federacija Bosne I Hercegovine – Federalni zavod za statistiku

²²⁵ Možnost přihlásit se k muslimské národnosti existovala až od roku 1961, ale v předchozích letech bylo možné uvést jako národnost „nerozhodnutý – Muslim“, respektive „nerozhodnutý – Jugoslávec“.

Meziválečná sčítání z let 1921 a 1931 nemá smysl v případě Bosny a Hercegoviny hodnotit, jelikož nebylo zohledněno národnostní složení, ale pouze jazyková příslušnost. Například v roce 1931 se k srbochorvatštině (tedy jazyku, který je vlastně společný pro tři hlavní etnika) hlásilo 97,4 %²²⁶ obyvatel a není tak možné na základě těchto sčítání rozlišit etnickou skladbu.

Nejvýraznější změnou je obrovský nárůst populace, která se přihlásila k Muslimské národnosti. Mezi lety 1961 až 1991 vzrostl počet Muslimů z 842 248 na 1 905 829, tedy se během 30 let více než zdvojnásobil. Podíl Srbů naopak neustále klesal a během let 1961 až 1971 ztratili pozici nejpočetnějšího národa v Bosně a Hercegovině, a to zejména z těchto důvodů: přímé vojenské ztráty v druhé světové válce, trvalá emigrace, snížení přirozeného přírůstku obyvatelstva a také proto, že se jistá část Srbů deklarovala jako Jugoslávci²²⁷. Podíl Chorvatů trvale klesal, kvůli migraci a nízkým přirozeným přírůstkům. Respektive obecně řečeno populační potenciál Chorvatů je daleko nižší ve srovnání se Srby nebo Muslimy.

Dle některých názorů lze konflikt v Bosně a Hercegovině do jisté míry vysvětlit i demograficky. Tedy, že za snahou Srbů k vytvoření Republiky srbské více než velkosrbské myšlenky stál fakt, že by se během dalších let stali menšinou na území Bosny a Hercegoviny, kde by dominovali Bosňáci²²⁸. To je také vzhledem k rozdílnému demografickému chování velice pravděpodobné. Spíše ovšem za konfliktem stály nacionálně orientované vlády, které se k moci dostaly počátkem 90. let v Záhřebu a Bělehradu²²⁹.

5.5.3 Změny etnické struktury po roce 1991

V případě Bosny a Hercegoviny nelze používat srovnání dvou censů k zjištění, jakým způsobem válečný konflikt ovlivnil etnickou strukturu tamního obyvatelstva. Zjištění proměny národnostního obrazu se tedy omezí jen na identifikaci přímých válečných ztrát, uprchlické vlny, repatriaci uprchlíků po skončení konfliktu a odhad současné národnostní struktury.

V roce 1991 bylo obyvatelstvo značně heterogenně rozloženo s vysokou mírou difuze a prolínáním etnik. Národnostně nejhomogennější obce vykazovaly maximálně 75% podíl majoritního etnika, výjimkou byla západní Hercegovina, kde v některých obcích dosahovali

²²⁶ ŽERJAVIĆ (1989), str. 138

²²⁷ SPASOVSKI, ŽIVKOVIĆ, STEPIĆ (1995)

²²⁸ BRUNBORG, LYGSTAD, URDAL (2003), str. 231

²²⁹ MALCOLM (1994), str. 220-224

Chorvaté více než 90% podílu²³⁰. Muslimské obyvatelstvo převažovalo zejména v okolí města Tuzla, dále pak v západní části tzv. Bosenské Krajiny a ve východní Bosně. Srbové převažovali v severní a severovýchodní Bosně. Chorvaté byli nejvíce rozptýleni a převažovali pouze v oblasti západní Hercegoviny.

Prvním důležitým demografickým aspektem jsou **přímé vojenské ztráty**. Údaje o počtu mrtvých se výrazně liší, hlavně kvůli nespolehlivosti zdrojů, politickým vlivům, falšování nebo různým metodologickým přístupům. Odhady se u různých autorů pohybují mezi 25 000 až 329 000 mrtvými²³¹. Nejčastější odhady pracují s číslem okolo 200 000²³² přímých obětí spojených s válečným konfliktem²³³.

Signifikantním znakem těchto odhadů je rozdíl mezi autory pocházejícími z bývalé Jugoslávie a autory zahraničními. Odhady autorů z bývalé Jugoslávie budou pravděpodobně nadhodnoceny – pohybují se od 220 000 výše, naopak zahraniční autoři jsou při hodnocení strážlivější – jejich odhad se pohybuje většinou někde mezi 60 000 až 200 000²³⁴. Mezinárodní tribunál pro zločiny v bývalé Jugoslávii (ICTY) odhaduje celkový počet mezi 100 000 – 110 000²³⁵. Autoři se většinou, což je do jisté míry podivné, neliší v etnickém složení přímých ztrát vyvolaných válečným konfliktem. Podle postjugoslávských autorů se odhady podílu Muslimů na celkových vojenských ztrátách pohybují mezi 51–60 %, některé mezinárodní odhady ovšem uvádějí i 75 % celkových ztrát. Srbský podíl se pohybuje mezi 28–35 %. Chorvatské ztráty jsou odhadovány mezi 8–12 % všech obětí spojených s válečným konfliktem z let 1992–1995²³⁶.

Druhým podstatným faktorem, který proměnil etnickou strukturu Bosny a Hercegoviny, jsou **migrace** spojené s válečným konfliktem. Během války uprchlo ze země zhruba 1,2 až 1,3 miliónu osob a další více než 1 milión se přemístil v rámci Bosny a Hercegoviny²³⁷. Etnický konflikt donutil opustit domovy 51,08 % z celkových 4 364 574 předválečných obyvatel²³⁸. Tedy každý druhý obyvatel byl nucen odejít ze země nebo se v rámci Bosny a Hercegoviny

²³⁰ Dle censu 1991

²³¹ TABEAU, BIJAK (2005), str. 192

²³² Například ROGAN (2000), str. 202

²³³ BRUNBORG, LYGSTAD, URDAL (2003), str. 232

²³⁴ TABEAU, BIJAK (2005), str. 194-197

²³⁵ BRUNBORG, LYGSTAD, URDAL (2003), str. 234

²³⁶ TABEAU, BIJAK (2005), str. 194-197

²³⁷ PHUONG (2000), str. 173

²³⁸ RADOVIĆ (2005), str. 13

přesídlit²³⁹. Migrace a odchod z domovů byl logickým vyústěním toho, jakým způsobem byla válka vedena. Na území (zhruba 70 % rozlohy BaH) ovládaném bosenskými Srby žilo v polovině roku 1995 jen okolo půl miliónu obyvatel²⁴⁰. V tradičně silně etnicky heterogenním prostředí muselo docházet k etnickým čistkám, které byly hnány vlnami nacionalismu. Takže došlo k etnické homogenizaci²⁴¹.

Třetím faktorem, který má vliv na odhad současné struktury populace z hlediska etnického, je **návrat uprchlíků a vnitřně přesídlených osob**. Nejprve je nutné popsat skutečnosti, které ovlivňovaly možný návrat uprchlíků do dřívějších domovů. Podepsání Daytonské dohody, na jejímž základě byla země rozdělena na dvě entity, garantovalo návrat uprchlíků, navrácení jejich majetku nebo kompenzaci majetku, který z různých důvodů nemůže být navrácen²⁴². Daytonská dohoda však v tomto případě platila pouze na papíře, realita byla dosti odlišná. Návrat byl stěžován rozličnými byrokratickými obstrukcemi, vymáháním ilegálních poplatků nebo jen faktem, že bývalé domovy byly již dosídleny jinými osobami²⁴³. Uprchlíci se také většinou navraceli jen do oblastí, kde měli většinu příslušníci jejich etnika²⁴⁴. Ke změnám došlo po roce 2000 na základě tlaku mezinárodních organizací na zlepšení podmínek pro návrat uprchlíků. Velká část uprchlíků se ale během let, kdy jim nebyl umožněn návrat, usadila v jiném prostředí a o návrat již neměla zájem²⁴⁵.

Ke konci roku 2005 se do předválečných domovů vrátilo 1 010 000 obyvatel – z toho 440 000 uprchlíků a 570 000 vnitřně přesídlených osob²⁴⁶. Ke konci roku 2003 bylo registrováno 980 000 návratů²⁴⁷. Během svou let se tedy tento počet zvýšil o pouhých 30 000 a dá se předpokládat, že se již výrazně zvyšovat nebude. Přibližně 45 % připadalo na příslušníky národnostních menšin, kteří se vrátili do oblastí, kde tvoří většinu. Celkový počet těchto osob ke konci roku 2005 byl

²³⁹ Tato čísla ve většině odhadů převládají, ale objevují se i daleko vyšší odhady. Například ten, že z Bosny a Hercegoviny odešlo 1,7 miliónu obyvatel a v rámci země uprchlo ze svých domovů dalších 1,2 až 1,3 miliónu osob, viz FAGEN (2003), str. 223.

²⁴⁰ PIRJEVEC (2003), str. 396

²⁴¹ ROGAN (2000), str. 204

²⁴² TUATHAIL, DAHLMAN (2004), str. 441

²⁴³ ROGAN (2000), str. 205

²⁴⁴ PHUONG (2000), str. 174

²⁴⁵ STEFANSSON (2006), str. 127

²⁴⁶ BLACK, GENT (2006), str. 20

²⁴⁷ WILLIAMS (2004), str. 445

453 986²⁴⁸. Většina návratů se odehrála až po roce 2000. Například ještě v roce 1999 se na území Republiky srbské vrátilo pouze 13 000 Bosňáků z celkového počtu 480 000²⁴⁹. Z celkového počtu navrátilců tvoří 61 % Bosňáci, 24 % Srbové a 13 % Chorvaté²⁵⁰.

Tyto relativně vysoká čísla kritizuje Stefansson, který tvrdí, že počet navrátivších se osob je nadhodnocen, protože z celkového počtu nevyjímá osoby, které se pouze zaregistrovaly na území svého bývalého bydliště, ale ve skutečnosti tu nežijí. Registrací získali doklady, díky nimž mohli prodat nebo pronajímat nemovitý majetek²⁵¹. Odhaduje se, že v Bosně a Hercegovině je stále ještě téměř 400 000 vnitřně přesídlených osob a mimo Bosnu a Hercegovinu žije asi 500 000 uprchlíků²⁵².

Po zvážení výše zmíněných událostí a faktorů, které ovlivnily dnešní **etnickou strukturu**, je možné odhadnout současnou národnostní skladbu obyvatelstva. V roce 1991 žilo na území dnes náležící Federaci Bosny a Hercegoviny 52,2 % Muslimů, 22,1 % Chorvatů a 17,5 % Srbů. V Republice srbské žilo 54,5 % Srbů, 28,6 % Muslimů a 9,3 % Chorvatů²⁵³. Dnešní etnická skladba je ale zcela odlišná. Ve Federaci BaH žije přibližně 68 % Muslimů, 28 % Chorvatů, 3 % Srbů a 1 % ostatních národností. V Republice srbské žije přibližně 85 % Srbů, 7 % Bosňáků, 1 % Chorvatů a zbylých 7 % tvoří ostatní národnosti²⁵⁴. Dalším markantní změnou je snížení počtu obyvatel z předválečných 4 370 000 na současných 3 830 000 až 3 200 000²⁵⁵.

5.5.4 Hlavní změny

1. Snížení počtu obyvatel

Jak již bylo zmíněno výše, je velmi problematické zjistit, kolik obyvatel dnes skutečně na území Bosny a Hercegoviny žije. V roce 1991 žilo na území Federace BaH 2 760 000 osob na území Republiky srbské pak 1 620 000 osob²⁵⁶. To jsou poslední oficiální čísla, která je možno brát v potaz. Statistické úřady obou entit uvádějí tento stav populace: 2 328 000 pro Federaci BaH (k

²⁴⁸ TOAL, DAHLMAN (2005), str. 355

²⁴⁹ STEFANSSON (2006), str. 133

²⁵⁰ TOAL, DAHLMAN (2005), str. 357

²⁵¹ STEFANSSON (2006), str. 129

²⁵² TOAL, DAHLMAN (2005), str. 357

²⁵³ Dle censu 1991.

²⁵⁴ JOSIPOVIĆ (2005), str. 415

²⁵⁵ Odhady se značně liší – například Federacija Bosne i Hercegovine – Federalni zavod za statistiku uvádí 3,83 mil. obyvatel, TOAL, DAHLMAN (2005) 3,5 mil. obyvatel, JOSIPOVIĆ (2005) uvádí 3,2 mil. obyvatel.

²⁵⁶ Dle censu 1991.

roku 2007)²⁵⁷, 1 440 000 pro Republiku srbskou (k roku 2006)²⁵⁸. Lze se ovšem domnívat, že tato čísla jsou silně nadhodnocena. S přihlédnutím k odhadům uprchlíků, válečných ztrát, depopulačním tendencím a celkové migraci je jednoduše velice nepravděpodobné, že by na území Bosny a Hercegoviny žilo téměř 3,8 miliónu obyvatel (i s distriktem Brčko). Daleko pravdivěji se jeví počet obyvatel, který nabízí po započítání výše zmíněných faktorů Josipović: 1 000 000–1 200 000 pro Republiku srbskou a 2 200 000 pro Federaci Bosny a Hercegoviny²⁵⁹.

2. Komplexní proměna etnické struktury

Jak již bylo uvedeno, při hodnocení proměny etnické struktury, není možné oddělovat jednotlivá etnika vzhledem k tomu, že přeměna Bosny a Hercegoviny proběhla komplexně a zasáhla celkovou skladbu obyvatelstva. Odhady národnostní struktury se neliší tolik jako odhady celkové populace. Předválečná struktura jednotlivých entit byla zmíněna výše.

Proměna ve **Federaci Bosny a Hercegoviny** je následující: podíl Bosňáků se zvýšil o 16 až 20 procentních bodů na současný 68–72% podíl na populaci. Podíl Chorvatů se velice pravděpodobně zvýšil vzhledem k odchodu většiny Srbů a ostatních menšin zhruba o 3 až 6 procentních bodů na dnešních 25 až 28 %. Podíl Srbů výrazně poklesl na současných 3 až 5 %. **Republika srbská** je dnes téměř dominantně obývána Srby²⁶⁰. Odhady se pohybují mezi 85 až 91 % podílu na celkovém obyvatelstvu, což odpovídá nárůstu o 30,5 až 36,5 procentního bodu. Podíl Bosňáků poklesl zhruba na 7 % a Podíl Chorvatů se pohybuje okolo 1 %²⁶¹.

5.5.5 Příčiny

1. Snížení počtu obyvatel

Celkové snížení počtu obyvatel bylo zapříčiněno hlavně válečným konfliktem z první poloviny devadesátých let. To je zcela stěžejní příčina poklesu počtu obyvatel. V návaznosti na tuto skutečnost, lze uvést i další faktory, které negativně participovaly na úbytku populace. Jedná se zejména o faktory bránící návratu uprchlíků do jejich předválečných domovů a možnost vyrovnat nebo alespoň částečně minimalizovat propad stavu obyvatelstva. Lze uvést dvě hlavní roviny, které bránily návratu, a to rovinu nedostatečného institucionálního zajištění, tedy různých obstrukcí spojených s návratem, a rovinu ekonomickou, jelikož zničené hospodářství a praktická

²⁵⁷ Federacija Bosne i Hercegovine – Federalni zavod za statistiku

²⁵⁸ Republika srpska – Republički zavod za statistiku

²⁵⁹ JOSIPOVIĆ (2005), str. 410

²⁶⁰ Někteří autoři uvádějí až 97% podíl Srbů na populaci Republiky srbské, například MARKO (2000), str. 4

²⁶¹ TOAL, DAHLMAN (2005), str. 356-357 a JOSIPOVIĆ (2005), str. 414

nemožnost zaměstnanosti v postižených oblastech jsou důležitým faktorem, který negativně ovlivnil možnost návratu²⁶².

2. Komplexní proměna etnické struktury

Spouštěcím mechanismem celkové přeměny etnické struktury (*de facto* etnické homogenizace jednotlivých oblastí) byl pochopitelně válečný konflikt, ovšem spíše než jeho samotný průběh byla důležitá forma, kterou probíhal. Etnického čištění se dopouštěly všechny strany konfliktu²⁶³ a na základě této skutečnosti došlo k značné homogenizaci jednotlivých částí Bosny a Hercegoviny.

Dalším důležitým momentem je fakt, že se většina uprchlíků odmítla vrátit do těch oblastí, kde jejich etnikum netvořilo většinu²⁶⁴, což přispívá k etnické homogenizaci. K etnické homogenizaci také přispěl příchod zhruba 40 000 Srbů z chorvatské Krajiny během chorvatské ofenzívy v roce 1995, kteří hledali útočiště na území ovládaném Srby²⁶⁵.

Dalším důležitým faktorem je i vnitřní migrace vyvolaná válečným konfliktem, která opět přispěla k homogenizaci jednotlivých celků. Během konfliktu například 60 000 Chorvatů a Bosňáků odešlo z Banja Luky, 150 000 Srbů odešlo z kantonu Sarajevo do Republiky srbské, do kterého naopak přišlo 60 000 Bosňáků z oblastí ovládaných Srby²⁶⁶. Poslední důležitou příčinou jsou demografické limity návratu. Mnoho lidí bylo nuceno odejít ze zemědělských oblastí do větších měst, ve kterých strávili válku. Pro tyto osoby je dnes již zcela nemožné se vrátit do jejich bývalých zničených domovů. Jednoduše již není kam a také v rovině ekonomické je tento možný návrat značně limitován²⁶⁷.

5.5.6 Závěr

Po roce 1991 došlo v Bosně a Hercegovině k celkové změně národnostní struktury obyvatelstva. Dříve multikulturní stát s vysokou difuzí jednotlivých národnostních skupin se změnil v oddělené etnicky homogenizované oblasti. Tento fakt byl způsoben vnějšími politickými vlivy, motivovanými vzrůstem nacionalismu v první polovině devadesátých let. Je vcelku nepodstatné, kdo dnes disponuje historickou pravdou. Faktem zůstává, že na konfliktu v Bosně a Hercegovině prodělaly všechny zúčastněné strany.

²⁶² TUATHAIL, DAHLMAN (2004), str. 440-450

²⁶³ ŠESTÁK (1998), str. 633

²⁶⁴ ROGAN (2000), str. 206

²⁶⁵ PHUONG (2000), str. 172

²⁶⁶ JOSIPOVIĆ ((2005), str. 405

²⁶⁷ TUATHAIL, DAHLMAN (2004), str. 450-451

Dnešní Bosna a Hercegovina jen stěží bude hledat cestu z marasmu nefunkčního a rigidního systému, který byl načrtnut Daytonskou dohodou. Nedokonalé teritoriální vymezení a rozdělení na dvě entity prakticky nutí udržovat *status quo*. Etnický antagonismus a relativně malý časový odstup brání jakýmkoli změnám, které by mohly napomoci zlepšit celkovou situaci. Bude trvat minimálně jednu další generaci, než se podaří překlenout stigma strachu a vzájemné nedůvěry.

5.6. Kosovo

Kosovo je problematickým místem politické mapy Evropy. Soužití Srbů a Albánců na Kosovu má dlouhodobou historickou tradici. Jejich vzájemné vztahy jsou ovlivněny nacionalismem a rozdílným chápáním historických stereotypů. Také nelze opomenout rozdílné ekonomické a politické aspekty ovlivňující vzájemnou koexistenci v rámci společného prostoru. Tyto a mnohé další faktory jsou typické pro soužití Albánců a Srbů v oblasti Kosova²⁶⁸. Těchto národů se spor týká nejvíce²⁶⁹.

Kosovský problém má zjevné historické kořeny, které sahají až do středověku. Ve 13. a 14. století byla tato oblast jádrem srbského středověkého státu. V této oblasti vyrostlo mnoho významných památek srbské pravoslavné církve, jejíž patriarcha sídlil až do poloviny 18. století v Peči. Srbové však jsou s Kosovem ještě citově svázáni prostřednictvím bitvy na Kosově poli, tedy té první středověké z roku 1389. Tento neúspěšný boj, který otevřel cestu k nadvládě Osmanské říše, navždy vešel do národní tradice²⁷⁰. Z historického vědomí každého příslušníka národa nevymizelo vědomí odčinit tuto národní tragédii²⁷¹.

Turecká nadvláda značně ovlivnila vývoj etnické struktury obyvatelstva. Velká část slovanského obyvatelstva byla vypuzena a nahrazena islamizovanými Albánci²⁷². Odhaduje se, že se jednalo až o 200 000 osob slovanského původu, které odešly zejména do Habsburky ovládané Vojvodiny²⁷³. K tomuto exodu došlo během rakousko-tureckých válek na přelomu 17. a 18. století. Tímto odchodem došlo k posílení albánského vlivu v Kosovu. Albánci sice žili v Kosovu již dříve, ale tvořili jen zlomek celkové populace²⁷⁴.

²⁶⁸ JUDAH (2000) str. 16–17 dokonce tvrdí, že největším problémem společného soužití je skutečnost, že Srbové nikdy nebyli s to přijmout Albánce jako sobě rovný národ.

²⁶⁹ Samotný konflikt se samozřejmě bezprostředně dotýká i ostatních kosovských menšin (Turků, Romů, Goranců, Muslimů aj.), ale spor mezi Srby a Albánci je naprosto určující.

²⁷⁰ Bitva na Kosově poli v sobě nese až fanatizující konsekvence pro vnímání historie v srbském pojetí, tato až komická situace, kdy je porážka vnímána jako vítězství výrazně ovlivnila nacionalismus a myšlení obecně. V této interpretaci dochází ke značnému zkreslení. Srbská historiografie často vnímá celou tuto dějinnou událost v manichejistickém pojetí, tedy pouze v černobílém vidění, ať se jedná o rovinu osobní (hrdina Milan Obilič a zrádce Vuk Branković), nebo rovinu národní (stateční a chrabří Srbové a proradní Turci).

²⁷¹ PELIKÁN (1996), str. 50

²⁷² HLADKÝ (1996), str. 39

²⁷³ PELIKÁN (1997), str. 5

²⁷⁴ PELIKÁN (1996), str. 50

Turecká moc byla na Kosovu přítomna až do roku 1913, kdy po balkánských válkách připadlo Kosovo Srbskému království. Během 1. světové války bylo okupováno Bulharskem. Později v roce 1918 bylo Kosovo společně se Srbskem včleněno do Království Srbů, Chorvatů a Slovinců²⁷⁵. Meziválečné období je typické snahou vyrovnat etnickou skladbu, respektive zvrátit negativní populační trend v srbský prospěch. Docházelo k masové kolonizaci srbskými kolonisty (sedláky), kteří dostávali půdu zdarma²⁷⁶. V té době se poměr mezi islámským a pravoslavným obyvatelstvem opět poněkud vyrovnal. Je dobré připomenout, že v té době docházelo k represím albánského obyvatelstva, které patřilo na pomyslné nejnižší místo v žebříčku národů královské Jugoslávie (1918–1941)²⁷⁷.

Po skončení druhé světové války, kdy bylo Kosovo opětovně začleněno do Jugoslávie, se vynořily stejné problémy, se kterými se Albánci potýkali v meziválečném období. Většina kosovských Albánců odmítala ideje komunismu a jihoslovanské myšlenky²⁷⁸. Albánci se zkrátka s těmito idejemi nemohli ztotožnit, také vzhledem k faktu, že jim nikdy nebyla přiznána vlastní svazová republika. Půl miliónu Černoorců ji mělo, dva milióny Albánců však nikoli²⁷⁹. Albánci zůstávali ve velice specifickém postavení. Ve většině sfér ekonomického, politického nebo společenského života byli Albánci v sekundárním postavení²⁸⁰. Tato skutečnost byla zapříčiněna nízkou mírou vzdělání albánského obyvatelstva.

Silně antagonistický vztah Srbů ke kosovským Albáncům se zlepšil v druhé polovině 60. let 20. století. Zejména k tomu přispělo odstoupení ministra vnitra Rankoviće, který byl znám svými velkosrbskými idejemi a nepřátelským vztahem k Albáncům²⁸¹. Do Kosova sice začalo proudit množství financí ze speciálního federálního fondu, ale tyto investice nestačily držet krok s populačním růstem. Hospodářství tedy rostlo, ale ekonomická úroveň obyvatelstva se zhoršovala. Poměr mezi životní úrovní Slovinska a Kosova byl v té době 8:1²⁸². Největším

²⁷⁵ HLADKÝ (1996), str. 39

²⁷⁶ PELIKÁN (1996), str. 51

²⁷⁷ Tamtéž, str. 51

²⁷⁸ HRADEČNÝ in TEJCHMANN a kol. (1996), str. 129

²⁷⁹ WEITHMANN (1996), str. 367

²⁸⁰ PELIKÁN (1997), str. 15

²⁸¹ WEITHMANN (1996), str. 368

²⁸² HLADKÝ (1996), str. 40

problémem byla nezaměstnanost. Kosovo také získalo status autonomní republiky²⁸³, který byl zaručen ústavou z roku 1963²⁸⁴.

Relativně příznivé období, ve kterém sice existovaly problémy zejména s diskriminací Albánců, ale byly tak nějak skryty, vystřídala vlna nepokojů z počátku 80. let. V roce 1981 bylo Kosovo zaplaveno množstvím nepokojů a demonstrací, za nimiž paradoxně stála albánská inteligence a studentstvo, které bylo sice podporováno centrální bělehradskou vládou, ale jeho ekonomické a politické ambice nebyly neplněny²⁸⁵. Situace byla kritická a jako následek těchto protestů a demonstrací, které se přelily i do Makedonie a Černé Hory a byly potlačeny za povolání armády a vyhlášení výjimečného stavu, odejde z Kosova velké množství Srbů (až 20 000)²⁸⁶. Koncem 80. let (1987–1989) se situace opět vyhrotila. K tomu výrazně přispěl nástup Slobodana Miloševiče do čela Svazu komunistů Srbska. Jeho stylizace do role ochránce Srbů na Kosovu zhoršila tehdejší stav. Došlo de facto ke zrušení autonomie, represím a zatýkání albánských vůdců²⁸⁷. Emancipační snahy albánských předáků vedených umírněným Ibrahimem Rugovou z přelomu 80. a 90. let zůstaly nenaplněny zejména kvůli negativnímu postoji západních velmocí²⁸⁸.

Po roce 1991 nebylo řešení kosovské otázky prioritou, velmocí zastávaly tzv. Kardeljovu tezi přiznat nezávislost jen těm republikám bývalé Jugoslávie, které byly konstitutivními republikami federace²⁸⁹. Kosovští Albánci tak ustavili vlastní vládu, která působila v ilegalitě. Na základě tajného referenda vyhlásili kosovští Albánci nezávislou „Republiku Kosovo“²⁹⁰, kterou však uznala pouze Albánie. Během první poloviny 90. let bylo Kosovo klidnější balkánskou oblastí, protože odpor albánského obyvatelstva se spíše podobal pasivní rezistenci²⁹¹.

Během roku 1997 se situace značně radikalizovala. Do té doby prakticky neznámá Kosovská osvobozenecská armáda (UÇK)²⁹² zahájila sérii teroristických útoků, které značně destabilizovaly

²⁸³ Již od roku 1945 disponovalo statusem autonomní oblasti.

²⁸⁴ WEITHMANN (1996), str. 368

²⁸⁵ HLADKÝ (1996), str. 41

²⁸⁶ WEITHMANN (1996), str. 369

²⁸⁷ PELIKÁN (1996), str. 56

²⁸⁸ GIRGLE (2006), str. 77

²⁸⁹ Tamtéž, str. 85

²⁹⁰ WEITHMANN (1996), str. 371

²⁹¹ ŠESTÁK (1998), str. 595

²⁹² Ushtria Çlirimtare e Kosovës

oblast²⁹³. Tato změna kurzu v boji o nezávislost ze strany kosovských Albánců vedla k ozbrojenému střetu s vojsky Jugoslávie.

Stupňující tlak mezinárodního společenství a podezření z etnického násilí na území Kosova vedl k vojenské intervenci sil NATO proti Jugoslávii, která poté byla nucena z oblasti odejít, a nad Kosovem byl vyhlášen mezinárodní protektorát v čele s misí KFOR. V tuto chvíli Srbsko ztrácí jakoukoliv kontrolu nad děním v provincii Kosovo. Snahy o nezávislost, které byly patrné již od počátku devadesátých let, nabyly konkrétních podob vyhlášením nezávislosti v únoru roku 2008. Parlament autonomní oblasti vyhlásil dne 17. února 2008 nezávislost na Srbsku. Kosovo se deklarovalo jako demokratický, světský a multietnický stát, který bude respektovat práva menšin²⁹⁴. Jednostranné vyhlášení nezávislosti vyvolalo ostré kontroverze po celém světě. Tento akt našel řadu příznivců a řadu odpůrců. Dne 18. února 2008 reagovala srbská Skupština prohlášením, ve kterém striktně odmítla nároky kosovských Albánců. Tento akt je v rozporu s Chartou OSN, Závěrečným helsinským aktem, Ústavou Srbska a Rezolucí 1244 Rady bezpečnosti OSN²⁹⁵.

5.6.1 Administrativní členění a národnostní menšiny

Během posledního oficiálního sčítání obyvatelstva v roce byla oblast Kosova rozdělena na pět okruhů, které dohromady čítaly 30 obcí: Kosovski okrug (10 obcí), Kosovsko-Mitrovački okrug (6 obcí), Kosovsko-Pomoravski okrug (4 obce), Pečki okrug (5 obcí) a Prizrenski okrug (5 obcí)²⁹⁶. V roce 1999 po vyhlášení mezinárodní správy nad Kosovem došlo k reorganizaci stávajícího administrativního členění. Byl sice zachován celkový počet obcí, ale byl navýšen počet distriktů z pěti na sedm²⁹⁷. V současné době se Kosovo dle poslední úpravy z roku 2004 člení přímo na 30 obcí²⁹⁸.

Mezietnické vztahy mezi většinovým albánským obyvatelstvem a menšinami žijícími na území Kosova se zlepšuje. To dokazují mnohé pokusy o veřejný dialog, relativní svoboda projevu či

²⁹³ ŠESTÁK (1998), str. 596

²⁹⁴ Dle Ústavy Republiky Kosovo (2008), str. 5

²⁹⁵ Narodna skupština Republike Srbije (2008)

²⁹⁶ Narodna skupština Republike Srbije – Zákon o o teritorijalnoj organizaciji Republike Srbije

²⁹⁷ UNMIK (2000): O broju, imenima i granicama opština.

²⁹⁸ STATISTICAL OFFICE OF KOSOVO

možnost využití médií v jazycích menšin²⁹⁹. Zlepšení je však nutno chápat velice obezřetně, jelikož přímo navazuje na období mezietských nepokojů, kdy byla situace ohledně národnostního soužití velmi problematická. Celkový početní stav národnostních menšin je zanedbatelný. Přesné údaje nejsou k dispozici, ale podle odhadu kosovského statistického úřadu žilo na Kosovu v roce 2007 již 92 % Albánců³⁰⁰. Z významnějších národnostních menšin, které na Kosovu ještě žijí, je dobré zmínit zejména samozřejmě Srby, dále pak Bosňáky, Romy, Turky a Gorance.

5.6.2 Změny národnostního složení před rokem 1991

Ke genezi změn na území dnešního Kosova je potřeba se vrátit až do poloviny 15. století. Je nutné si uvědomit, že celková přeměna etnické struktury není spjata jen s novějšími dějinami. Na přerodu etnického obrazu během Turecké nadvlády se podílelo více faktorů, nejednalo se pouze o spontánní odchod Srbů jako následek válek s Turky, ale i o soubor deportací, nuceného osídlování hraničních pásů, nebo odchod na základě epidemie moru či těžko kvantifikovatelnou islamizaci a ztotožnění se s tureckou národnostní identitou³⁰¹.

Největší jednorázovou změnou je odchod velkého množství Srbů z oblasti Kosova v roce 1690³⁰² a v roce 1737 jako následek potlačených srbských povstání, celkovou migraci Srbů z Kosova během trvání tureckého panství v jihovýchodní Evropě je možné pouze odhadovat³⁰³. Komplexní proměna během turecké nadvlády změnila dřívější většinově slovanskou oblast na majoritně islamizované území. Odhaduje se, že na konci 19. století již muslimští Albánci a Turkové převažovali nad slovanským obyvatelstvem v poměru 60:40³⁰⁴.

Po Berlínském kongresu v roce 1878, kdy bylo Srbsko výrazně rozšířeno směrem na jih, došlo k vyhánění albánského obyvatelstva, a to zvláště brutální způsobem. Odhaduje se, že se jednalo o více než 30 000 osob, které byly nuceny se přesunout do oblastí, které dále náležely

²⁹⁹ OSCE (2003), str. 63

³⁰⁰ STATISTICAL OFFICE OF KOSOVO (2007), str. 10

³⁰¹ BIDELEUX, JEFFRIES (2007), str. 517

³⁰² Jednalo se tzv. „velké stěhování Srbů“, odhady, kolik Srbů z Kosova odešlo, se však značně liší VICKERS (1998), str. 27 například uvádí, že odešlo 37 000 rodin, ŠESTÁK (1998), str. 127 hovoří o 40 000 rodinách a několika set tisíc lidech, naopak MALCOLM (1998), str. 159 píše jen zhruba o 30 000 Srbů.

³⁰³ FŇUKAL, ŠRUBAŘ (2007), str. 34

³⁰⁴ MALCOLM (1998), str. 230

Turecku³⁰⁵. Etnické složení populace tehdejšího Kosova je složité odhadnout, protože turecká sčítání reflektovala pouze náboženskou skladbu obyvatelstva, nikoli jazykovou nebo národnostní strukturu. Naopak z oblastí nadále náležícím Turecku odešlo během let 1878 až 1912 zhruba 60 000³⁰⁶ Srbů vzhledem k výbušné situaci a tureckým represáliím³⁰⁷, které vyvolala albánská povstání vedená tzv. „Prizrenskou ligou“.

Od roku 1921 existuje pro oblast Kosova relativně dobrá datová základna pro zhodnocení proměny etnického obrazu. Ovšem nelze zcela objektivně říci, že tato čísla jsou spolehlivá, respektive nijak nedeformovaná³⁰⁸. Mezi lety 1921 a 1931 poklesl výrazně podíl Albánců. To je značně netypický rys, který byl zapříčiněn srbizací, ke které docházelo. Zejména se jednalo o přísun srbských kolonistů, kteří do oblasti přišli díky příslibu levné půdy, která byla rozdělena v rámci pozemkové reformy. Do Kosova přišlo zhruba 60 000 většinou srbských kolonistů³⁰⁹. Během období 1921 a 1948, ve kterém podíl Albánců výrazně osciloval, došlo i k odchodu jisté části albánské populace jako důsledek politiky Bělehradu. Odhaduje se, že těchto osob bylo zhruba 90 až 150 000³¹⁰. Po druhé světové válce již lze vysledovat kontinuální nárůst podílu Albánců v Kosovu.

Tabulka č. 19: Národnostní struktura Kosova mezi lety 1921 až 1991

sčítání ³¹¹	1921	1931	1948	1953	1961	1971	1981	1991
Národnost	v procentech							
Albánci	65,8	60,0	68,4	65,0	67,1	73,6	77,5	81,6
Srbové ³¹²	21,0	27,0	23,6	23,5	23,5	18,3	13,2	9,9
Turci	6,4	4,3	0,1	4,3	2,7	1,0	0,8	0,5
Muslimové	3,2	4,5	1,5	0,7	0,8	2,1	3,7	3,4
Romové	2,5	2,5	1,5	1,5	0,3	1,2	2,1	2,4
Ostatní	1,1	1,6	1,0	1,1	1,6	1,2	0,9	1,2
Celkem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Zdroj: KOČOVIĆ (1998), *PRILOG BROJ 71B*

³⁰⁵ ISLAMI (1989), str. 50

³⁰⁶ Někteří srbscí autoři hovoří o čísle až 150 000, což je nereálné, viz BIDELEUX, JEFFRIES (2007), str. 517

³⁰⁷ MALCOLM (1998), str. 230

³⁰⁸ Jedná se zejména o přepočty z tehdejších okresů na současné teritoriální jednotky a také, což v případě Kosova nehraje tak výraznou roli nezjišťování etnicity v letech 1921 a 1931, viz FŇUKAL, ŠRUBAŘ (2007), str. 37

³⁰⁹ BIDELEUX, JEFFRIES (2007), str. 523

³¹⁰ MALCOLM (1998), str. 286

³¹¹ Údaje za roky 1921 a 1931 jsou přepočteny na současnou územní strukturu.

³¹² Údaje za roky 1921 a 1931 společně s Černohorci.

Nárůst Srbů v roce 1931 je přímý důsledek „kolonizační“ politiky. Většina kolonistů však během druhé světové války Kosovo opustila a zpět se již nevrátila³¹³. Nejvýraznějším rysem úbytku podílu na populaci je však daleko nižší reprodukce Srbů ve srovnání s Albánci a záporné saldo srbských migrací³¹⁴. Podíl ostatních etnických skupin na Kosovu měl víceméně klesající tendenci. Nejvíce se dotkl turecké menšiny, která do období po druhé světové válce prakticky vymizela. Šlo o důsledek dohody mezi Jugoslávií a Tureckem o přesunu více než 115 000 Turků, Albánců a bosenských muslimů do Turecka³¹⁵. V roce 1953 podíl Turků nevysvětlitelně vzrostl. Tento nepřirozený vývoj byl způsoben možností emigrace do Turecka, do jiných zemí byla migrace výrazně utlumena. Je tedy možné předpokládat, že se část populace, která chtěla tuto možnost využít, se deklarovala jako Turci. Odhady osob, které nakonec do Turecka odešly, se pohybují okolo 32 000 osob³¹⁶.

Veškeré změny, které proběhly během let 1921–1991 přispěly k etnické homogenizaci kosovského prostoru. Lze je tedy chápat jako důsledek procesu, který začal již během minulých století. Na základě výše zmíněných údajů je patrné, že přerod kosovské populační struktury je silně přirozený proces. Vliv veškerých nepřirozených faktorů jako například vměšování vlád, nucené migrace, vyhánění obyvatelstva nebo kolonizování na základě agrárních reforem nakonec na výslednou skladbu obyvatelstva až takový vliv nemělo.

5.6.3 Změny etnické struktury po roce 1991

V případě hodnocení změn etnické struktury se potýkáme se stejným problémem, jaký nastal u Bosny a Hercegoviny, a to s absencí oficiálního sčítání po roce 1991. Dalším problémem je fakt, že i sčítání z roku 1991 je velice problematické vzhledem k tomu, že ho převážná část Albánců bojkotovala. Některé albanofilní zdroje dokonce uvádějí, že na Kosovu již v roce 1991 žilo 90 % Albánců³¹⁷. Tato čísla jsou pravděpodobně nadsazená, ale objevují se i v jiné literatuře³¹⁸.

³¹³ FŇUKAL, ŠRUBAŘ (2007), str. 44

³¹⁴ Tamtéž, str. 46

³¹⁵ BIDELEUX, JEFFRIES (2007), str. 523

³¹⁶ FŇUKAL, ŠRUBAR (2007), str. 44

³¹⁷ FŇUKAL (2000), str. 119

³¹⁸ Například BIDELEUX, JEFFRIES (2007), str. 512 uvádí stejný podíl Albánců.

Naopak například Radovanović³¹⁹ uvádí podíl Albánců jen 82,2 % a podíl Srbů 11,0 %³²⁰. Oficiální data³²¹, která uvádí i Kočović, jsou 82,2 % Albánců a 9,9 % Srbů³²².

Stejně jako v případě Bosny a Hercegoviny není možné porovnat data pro dva censy. V případě Kosova je problematická samotná datová základna k roku 1991. Tedy není možné přesně kvantifikovat veškeré změny, které na Kosovu proběhly. Lze se tedy znovu opřít jen o hodnocení celkových ztrát na životech během konfliktu z let 1998–1999, dále hodnocením migrace, repatriace uprchlíků a následnými odhady stavu populace.

Válečné ztráty během vojenského konfliktu z let 1998–1999 nemají velký význam pro změnu etnické struktury. Ozbrojený konflikt měl dvě fáze, první začala v únoru 1998, kdy srbské paravojenské policejní oddíly vstoupily do Kosova, pod tlakem mezinárodního společenství však byly boje zastaveny v říjnu 1998. Druhá fáze začala na počátku roku 1999 a vyvrcholila zásahem NATO, který boje *de facto* ukončil v červnu 1999³²³. Celkové přímé ztráty na životech se pohybují okolo 10 000, zejména se jedná o civilní albánské obyvatelstvo³²⁴.

Daleko výrazněji ovlivnila etnickou kompozici obyvatelstva **migrace**. Odhaduje se, že ještě před vypuknutím konfliktu odešlo z Kosova zhruba 350 000 Albánců zejména do zemí západní Evropy, tato migrace byla primárně ekonomického charakteru³²⁵. Během první fáze odešlo z míst bojů zhruba 300 000 osob³²⁶, většina do jiných částí Kosova, zbytek do Černé Hory nebo Srbska. V druhé fázi války byly přesuny osob daleko mohutnější. Jednalo se zhruba o 800 000 osob³²⁷, které překročily hranice Kosova, a mnoho dalších skrývajících se na jeho území. Odhadnout počet přesídlených osob je ale složité³²⁸, přispívají k tomu jisté kontroverze. Mnoho přesídlených nebylo oficiálně registrováno, odhady jejich počtu byly často přeháněny ve prospěch jedné či

³¹⁹ Stejně i EBERHARDT (2003), str. 390

³²⁰ RADOVANOVIĆ (1995), str. 117

³²¹ Je nutné si uvědomit, že se jedná o odhad, tedy o jakýsi přepočec, který vznikl v Bělehradu, tudíž je jeho hodnověrnost minimálně diskutabilní.

³²² Stejná čísla uvádějí mimo KOČOVIĆ (1998), PRILOG BROJ 71B i VUČKOVIĆ (1996), str. 108–109 nebo MERTUS (1999), str. 42–43

³²³ FŇUKAL, ŠRUBAŘ (2008), str. 148–149

³²⁴ GIRGLE (2006), str. 112

³²⁵ TROEBST (1998), str. 19

³²⁶ FŇUKAL, ŠRUBAŘ (2008), str. 148–149, například BIDELEUX, JEFFRIES (2007), str. 541 udávají 250 000 osob.

³²⁷ Dle UNHCR

³²⁸ Odhady se pohybují mezi 800 000 a 900 000, BADE (2005), str. 415 uvádí 900 tisíc, McGWIRE (2000), str. 14 odhaduje 800 až 880 tisíc.

druhé strany, dále po vstupu vojsk NATO do Kosova došlo k poměrně rychlé repatriaci, což také výrazně snižuje možnost přesného odhadu. Repatriace byla zčásti spontánní a také je nutné si uvědomit fakt, že na exodus nebylo mezinárodní společenství připraveno a zejména v počátečním období byly podmínky přijímání uprchlíků velice špatné. Hlavními příjemci uprchlíků byly sousední země, které nebyly členem NATO: Černá Hora (45 až 70 tisíc), Makedonie (228 tisíc) a Albánie (426 tisíc)³²⁹.

Po vítězství NATO a stažení srbských jednotek z Kosova došlo k masové migraci nealbánských etnik. Jednalo se o více než 200 000 osob nejčastěji Srbů a Romů. Odhaduje se, že v Kosovu zůstalo zhruba 100 000 Srbů, často jen v oddělených enklávách³³⁰. Toto chování je logické vzhledem ke strachu z odvetných etnických čísteček. Prakticky vymizelo městské srbské obyvatelstvo, výjimkou je uzavřená část města Kosovska Mitrovica. Vesnické obyvatelstvo bylo uzavřeno do etnických enkláv, jejichž bezpečnost musí garantovat mezinárodní síly³³¹.

Kosovo mělo být zasaženo ještě jednou vlnou migrací, ke které ale z větší části nedošlo. Po roce 1995, kdy bylo Srbsko doslova zalito uprchlíky z Chorvatska a Bosny, plánoval Bělehrad poskytnout útočiště těmto lidem na Kosovu³³². K tomuto aktu z větší části nedošlo, zejména pak kvůli ekonomické kondici a neatraktivnosti Kosova pro potencionální migranty. Odhaduje se, že z plánovaných 200 000 přišlo na Kosovo jen asi 25 000 Srbů³³³.

Repatriace uprchlíků z Kosova proběhla relativně hladce. Prakticky ihned po příchodu vojsk NATO následovala velice rychlá repatriace uprchlíků. Ke konci roku se vrátilo zhruba 820 000 uprchlíků, tj. 75 % součtu obou uprchlických vln (ve skutečnosti bude úspěšnost repatriace daleko vyšší, jelikož nelze kvantifikovat počet vnitřně přesídlených osob, které se staly v roce 1999 uprchlíky)³³⁴. Samotná repatriace Kosovo ale značně regionálně homogenizovala. Jistá část Srbů sice odešla, ale ti, co zůstali v enklávách, obývají domy po Albáncích, stejně tak Albánci, kteří museli opustit prostor v těchto enklávách, obývají domy po Srbech³³⁵. Repatriace Srbů bude velice palčivým problémem, pokud k ní někdy dojde. Srbové o návrat do Kosova obecně nestojí,

³²⁹ FŇUKAL, ŠRUBAŘ (2008), str. 150

³³⁰ JUDAH (2000) str. 287

³³¹ FŇUKAL, ŠRUBAŘ (2008), str. 150

³³² McGWIRE (2000), str. 7

³³³ BIDELEUX, JEFFRIES (2007), str. 552

³³⁴ FŇUKAL, ŠRUBAR (2007), str. 50

³³⁵ SMIT (2006), str. 72

byli by ochotni se vrátit, ale pouze do prostředí, které je výlučně obýváno Srby, tedy do čistě srbských vesnic nebo měst (čtvrtí)³³⁶. Repatriaci ztěžuje i celkové etnické napětí, vzpomeňme například násilnosti z roku 2004.

Odhad **současné etnické struktury** je následující: Albánci tvoří 92 % obyvatelstva, Srbové 5,3 % a ostatní národnostní skupiny 2,7 %³³⁷. Jedná se o odhad kosovského statistického úřadu, ale zřejmě není důvod se domnívat, že by tato čísla nějak zásadně odporovala realitě.

5.6.4 Hlavní změny

1. Zvýšení počtu obyvatel

Navzdory masové migraci z Kosova došlo i v letech 1991–2004 ke zvýšení počtu obyvatel, odhaduje se, že se celková populace zvýšila o 85 000 obyvatel³³⁸. Současný stav populace je zhruba 2 040 000. Celkový přírůstek Albánců je v porovnání s jinými evropskými národy zarážející, například během let 1948–2004 se narodilo 2 499 454 dětí a zemřelo pouze 617 350 osob³³⁹. Samotná statistika je však značně problematická, jelikož není zcela jasné, kdo je v zahraničí pouze dočasně a počítá se k domácímu obyvatelstvu, a kdo se již z Kosova natrvalo vystěhoval. Stejně tak v případě porodů a úmrtí se jedná spíše o odhady.

2. Celková etnická homogenizace

Absence dat je silně problematická při zhodnocení celkové etnické homogenizace Kosova. Respektive je takřka nemožné proměnu kvantifikovat. Odchod velké části Srbů a jiných etnik (zejména Romů) z Kosova a rychlá repatriace dříve vyhnaných Albánců napomohla k etnické homogenizaci v rámci celé hodnocené jednotky. Pokud bychom vycházeli z nejčastějších odhadů, tak podíl Albánců stoupl o téměř 10 procentních bodů z 82,2 % na přibližně 92 %. Podíl Srbů pak klesl zhruba o polovinu z 9,9 % na 5,3 %. Podíl ostatních národností se snížil také velice rapidně ze 7,5 % na 2,7 %.

K etnické homogenizaci došlo však i na úrovni regionální. Srbové, kteří na Kosovu zůstali, se stáhli do etnických enkláv: Zubin Potok, Zvečan, Leposavić a Štrpce. V těchto enklávách mají

³³⁶ Tamtéž, str. 78

³³⁷ STATISTICAL OFFICE OF KOSOVO

³³⁸ STATISTICAL OFFICE OF KOSOVO (2008): Analysis of the Vital Statistics for the Newest Period of Time, str.

6

³³⁹ Tamtéž, str. 7

Srbové výraznou většinu³⁴⁰. Ve městech dnes žijí jen v uzavřené části Kosovské Mitrovice. Tato proměna separovaných vzájemně oddělených národnostních skupin je dána charakterem ozbrojeného konfliktu, který byl vystaven na základě odmítnutí mezietnického soužití. Regionálně se také homogenizovaly také části obývané Albánci, vzhledem k odchodu menšin ze země, respektive do oddělených enkláv.

5.6.5 Příčiny

1. Zvýšení počtu obyvatel

Zcela rozdílné demografické chování Albánců na Kosovu stojí za zvýšení celkové populace. Tento přirozený přírůstek stačí kompenzovat velké negativní saldo migrace. Do budoucna lze čekat podobnou situaci. Ekonomická kondice Kosova je velice nepříznivá. Dnes pracuje zhruba 325 000 ze zhruba 1 000 000 ekonomicky aktivních obyvatel a každým rokem přibývá okolo 40 000 dalších osob, které nemají na pracovním trhu v Kosovu žádné nebo jen minimální uplatnění³⁴¹. Připočteme-li celkovou hustotu zalidnění, lze očekávat další vlnu migrace, zejména tedy ekonomicky motivovanou. Kvůli těmto faktorům je dnes obtížné si představit další vysoký nárůst populace v oblasti Kosova.

2. Celková etnická homogenizace

Etnická homogenizace oblasti byla způsobena hlavně charakterem válečného konfliktu, souborem nucených migrací a vyhánění obyvatelstva. To se dělo na obou stranách. Nelze tedy nikoho ospravedlňovat. Samotný konflikt dal do pohybu obrovskou lidskou masu, která se v případě Albánců mohla velice rychle vrátit, daleko větší problém byl na straně Srbů, kteří se dostali do pozice etnika, které ztratilo faktickou kontrolu nad územím, které jim dříve patřilo. Strach z odplaty a také jisté obstrukce, které možný návrat provázely, stejně jako ekonomická situace způsobily, že se velká část Srbů na Kosovo již nevrátila³⁴². Tyto souhrnné faktory vytvořily z Kosova dnes etnicky nejhomogennější celek bývalé Jugoslávie.

5.6.6 Závěr

Oblast Kosova podléhá dvěma rozdílným nárokům. Srbové často argumentují historickou kontinuitou a obnovením hranic, které byly ustanoveny v roce 1945, považujícíe Kosovo za

³⁴⁰ HELSINKI COMMITTEE FOR HUMAN RIGHTS (2008) - A Forgotten World- the Serb enclaves in Kosovo.

³⁴¹ BIDELEUX, JEFFRIES (2007), str. 552

³⁴² SMIT (2006), str. 74

historické jádro vlastní státnosti³⁴³. Albánci naopak mohou velice úspěšně argumentovat početní převahou. Albánská historiografie však také vidí Kosovo jako zemi původně obydlenu Albánci a odkazuje se ke starověkým Ilyřům³⁴⁴, co na tom, že žádný starověký národ dnes již neexistuje. Tyto kontroverze a rozličné vidění historie je ovšem typické pro drtivou většinu balkánských národů.

Některé skutečnosti, které vedly k antipatiím mezi dvěma hlavními etniky nelze podcenit. Hlavně se jedná o perzekuce, které byly prováděny Srby na Albáncích. Jedná se například o odjímání zvolených autorit z pozic jim náležejících, jazykovou diskriminaci, omezený přístup ke vzdělání, konfiskace majetku, neoprávněné zadržování osob, politické násilí, deportace nebo i vraždy³⁴⁵. Obecná rovina problému se dá shrnout v citátu Sabriny Ramet: „Lidé ztratili schopnost rozumět druhým, protože nerozuměli hodnotám a zájmům druhých, stejně tak jako jejich vnímání³⁴⁶.“

Proměna etnické struktury v oblasti Kosova je dlouhodobým problémem. Během mnoha staletí se poměr mezi Srby a Albánci několikrát výrazně změnil. Během druhé poloviny 20. století však došlo k postupné albanizaci prostoru, neustálému zvyšování podílu albánského živlu. V kontrastu s tímto jevem docházelo k úbytku Srbů. Tato celková kulturní a národnostní proměna nakonec vyústila v jakési vyplnění snu mnoha generací a převzetí politické moci Albánci, které se dnes již jeví jako nezvratný akt.

³⁴³ RADOVANOVIĆ (1995), str. 112

³⁴⁴ SUFFLAY (1993), str. 71

³⁴⁵ WALLING (2001), str. 61

³⁴⁶ RAMET (1996), str. 30

5.7 Makedonie

Historická oblast Makedonie zasahuje do území tří států. Vardarská Makedonie je dnešní Makedonskou republikou, Egejská Makedonie je součástí Řecka a Pirinská Makedonie tvoří západní část Bulharska. Samotné označení Makedonie je spjato s řeckými dějinami, ale bylo používáno jako vžitě označení pro tuto oblast i po příchodu slovanských kmenů v 7. století³⁴⁷. Současní Makedonci nemají nic společného se starověkými makedonskými Řeky. Makedonská otázka je jedním z nejdiskutovanějších národnostních problémů evropského kontextu. Na národnostně neuvědomělé slovanské obyvatelstvo žijící na území Makedonie si dělali po staletí nárok jeho etnicky emancipovanější sousedé: Srbové, Řekové a Bulhaři. Podle toho také bylo slovanské obyvatelstvo Makedonie označováno jako jižní Srbové, slavofonní Řekové nebo západní Bulhaři³⁴⁸.

Pokus o expandování dílčích zájmů Řeků, Bulharů a Srbů je spojen s postupným oslabováním Turecké říše a geostrategickou polohou Makedonie, která zajišťovala „lokálně velmocenské postavení v rámci Balkánu“³⁴⁹. S nacionální agitací začali nejdříve Řekové a Bulhaři, později i Srbové³⁵⁰. Názory, že Makedonci tvoří samostatný národ, byly v té době málo početné³⁵¹. Obyvatelstvo Makedonie bylo možné považovat za národnostně indiferentní masu, která nebyla etnicky vymezená. Forma tohoto střetávání měla různé podoby, bylo využíváno působení národních církevních organizací, zakládání škol, ale ke konci 19. století i vysílání vojenských oddílů se záměrem vyvolat protiturecké povstání³⁵². Období boje o sféru vlivu skončilo balkánskými válkami. V roce 1913 bylo historické území Makedonie rozděleno mezi Řecko, Srbsko, Bulharsko a Albánii³⁵³.

³⁴⁷ HLADKÝ (1993), str. 47

³⁴⁸ RAMET (2005), str. 280

³⁴⁹ MAGOSCI (1993), str. 88

³⁵⁰ FŇUKAL (2000), str. 36

³⁵¹ Existovaly mylné teze o slovanském původu antických Makedonců, proti Řekům se vymezovali jazykově, proti Bulharům spíše etnicky, viz TAŠKOVSKI (1968), str. 99.

³⁵² HLADKÝ (1993), str. 47–48

³⁵³ Řecku připadlo 50,27 % rozlohy, Srbsku 38,63 %, Bulharsku 9,93 % a Albánii 1,17 %, viz KOUBA (2003), str. 6–7.

V meziválečném období se bělehradský režim pokoušel o silnou srbizaci tamějšího obyvatelstva, existovaly pouze srbské školy a úřady, a dokonce byla i posrbšťována jména³⁵⁴. Makedonie byla součástí jižního Srbska, tedy i v rovině označení bylo důsledně dbáno na to, aby byla chápána jako pravá součást srbské kultury. Skutečný historický mezník ve vývoji makedonského národa představuje až druhá světová válka. Během druhé světové války byla oblast Vardarské Makedonie rozdělena mezi Bulharsko a tzv. „Velkou Albánii“. Po skončení války se ovšem zcela změnil status Makedonie v rámci Jugoslávie. Již se nejednalo o provincii Srbska, ale svazovou republiku, která měla se Srbskem shodný status³⁵⁵. Došlo také ke kodifikaci makedonštiny jako samostatného jihoslovanského jazyka³⁵⁶.

Během období 1945–1991 došlo k vybudování vědomí vlastní makedonsko-slovanské svébytnosti³⁵⁷. Někteří autoři považují vznik makedonského národa a makedonštiny za zcela nepřirozený a uměle řízený proces související s existencí Lidové republiky Makedonie (později Socialistické republiky Makedonie) v rámci Jugoslávie³⁵⁸. Tyto názory jsou zcela oprávněné, jelikož prostředí avnojské³⁵⁹ Jugoslávie skutečně bylo zásadní platformou pro utváření makedonského národa. Dnes díky tomu existuje republika Makedonie jako suverénní svrchovaný stát a Makedonci jsou téměř všeobecně uznáváni za svébytný národ. Makedonština existuje jako kodifikovaný jazyk, zcela jasně odlišitelný od jiných jihoslovanských jazyků.

Vyhlášení nezávislosti v roce 1991 proběhlo hladce. V referendu konaném v září se pro nezávislost vyslovilo 74 % hlasujících. Referendum bylo bojkotováno ze strany albánské menšiny³⁶⁰. Mezinárodní uznání komplikoval postoj Řecka, které odmítlo uznat Makedonii, vzhledem k totožnosti jména se severořeckou provincií. Bulharsko zase odmítlo uznat makedonštinu jako samostatný jazyk, je brána pouze jako bulharský dialekt³⁶¹. Mezinárodní izolace Makedonie byla postupně prolomena v letech 1993–1995. V roce 1993 byla přijata do

³⁵⁴ HLADKÝ (1993), str. 48

³⁵⁵ KOUBA (2003), str. 8

³⁵⁶ HLADKÝ (1993), str. 49

³⁵⁷ WEITHMANN (1996), str. 399

³⁵⁸ TAYLOR, COLIN (200), str. 309

³⁵⁹ Označení pro druhou Jugoslávii odvozené od zkratky AVNOJ (Antifašistická rada národního osvobození Jugoslávie – Antifašističko veče narodnog oslobođenja Jugoslavije).

³⁶⁰ WEITHMANN (1996), str. 400

³⁶¹ HLADKÝ (1993), str. 51

OSN pod kompromisním jménem „Bývalá jugoslávská Republika Makedonie“³⁶². Řecko-makedonské vztahy³⁶³ se relativně normalizovaly v roce 1995, kdy Řecko odvolalo obchodní embargo a uznalo Makedonii pod kompromisním názvem a výměnou za drobnou úpravu makedonské státní vlajky³⁶⁴.

5.7.1 Administrativní členění a národnostní menšiny

Administrativní dělení Makedonie doznalo v posledních letech mnoho změn. Členění země zůstalo jako v éře Jugoslávie jednostupňové. Země se dělí přímo na obce (*opštine*), jejich počet byl však navýšen z původních 34 na 123 dle zákona o územním členění ze září 1996³⁶⁵. V roce 2004 došlo k redukci počtu obcí ze 123 na 84³⁶⁶. Během teritoriálních úprav v roce 2004 došlo ještě k ustanovení osmi statistických regionů: Východ (13 obcí), Severovýchod (6 obcí), Pelagonia (9 obcí), Polog (9 obcí), Skopje (tvořené tzv. „Velkým Skopjem – 10 obcí a dalšími 7 obcemi), Jihovýchod (10 obcí), Jihozápad (13 obcí) a Vardar (7 obcí)³⁶⁷.

Makedonie ze zjevných historických příčin nemůže disponovat etnicky homogenní populací. Nejproblematictější vztah má dominantní makedonské obyvatelstvo s Albánci, což je dáno zejména početností albánského etnika. Jako další problém může být vnímán i fakt, že Albánci tvoří homogenní osídlení v severozápadní části země. Situace albánské menšiny byla během 60. až 80. let dokonce ještě horší než v Kosovu. Makedonci se kvůli strachu ze separatistických tendencí také na počátku 90. let negativně stavěli k rozpadu Jugoslávie³⁶⁸. Albánci se již od počátku 90. let stavěli k makedonské státnosti značně skepticky, například bojkotovali referendum o nezávislosti, nebo zorganizovali vlastní ilegální referendum o nezávislosti severozápadní Makedonie. Na základě tohoto referenda poté v roce 1992 vyhlásili ve městě Struga Albánskou autonomní republiku Ilirida³⁶⁹.

³⁶² Často se používá anglická zkratka FYROM (Former Yugoslav Republic of Macedonia).

³⁶³ Postoj Řecka je možné vnímat jako hysterický, ale na druhou stranu například používání symbolu Filipa II. Makedonského, tzv. „Verginského slunce“, na státní vlajce Makedonie v letech 1992–1995 je značně podivné vzhledem k faktu, že se Republika Makedonie zcela správně distancovala od antického „dědictví“.

³⁶⁴ FŇUKAL (2000), str. 153

³⁶⁵ FŇUKAL (2000), str. 160

³⁶⁶ ВЛАДА НА РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА (2004), str. 14–17

³⁶⁷ STATE STATISTICAL OFFICE (2007), str. 10

³⁶⁸ ŠESTÁK (1998), str. 653

³⁶⁹ ROSŮLEK (2008), str. 60

Optimalizovat vztahy mezi Makedonci a Albánci se během 90. let nepodařilo. Již v průběhu roku 1997 přerostly napjaté vztahy mezi těmito dvěma etniky v otevřené střety³⁷⁰. Konflikt eskaloval v roce 2001, kdy se Makedonie ocitla na pokraji občanské války. Samotné vojenské střety mezi NLA (Národně osvobozenou armádou) a makedonskými vojenskými složkami trvaly asi deset měsíců (leden až listopad). Na ukončení konfliktu participovalo mezinárodní společenství, které se obávalo destabilizace Makedonie a následně celého regionu. Tato diplomatická intervence vyústila v podepsání tzv. „Rámcové dohody z Ohridu“ v roce 2001. Tato dohoda ukončila konflikt a také výrazně upravila práva albánské menšiny³⁷¹.

Dohoda z Ohridu upravovala 15 článků makedonské ústavy a přinesla změnu řady zákonů. Důležitým krokem ke spolupráci bylo vytvoření trilingvní univerzity v Tetovu (lze studovat v makedonštině, albánštině a angličtině). Problematika diskriminace ve sféře vzdělávání má v Makedonii dlouhodobé kořeny. Albánci požívají kulturní a náboženskou svobodu a samozřejmě svobodu projevu ve sdělovacích prostředcích³⁷². Existuje mnoho albánských politických stran, z nichž některé se podílely na makedonské vládě. Na základě dohody získala albánská menšina právo užívat vlastní jazyk v parlamentu a při jednání u soudu. Právní předpisy a zákony jsou psány bilingvně. V oblastech, kde tvoří Albánci alespoň 20 % populace, je lékařská péče a vzdělání pod lokální kontrolou Albánců. Dále v těchto oblastech mohou užívat úředně vlastní jazyk a národní symboly. Albánci dále tvoří 25 % makedonské armády³⁷³.

Mezietnické vztahy Makedonců a Albánců se zlepšují, což je vzhledem k poskytnutým právům evidentní. Na druhou stranu je makedonská společnost protkána latentní nenávisí, která při sebemenším popudu může vyvolat další eskalaci násilí. Vzhledem k nejasnému postavení albánské menšiny ve vztahu k sousedním majoritním albánským územím není divu, že panují značné obavy z albánského iredentismu. Avšak existuje politické vědomí a odpovědnost za další vývoj státu, který bude zásadně ovlivněn soužitím těchto dvou komunit. Možností jak tomu předcházet je odhlédnutí od diskriminace albánské menšiny, která byla dlouhá desetiletí praktikována, a rozvoj spolupráce především v oblasti vzdělávání. Budoucí směřování tohoto etnika v koncepci Makedonské republiky však přesto zůstává víceméně nejasné.

³⁷⁰ ŠESTÁK (1998), str. 654

³⁷¹ ROSŮLEK (2008), str. 80–82

³⁷² BRUNNBAUER (2002), str. 5

³⁷³ KARPAT (2005)

Z dalších národnostních menšin žijících na území Makedonské republiky je dobré zmínit: Turky, Srby, Romy a Vlchy³⁷⁴. Tato etnika zejména kvůli nízkému počtu nemají reálnou sílu nějakým způsobem měnit etnickou strukturu nebo ohrozit makedonskou státnost. Naopak lze říci, že se po celou dobu existence stavěly k Makedonské republice velice loajálně.

5.7.2 Změny národnostního složení před rokem 1991

Odhadnout národnostní strukturu historické Makedonie je prakticky nemožné. Skutečnost, že obyvatelstvo neinklinovalo k žádné národnostní identitě, výrazně limituje možnost alespoň nějakého relativně seriózního odhadu. Oblast dnešní Makedonské republiky na počátku 20. století byla obývána zhruba 1 miliónem obyvatel, z nichž lze zhruba 600 000 považovat za slovanské předky dnešních Makedonců³⁷⁵.

Zajímavé je bezpochyby srovnání odhadů stavu populace tří sousedních zemí, které si na teritorium Makedonie činily nárok. Řecké, srbské a bulharské odhady etnické struktury historického území Makedonie z přelomu století jsou značně rozdílné a podléhají dílčím zájmům. Pro ilustraci je však dobré je zmínit.

Tabulka č. 20: Srbský odhad etnické struktury Makedonie z roku 1899

Etnická skupina	Počet	Podíl v %
Srbové	2 048 300	71,4
Turci	231 400	8,1
Řekové	201 100	7,0
Ostatní	389 800	13,5
Celkem	2 870 600	100,0

Zdroj: Winkler (1931), str. 217

Tabulka č. 21: Bulharský odhad etnické struktury Makedonie z roku 1900

Etnická skupina	Počet	Podíl v %
Bulhaři	1 181 300	52,3
Turci	499 200	22,1
Řekové	228 700	10,1
Ostatní	349 000	15,5
Celkem	2 258 200	100,0

Zdroj: Winkler (1931), str. 217

³⁷⁴ Též označovaní jako Aromuni, Kucovlaši, Cincari, Makedorumuni aj., Viz MIRDITA (2007), str. 252–254.

³⁷⁵ EBERHARDT (2003), str. 350–351

Tabulka č. 22: Řecký odhad etnické struktury Makedonie z roku 1904

Etnická skupina	Počet	Podíl v %
Řekové	652 800	37,8
Turci	634 000	36,8
Bulhaři	332 200	19,3
Ostatní	105 800	6,1
Celkem	1 724 800	100,0

Zdroj: Winkler (1931), str. 214

Relativně spolehlivé údaje existují od roku 1921, tedy od prvního jugoslávského sčítání. V letech 1921 a 1931 nebyla zohledněna otázka národnostního vymezení, ale pouze jazykové příslušnosti. Není tedy možné přesně identifikovat všechny Makedonce, první jugoslávská sčítání považovala slovansky hovořící obyvatelstvo dnešní Makedonské republiky za Srby³⁷⁶. Pro potřeby práce jsou ovšem použity Kočovičovy přepočty, které jazykovou strukturu upravují na etnickou skladbu populace.

Tabulka č. 23: Etnická struktura Makedonie v letech 1921 až 1991

Sčítání	1921	1931	1948	1953	1961	1971	1981	1991
Národnost	v procentech							
Makedonci	57,8	61,4	68,5	65,5	71,2	69,3	67,0	65,3
Albánci	13,9	13,8	17,1	12,5	13,0	17,0	19,7	21,7
Turci	14,9	11,2	8,3	15,6	9,4	6,6	4,5	3,8
Srbové	5,8	5,2	2,7	2,7	3,2	2,7	2,3	2,1
Romové	1,0	1,0	1,6	1,5	1,5	1,5	2,3	2,6
Vlaši	1,1	1,1	0,9	0,8	0,6	0,4	0,3	0,4
Ostatní	5,5	6,3	0,9	1,4	1,1	2,5	3,9	4,1
Celkem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Zdroj: Kočovič (1998)

Podíl Makedonců zůstával během let 1921 až 1991 velice podobný. Makedonci tvořili zhruba dvě třetiny populace. Jako národ se Makedonci vyrovnali s asimilačními snahami Srbů v meziválečném období, kdy byla respektována teze Jovana Cvijiće, „že na území Makedonie žije populace, která je buď bulharská, nebo srbská v závislosti na tom, který národ na tomto území vládne“³⁷⁷. Celková populace Makedonie se od druhé světové války zdvojnásobila, díky vysoké míře přirozeného přírůstku. Navzdory tomu, že Makedonci disponují vysokým

³⁷⁶ Tamtéž, str. 367

³⁷⁷ TODOROVSKI (1965), str. 11

přirozeným přírůstkem, tak jejich podíl na populaci se nezvýšil, a to zejména díky růstu Albánců, jejichž počet například jen mezi lety 1971 a 1991 vzrostl o 150 000³⁷⁸.

Podíl Albánců na populaci se naopak výrazně zvýšil. Za touto skutečností stojí dva zásadní faktory. Jednak vysoká míra porodnosti a také migrace ze Srbska (Kosova)³⁷⁹. Nárůst počtu Albánců je konstantní s výjimkou v letech 1953 a 1961. Tento výkyv je ale vysvětlitelný vzhledem k politickým a sociálním aspektům. Bylo mnohem výhodnější deklarovat tureckou národnost díky daleko jednodušší možnosti emigrovat do Turecka. Tuto možnost využilo i mnoho Albánců a Muslimů³⁸⁰. Strmý nárůst albánské populace lze dobře ilustrovat ve srovnání s celkovou populací Albánců v Jugoslávii. V roce 1921 žilo na území celého tehdejšího království SHS zhruba 400 000 Albánců, v roce 1981 žil téměř shodný počet jen na území Svazové republiky Makedonie³⁸¹.

Podíl ostatních menšin měl spíše klesající tendenci s výjimkou Romů a Muslimů³⁸², jejichž podíl naopak mírně vzrostl. Nejproblematictější částí je již zmíněný nárůst Turků v roce 1953, který je ovšem vysvětlitelný díky možnosti emigrovat do Turecka, ale také údajným strachem Albánců deklarovat vlastní etnicitu po rozkolu mezi Stalinem a Titem³⁸³. Je zjevné, že nárůst obyvatel, kteří se deklarovali jako Turci, proběhl na úkor poklesu počtu Albánců. Ještě je dobré podotknout, že ostatní minority netvoří tak silně homogenní osídlení, ale žijí spíše v prostorově roztroušených komunitách.

³⁷⁸ EBERHARDT (2003), str. 411

³⁷⁹ KISELINOVSKI (2000), str. 437

³⁸⁰ EBERHARDT (2003), str. 410

³⁸¹ TRIFUNOVSKI (1988), str. 111

³⁸² V Makedonii se používá název Torbeši, jedná se vlastně o slovanské obyvatelstvo, které konvertovalo k islámu. V prostoru Jugoslávie byla uznána národnost Muslim v roce 1961 a v roce 1971 byli potvrzeni již jako národ. Mezi Muslimy je možné zaznamenat značnou rozkolísanost ve smyslu etnické identifikace, někdy se identifikují jako Turci, někdy jako Muslimové nebo Torbeši. Často záleží na více okolnostech. Počet Muslimů vzrostl z 1 591 v roce 1953 na 39 555 v roce 1981. Viz POULTON (2000), str. 124.

³⁸³ POULTON (2000), str. 138

5.7.3 Změny národnostního složení po roce 1991

Tabulka č. 23: Etnická struktura Makedonie v letech 1991, 1994 a 2002

Rok	1991	1994	2002
<i>Národnost</i>	v procentech		
Makedonci	65,3	66,6	64,2
Albánci	21,7	22,7	25,2
Turci	3,8	4,0	3,9
Romové	2,6	2,2	2,7
Srbové	2,1	2,1	1,8
Vlaši	0,4	0,4	0,5
Ostatní	4,1	2,0	1,7
Celkem	100,0	100,0	100,0

Zdroj: Kočović (1998) a Makedonský statistický úřad 2002

Po roce 1991 proběhla v Makedonii dvě další sčítání, „opravné“ z roku 1994 a regulérní v roce 2002. Opravné sčítání v roce 1994 proběhlo na základě nesouhlasu albánských představitelů. Albánci považovali census z roku 1991 za zmanipulovaný, jelikož údajně nebylo započítáno více než 100 000 Albánců, kteří přišli do Makedonie z Kosova, a nebylo jim uděleno makedonské státní občanství. Sčítání z roku 1994 ovšem víceméně potvrdilo stav z roku 1991³⁸⁴. Další kontroverzi vyvolalo zjevné podhodnocení osob hlásících se islámskému náboženství v roce 1991³⁸⁵.

V roce 1991 měli Makedonci převahu ve všech obcích kromě čtyř na severozápadě země (při členění Makedonie na 34 obcí). Etnicky nejhomogennější části Makedonie jsou jihovýchod a severovýchod země, kde Makedonci tvoří mezi 80 a 95 % celkové populace. Albánci v roce 1991 tvořili absolutní většinu v obcích Tetovo (71,8 %), Gostivar (64,7 %) a relativní majoritu v obcích Kičevo (46,5 %) a Debar (44,6 %)³⁸⁶. Podobně výrazný podíl jako Albánci tvořili na západě země v roce 1991 Turci. Výrazný podíl zaujímali v obcích Brod (30,8 %), Debar (25,2 %), Resen (11,2 %) a Gostivar (9,6 %).³⁸⁷

³⁸⁴ EBERHARDT (2003), str. 411

³⁸⁵ V roce 1991 i vzhledem k částečnému bojkotu albánské populace dosáhl počet osob hlásících se k islámu jen zhruba 215 000, v opravném sčítání z roku 1994 byl zhruba třikrát vyšší – 581 000. Viz Kočović (1998), str. 516–517.

³⁸⁶ KOČOVIĆ (1998), PRILOG BROJ 111–113

³⁸⁷ Tamtéž

Navzdory etnickému konfliktu z roku 2001 se etnická struktura Makedonie příliš nezměnila. Jak je patrné z tabulky, došlo jen k několika mírným změnám, které ovšem nejsou primárně zapříčiněny vojenským konfliktem. Makedonie ještě před vypuknutím bojů na vlastním území byla zasažena migrační vlnou zhruba 290 tisíc uprchlíků z Kosova³⁸⁸. Tato uprchlická vlna měla dočasný charakter. Samotný etnický konflikt na území Makedonie donutil opustit domovy zhruba 170 tisíc osob³⁸⁹, z nichž se ale více než 100 tisíc již na konci roku navrátilo do svých domovů³⁹⁰. Z části se jednalo také o vnitřně přesídlené osoby.

Ve srovnání s rokem 2002 došlo k mírnému poklesu celkového počtu obyvatel a mírnému nárůstu podílu Albánců, což je zapříčiněno primárně vyšší porodností³⁹¹. Nejvýraznější pokles podílu Makedonců byl zaznamenán v západní (Struga, Tetovo, Kičevo) a střední (Brod, Veles) části země (4 až 8 procentních bodů). Podíl albánské populace naopak vzrostl, dosáhl majority v obci Struga, která byla dříve obývána převážně Makedonci³⁹². Albánci dnes mají vysokou koncentraci v šesti obcích na západě země: Tetovo, Gostivar, Struga, Kičevo, Debar a Kumanovo. Jejich podíl však v těchto obcích paradoxně poklesl o 2,5 procentního bodu, pravděpodobnou příčinou je zvýšení podílu v hlavním městě Skopji. Celkově tvoří většinu v 16 z celkových 84 obcí³⁹³.

Stav ostatních menšin je prakticky konstantní a nejeví žádné znatelné změny, které by bylo nutné komentovat. Pro ilustraci složitosti etnického vymezení je dobré zmínit situaci ohledně turecké, bosňácké a romské národnostní identifikace. Turci a Muslimové sdílejí stejné náboženství, a proto jejich etické zařazení může v jistých momentech znatelně kolísat³⁹⁴. V jejich případě je možné, že otázka víry jako identifikačního faktoru bude mít daleko větší důležitost než národnost. Na druhou stranu křesťanští Albánci a Turci se často identifikují jako Makedonci³⁹⁵. Obdobně komplikovaná situace je i s makedonskými Romy. Ti nehovoří pouze romsky, ale v

³⁸⁸ FŇUKAL, ŠRUBAŘ (2008), str. 152–153

³⁸⁹ BUŽAR (2006), str. 17

³⁹⁰ BRUNNBAUER (2004), str. 565

³⁹¹ BUŽAR (2006), str. 25

³⁹² Vzhledem ke stálým změnám v administrativním členění se ale nejedná o stejné území.

³⁹³ Dle censu 2002

³⁹⁴ EBERHARDT (2003), str. 412

³⁹⁵ BUŽAR (2006), str. 20

západní Makedonii také albánsky a ve východní Makedonii dokonce i turecky. Romové ze Štipu a Kočani se označují jako Turci a Romové z Ohridu jako Egypt'ané³⁹⁶.

5.7.4 Hlavní změny

1. Snížení počtu obyvatel

Mezi sčítáními v letech 1991 a 1994 se snížil celkový počet obyvatel Makedonie z 2 033 964 na 1 945 932, což odpovídá rozdílu 88 032 osob³⁹⁷. V roce 2002 činil počet obyvatel 2 022 547, i tak se však počet obyvatel ve sledovaném období 1991–2002 nepatrně snížil o 11 417 osob³⁹⁸.

2. Nárůst podílu Albánců

Celkový podíl albánského obyvatelstva se během let 1991–2002 zvýšil o 3,5 procentního bodu. Mezi lety 1991 a 1994 vzrostl pouze o 1 procentní bod, mezi lety 1994 a 2002 o další 2,5 procentního bodu. Růst podílu albánského obyvatelstva měl různou regionální intenzitu a v určitých oblastech se jejich podíl naopak snižoval (například obec Resen). Výrazně se zvýšila koncentrace albánské populace v hlavním městě a také v jihozápadní části Makedonie. V tradiční oblasti albánského osídlení, tj. severozápadní části Makedonie naopak podíl albánského obyvatelstva mírně poklesl.

5.7.5 Příčiny

1. Snížení počtu obyvatel

Navzdory vysoké porodnosti makedonského obyvatelstva došlo ke snížení celkového stavu populace. Za tímto faktem by mohl stát ozbrojený konflikt z roku 2001, ale vzhledem k vysoké úspěšnosti repatriace nelze tento faktor příliš přecenit. Mnohem větší vliv má ekonomická migrace z Makedonie³⁹⁹. Za ekonomickou migrací stojí v první řadě velice slabá makedonská ekonomika a její nepřilíživě úspěšná transformace v devadesátých letech. Primární příčinou migrace pak byla vysoká míra nezaměstnanosti, která dosáhla maximálních hodnot v roce 1997, kdy bylo bez práce 42 % ekonomicky aktivního obyvatelstva. V dalších letech došlo jen k mírnému zlepšení, ale celkově dosahovala nezaměstnanost i po roce 2000 více než 30 %⁴⁰⁰. Makedonští Albánci odcházeli za prací zejména do vyspělých evropských zemí jako Německo, Rakousko

³⁹⁶ DEMIROVSKI (2002), str. 163–164

³⁹⁷ KOČOVIĆ (1998), PRILOG BROJ 111–112

³⁹⁸ Dle censu 2002

³⁹⁹ FŇUKAL, ŠRUBAŘ (2008), str. 153

⁴⁰⁰ BIDELEUX, JEFFRIES (2007), str. 459

nebo Švýcarsko. Makedonci pak hledali lepší pracovní příležitosti hlavně v Srbsku a v omezené míře i v zámořských státech jako USA, Kanada a Austrálie⁴⁰¹.

2. Nárůst podílu Albánců

Nárůst podílu albánského obyvatelstva je primárně zapříčiněn vyšší mírou porodnosti a stagnací makedonské populace, která se mezi posledními dvěma censy zvýšila o pouhé dva tisíce. Nízký růst etnických Makedonců je kromě nižší míry porodnosti výrazně ovlivněn i ekonomickou migrací⁴⁰². Albánská populace se podílí na celkovém přirozeném přírůstku Makedonie ze 70 %, což je vzhledem k tomu, že tvoří podle oficiálních údajů jen zhruba čtvrtinu obyvatelstva velmi vysoký podíl⁴⁰³.

Zajímavé srovnání se nabízí při pohledu na neoficiální čísla, jež nabízejí různí autoři, kteří velice pravděpodobně spíše než snahu o objektivitu reflektují vlastní nacionální tendence. Albánci často navyšují vlastní podíl na nějakých 28–30 %, argumentují tím, že oficiální data nezahrnují kosovské Albánce, kterým nebylo poskytnuto makedonské občanství. Jiní autoři naopak tvrdí, že podíl Albánců nepřesahuje 19 %, protože se k albánské populaci hlásí i Muslimové a Turci⁴⁰⁴.

5.7.6 Závěr

Mezi lety 1991 a 2002 nedošlo, i přes ozbrojený konflikt, k výrazné proměně etnického obrazu Makedonie. Dochází k růstu albánské populace, čistě makedonský je pouze východ a severovýchod země. Západní a severozápadní oblasti mají spíše albánský charakter. Tento proces nárůstu albánského obyvatelstva by měl pokračovat i v budoucnu. Při zachování současných trendů by kolem roku 2030 žilo na území Makedonie více Albánců než Makedonců⁴⁰⁵. Země by tedy mohla zakusit stejnou etnickou proměnu jako sousední Kosovo. Situace ale bude zřejmě komplikovanější – vzhledem k ekonomickým podmínkám a rozsáhlé ekonomicky motivované migraci se možný přerod etnické struktury výrazně prodlouží⁴⁰⁶.

Vzájemné soužití Makedonců a Albánců po roce 1991 se dá charakterizovat jako zcela oddělené. Albánci v některých oblastech prakticky mohou vyrůstat, aniž by potkali etnického Makedonce. Samotnou koexistenci je pak možné označit za vzájemnou ignoranci a nedůvěru jednoho

⁴⁰¹ FŇUKAL, ŠRUBAŘ (2008), str. 153

⁴⁰² GABER, JOVESKA (2004), str. 110

⁴⁰³ BRUNNBAUER (2002), str. 15

⁴⁰⁴ GABER, JOVESKA (2004), str. 109–110

⁴⁰⁵ ROSŮLEK (2008), str. 105

⁴⁰⁶ Některé odhady hovoří o vyrovnání počtu populace až kolem roku 2075, viz COURBAGE (2003), str. 450.

k druhému⁴⁰⁷. Odstranění vzájemných obav a vytvoření multikulturní společnosti bude do budoucna velkou výzvou.

Weithmann charakterizoval Makedonii jako zemi mezi čtyřmi ohni⁴⁰⁸, a to kvůli poloze mezi Srbskem, Bulharskem, Řeckem a Albánií, z nichž každá země si alespoň nějakou její část nárokuje. Před rokem 1991 se Makedonci vymezovali spíše v rozporu k těmto zemím. Makedonci dokazovali to, čím nebo kým vlastně nejsou. Po roce 1991 se veškeré dění spíše stáhlo do rámce Makedonské republiky a přeorientovalo se na vnitřní a vnitropolitické problémy. „Současnou stěžejní otázkou tak není, čím Makedonci nejsou, ale kým naopak skutečně jsou⁴⁰⁹“. K zodpovězení této otázky bude naprosto stěžejní najít společný *modus vivendi* mezi makedonským a albánským obyvatelstvem.

⁴⁰⁷ RAE (2002), str. 269

⁴⁰⁸ WEITHMANN (1996), str. 399

⁴⁰⁹ ADAMSON, JOVIĆ (2004), str. 305

6. Srovnání změn v rámci celé oblasti bývalé Jugoslávie

6.1. Hlavní změny

Tabulka č. 24: Rozmístění hlavních národů bývalé Jugoslávie v roce 1991

	Srbové	Chorvati	Muslimové	Slovinci	Makedonci	Černohorci
Srbsko ⁴¹⁰	6 428 420	109 214	237 358	8 340	47 577	140 024
Chorvatsko	580 762	3 708 308	47 603	23 802	4 760	9 521
Bosna	1 369 258	755 895	1 905 829	-	-	-
Slovinsko	47 097	53 688	26 725	1 718 318	4 412	4 233
Makedonie	44 159	-	-	-	1 314 283	-
Černá Hora	57 176	6 249	89 932	407	860	380 484
Celkem	8 526 872	4 633 354	2 307 447	1 750 867	1 371 892	534 262
Mimo „titulární“ zemi	2 098 452	925 046	401 618	32 549	57 609	153 778
Mimo „titulární“ zemi v %	24,60	19,96	17,40	1,86	4,20	28,79

Zdroj: Dle censu 1991

Tabulka č. 25: Rozmístění hlavních národů bývalé Jugoslávie po roce 2001

	Srbové	Chorvati	Muslimové	Slovinci	Makedonci	Černohorci
Srbsko ⁴¹¹	6 212 838	70 602	155 590	5 104	25 847	69 049
Chorvatsko	201 631	3 977 171	20 755	13 173	4 270	4 926
Bosna ⁴¹²	1 491 162	531 152	1 888 543	-	-	-
Slovinsko	38 964	35 642	32 009	1 631 363	3 972	2 667
Makedonie	35 939	-	17 018	-	1 297 981	-
Černá Hora	198 414	6 811	72 809	415	819	267 669
Celkem	8 178 948	4 621 378	2 186 724	1 650 055	1 332 889	344 311
Mimo „titulární“ zemi	1 966 110	644 207	298 181	18 692	34 908	76 642
Mimo „titulární“ zemi v %	24,44⁴¹³	13,94	13,64	1,13	2,62	22,26

Zdroj: Dle censů konaných po roce 2001 na území nástupnických států Jugoslávie

Charakteristickým rysem hlavních postjugoslávských národů je snížení počtu příslušníků žijících mimo území „titulárního“ státu. To přímo souvisí s etnickou homogenizací jednotlivých nástupnických států. K etnické homogenizaci nedocházelo pouze na úrovni států, ale i v případě

⁴¹⁰ Včetně Kosova

⁴¹¹ Bez Kosova

⁴¹² Jedná se o odhad.

⁴¹³ Podíl Srbů bude vyšší vzhledem k tomu, že není započítána srbská menšina v Kosovu.

dílčích území. Došlo například k posílení albánské většiny v Kosovu, a srbského podílu na populaci Vojvodiny nebo k regionální národnostní homogenizaci Bosny a Hercegoviny.

K nejvíce signifikantní homogenizaci došlo v případě Srbska a Chorvatska. Chorvatsko ztratilo více než 380 000 Srbů, což výrazně napomohlo k vysokému zvýšení podílu Chorvatů na celkové populaci. Redukce srbské národnosti menšiny učinila z Chorvatska prakticky zemi bez národnostních menšin. V případě Srbska je dobré zmínit Vojvodinu, jelikož samotné centrální Srbsko bylo silně etnicky homogenní již před rozpadem Jugoslávie. Na změně etnické struktury Vojvodiny participovaly dva hlavní faktory: odchod menšin (Chorvatů a Maďarů) a příchod srbských uprchlíků zejména z Chorvatska a Bosny⁴¹⁴. K podobné etnické homogenizaci došlo i v případě Kosova, které je dnes dominantně albánské. Etnická homogenizace Bosny a Hercegoviny měla spíše regionální charakter, ale pokud by byla Bosna a Hercegovina posuzována jako celková teritoriální jednotka, tak i na tomto území došlo k posílení podílu majoritního etnika Bosňáků/Muslimů.

Tabulka č. 26: Změna podílu majoritních etnik v jednotlivých nástupnických státech

Republika	Etnická majorita	Podíl v roce 1991	Podíl po roce 2001	Změna
Slovinsko	Slovinci	88,31 %	83,06 %	- 5,25 %
Chorvatsko	Chorvati	78,09 %	89,63 %	+ 11,53 %
Srbsko – centrální	Srbové	88,01 %	89,48 %	+ 1,47 %
Srbsko – Vojvodina	Srbové	57,10 %	65,05 %	+ 7,95 %
Republika srbská	Srbové	54,50 %	88,00 %	+ 33,50 %
Federace BaH	Bosňáci	52,20 %	72,90 %	+ 20,70 %
Kosovo	Albánci	82,20 %	92,00 %	+ 9,80 %
Černá Hora	Černohorci	61,86 %	43,16 %	- 18,70 %
Makedonie	Makedonci	65,30 %	64,17 %	- 1,13 %

Zdroj: Dle censu z roku 1991 a následných jednotlivých sčítání po roce 2001 a odhadů

Slovinsko, Černá Hora a Makedonie jsou naopak země, ve kterých k etnické homogenizaci nedošlo. Ve Slovinsku došlo k výraznému snížení podílu Slovinců, ale na druhou stranu nevzrostl podíl ostatních menšin s výjimkou Albánců a Muslimů. Za snížením podílu majoritního etnika stojí zejména zvýšení osob, které se odmítly k otázce vlastní etnicity vyjádřit, a osob, u kterých se etnicitu nepodařilo zjistit. Je tedy problematické určit, zda se skutečně jedná o diferenciaci společnosti v národnostním slova smyslu.

V případě Černé Hory je situace obdobná. Naprosto nereálný pokles Černohorců a nárůst Srbů nemá nic společného s etnickou proměnou, ale je zapříčiněn zcela jinými vlivy. Podíl Srbů a

⁴¹⁴ RADOVIĆ (2005), str. 24

Černohorců na celkové populaci Černé Hory je v obou porovnávaných censech obdobný. Je tedy zřejmé, že se jedná pouze o změnu deklarace vlastní národnostní příslušnosti. V případě Makedonie však k mírnému snížení majoritního etnika skutečně došlo, vzhledem k nárůstu albánského obyvatelstva.

6.2. Příčiny proměny etnické struktury zemí bývalé Jugoslávie

1. Nucené migrace spojené s vojenskými konflikty

Etnický obraz států bývalé Jugoslávie byl primárně pozměněn kvůli existenci pěti vojenských konfliktů, které se odehrály po rozpadu Jugoslávie v roce 1991. Některé konflikty se na změnách etnické struktury podepsaly nepatrně (válka ve Slovinsku v roce 1991 nebo konflikt v Makedonii z roku 2001), jiné zcela proměnily charakter tamější populace (válka v Chorvatsku z let 1991–1995, konflikt v Bosně z let 1991–1995), popřípadě přispěly k urychlení přirozené proměny obyvatelstva (vojenská intervence v Kosovu z roku 1999).

Forma nucených migrací má mnoho podob. Nejviditelnější jsou tzv. etnické čistky, kdy jsou oběti nuceny opustit své domovy po nátlaku jedné z bojujících stran. Samotné „etnické čištění“ je často kombinací fyzického násilí vůči osobám (zabíjení, vyhánění z domovů), ničení majetku, nepříznání politických práv (např. občanství), neformální, nebo dokonce i přímé diskriminace (ztráta zaměstnání nebo šikanování). Často také docházelo k psychickému nátlaku⁴¹⁵.

Nejvíce postiženými oblastmi během válečných konfliktů vedených po roce 1991 byly Bosna a Hercegovina, Kosovo a Chorvatsko. Nuceno opustit své domovy v průběhu vojenských konfliktů bylo 51,1 % obyvatelstva Bosny a Hercegoviny, 47,7 % obyvatelstva Kosova a 15,6 % obyvatelstva Chorvatska⁴¹⁶, z nichž se ovšem velká část navrátila do svých předválečných domovů. Lze je tedy označit za hlavní faktor ovlivňující současné rozložení obyvatelstva v rámci bývalé Jugoslávie.

2. Ekonomicky motivované migrace

Mezi hlavní pohnutky ekonomické migrace patří nemožnost najít zaměstnání a ztráta životních perspektiv. Například Srbsko takto ztratilo v devadesátých letech asi 900 000 osob, převážně

⁴¹⁵ FŇUKAL, ŠRUBAŘ (2008), str. 126–127

⁴¹⁶ RADOVIĆ (2005), str. 13

mladých a vzdělaných lidí⁴¹⁷. Tyto pohyby jsou ale v dlouhodobém časovém horizontu kompenzovány zpětnou migrací osob, které ztratily v zahraničí uplatnění⁴¹⁸.

3. Demografické změny

Přirozené změny etnické kompozice obyvatelstva jsou zapříčiněny rozdílným demografickým chováním, tedy daleko vyšší mírou porodnosti. V kontextu nástupnických zemí bývalé Jugoslávie se jedná zejména o Albánce a Muslimy, kteří tradičně disponují vyšší mírou porodnosti a díky tomuto vlivu jsou schopni navyšovat svůj podíl na populaci.

⁴¹⁷ PELIKÁN (2005), str. 53

⁴¹⁸ FŇUKAL, ŠRUBAŘ (2008), str. 127

7. Závěr

Politické hranice nikdy nerespektovaly (a vlastně ani technicky nemohly respektovat) geografické rozložení jihoslovanských národů. Vzhledem k historickému vývoji a častým migracím docházelo na jednu stranu k etnické homogenizaci, na druhou stranu k vytváření multietnických oblastí. Tyto procesy se střídaly v prostoru a čase v návaznosti na momentální politickou, ekonomickou a společenskou situaci. Jednotlivé národy byly spojeny do jednoho politického útvaru – Jugoslávie – spíše politickou účelností než etnicky nebo kulturně podmíněnou sounáležitostí. Jihoslovanské národy navíc reprezentovaly odlišné kulturní okruhy. Rozdílnost a politické napětí bylo dlouhou dobu tlumeno politickými špičkami, které si naprosto pragmaticky rozpad společného státu nepřály.

Již na konci 80. let, kdy se komunistická ideologie ve východní a jižní Evropě zcela vyčerpala, padlo poslední pojítko, které drželo jihoslovanské národy ve společném státě. S nástupem nacionalisticky orientovaných politických vůdců a vzhledem k jejich neschopnosti řešit otázky spojené s rozpadem Jugoslávie mírovou cestou bylo jen otázkou času, kdy se odehraje etnicky motivovaný vojenský konflikt. Následné etnické války se dotkly zejména území, která ještě nebyla etnicky homogenizována. Nejproblematičtějšími oblastmi v tomto smyslu byly část Chorvatska obývaná Srby (Srbská Krajina), mnohonárodnostní Bosna a Hercegovina, oblast Sandžaku, Kosovo a severozápadní část Makedonie.

Etnické války z první poloviny devadesátých let vedly k etnické homogenizaci Chorvatska na úkor srbské menšiny a faktickému rozbití Bosny a Hercegoviny na dvě zcela odlišné entity, které se také výrazně etnicky homogenizovaly. Situace v Sandžaku v ozbrojený konflikt nepřerostla a měla podobu jen jakési studené války. Snaha o emancipaci Albánců v jižní části postjugoslávského prostoru nabyla na síle až později, zejména díky umírněné albánské politické reprezentaci na počátku devadesátých let. V oblasti Kosova došlo také ke zvýšení etnické homogenity. Odtržení od Srbska lze považovat za důsledek vojenského konfliktu z roku 1999, který z Kosova vytvořil silně homogenní albánský prostor, ačkoli nejvýraznější posílení podílu Albánců na populaci Kosova se odehrálo již v 70. a 80. letech jako přirozený jev závislý na vysokém albánském přírůstku a ekonomicky motivované migraci Srbů. Makedonie etnický konflikt z roku 2001 ustála výměnou za větší práva přiřknutá albánské menšině.

Vývoj po rozpadu Jugoslávie lze vidět na jedné straně jako pokus o změnu politických hranic na základě národnostního osídlení a na druhé straně jako pokus v politických hranicích realizovat etnickou homogenizaci ve prospěch dominantního národa. Dnes z hlediska národnostního složení existují na území bývalé Jugoslávie hlavně etnicky homogenní státy.

Navzdory tomu, že v devadesátých letech došlo k výrazné etnické homogenizaci prostoru bývalé Jugoslávie, je budoucnost této oblasti značně nejistá. Každý nástupnický stát snad s výjimkou Slovinska bude muset do budoucna řešit dílčí problémy spojené s národnostními menšinami. Nejproblematictější se jeví budoucí směřování Bosny a Hercegoviny, jejíž poválečný vývoj je velmi nejistý, příští sčítání na území Černé Hory možná přinese zajímavé informace spojené s národnostní deklarací Srbů a Černohorců na tomto území, vztah Chorvatska k vysídleným krajinským Srbům, který může mít negativní vliv na jeho přijetí do evropských struktur respektive na přijetí Bosny a Hercegoviny a Srbska do EU rozšířené o Chorvatsko, vztah Kosova k existující srbské menšině, srbské nároky na území Republiky srbské, která je nucena koexistovat v rámci Bosny a Hercegoviny nebo soužití Makedonců a Albánců v Makedonské republice.

Výše zmíněné problémy spojené s rozložením obyvatelstva mohou přinést mnohé problémy, ale nedá se předpokládat, že by se svojí intenzitou mohly rovnat etnickým válkám, kterými byla oblast bývalé Jugoslávie zasažena v devadesátých letech 20. století.

8. Shrnutí

Diplomová práce se zabývá zejména proměnou etnické struktury na území nástupnických států bývalé Jugoslávie po roce 1991. Práce rovněž analyzuje odlišnosti historického vývoje jednotlivých států a popisuje etnickou proměnu i před rokem 1991. Zabývá se jednotlivými demografickými procesy, hlavně procesem etnické homogenizace, který se projevil na většině zkoumaného území. Diplomová práce také řeší identifikaci rozličných příčin jednotlivých změn národnostní struktury jako například: nucenou migraci, ekonomicky motivovanou migraci, změnu národnostní deklarace nebo odlišné demografické chování jednotlivých etnických skupin. Velkou roli hrají také uprchlické vlny spojené s válečnými konflikty, které na daném území proběhly mezi lety 1991–2001. Závěrečná část srovnává proměnu národnostní struktury pro sedm nástupnických států bývalé Jugoslávie.

Klíčová slova: bývalá Jugoslávie, etnická struktura, etnická homogenizace, ozbrojené konflikty, migrace, uprchlíci a vnitřně přesídlené osoby.

Summary

This diploma thesis deals with the change of ethnic structure of succession states of former Yugoslavia after 1991. This paper also analyzed differences of the historical processes that occurred in different areas and describes the change of ethnic structure before 1991. This diploma thesis concerns various demographic processes, such as ethnic homogenization, which influenced most of the studied area. This paper also identified varied causes of changes in ethnic structure such as: forced migration, economically motivated migration, the change declaration on ethnic affiliation or differences in natural increase between individual ethnic groups. Refugees flows connected with armed conflicts between 1991 and 2001 also play an important role in the ethnic structure. The final part of diploma thesis compares the change of ethnic structure among seven succession states.

Keywords: former Yugoslavia, ethnic structure, ethnic homogenization, armed conflicts, migration, refugees and internally displaced persons.

9. Seznam použité literatury

Literatura

ADAMSON Kevin, JOVIĆ Dejan (2004): *The Macedonian–Albanian political frontier: the re-articulation of post-Yugoslav political identities.* Nations and Nationalism 10 (3), 2004, str. 293–311.

BABIĆ, Dragutin (2003): *Etničke promjene u strukturi stanovništva slavonskih županija između dvaju popisa (1991. - 2001.).* Migracijske i etničke teme, Vol 19, No 1, Institut za migracije i narodnosti, Zagreb, str. 47–68

BADE Klaus J. (2005): *Evropa v gibanju: migracije od poznega 18. stoletja do danes.* Ljubljana, str. 567

BAGIĆ Dragan, MESIĆ Milan (2008): *Socio-Economic Conditions of the Sustainability of Return – The Example of the Serbian Returnees to Croatia.* Revija za socijalnu politiku, str. 23–38

BIDELEUX Robert, JEFRIES Ian (2007): *The Balkans: A post-communist History.* Routledge. Oxon, str. 620

BIŠEVAC, Safeta (2000): *Bosniaks in Sandzak and Interethnic Tolerance in Novi Pazar.* In: Dimitrijević, N. (Ed.): *Managing Multiethnic Local Communities in the Countries of the Former Yugoslavia. Local Government and Public Service Reform Initiative/Open Society Institute,* Budapest, str. 387–410

BLACK Richard, GENT Saskia (2006): *Sustainable Return in Post-conflict Contexts.* International Migration, Vol 44, No. 3, Blackwell Publishing, Oxford and Malden, s. 15 - 38

BRUNBORG Helge, LYGSTAD Torkild Hovde, URDAL Henrik (2003): *Accounting for Genocide: How Many Were Killed in Srebrenica?* European Journal of Population, Vol 19, No 3, Springer Netherlands, Rotterdam, s. 229 – 248

BRUNNBAUER Ulf (2002): *The Implementation of the Ohrid Agreement: Ethnic Macedonian Resentments.* Center for the Study of Balkan Societies and Cultures. University of Graz. Journal of Ethnopolitics and Minority Issues in Europe. Issue I, str. 3–24

BRUNNBAUER Ulf (2004). *Fertility, families and ethnic conflict: Macedonians and Albanians in the Republic of Macedonia, 1944-2002".* Nationalities Papers 32 (3), str. 565–598.

BUGAJSKI Janusz (1995): *Ethnic Politics in Eastern Europe: A Guide to Nationality Policies. Organizations, and Parties.* M. E. Sharpe. London, str. 493

BUŽAR Stefan (2006): *Geographies of Ethnopolitics: Unravelling the Spatial and Political Economies of Ethnic Conflict*. Occasional Paper No 7/06. University of Oxford - St Anthony's College - South East European Studies at Oxford, Oxford, str. 29

CRKVENČIĆ Ivan (1997): *Croatian ethnic territory and the multiethnic composition of Croatia as a result of population migrations*. DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB. GOD. 7 (1998), BR. 1-2 (33-34), str. 109–125

CRKVENČIĆ, Ivan (1993): *Areas of Aggression in Croatia*. In: Crkvenčić, I., Klemenčić, M., Feletar, D. (Eds): *Croatia - A New European State*. Department for Geography and Spatial Planning, Faculty of Science, University of Zagreb, Zagreb, str. 61–75

COURBAGE Youssef (2003): *Censuses, Elections and Population: the Case of Macedonia*. Population (english edition). Volume 58 2003/4-5, str. 429–450

ČAČIĆ- KUMPES Jadranka (1999): *Social changes, migration and ethnic structure: case study of Petrinja (Croatia)*. DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB, GOD. 10 (2001), BR. 1-2 (51-52), str. 253–277

ČAGOROVIĆ Nebojša, CARMICHAEL Cathie (2006): *Constructing and Rethinking Montenegrin National Identity*. Narodna umjetnost – Hrvatski časopis za etnologiju i folkloristiku 43/1. Zagreb, str. 59 – 74

DEMIROVSKI Martin (2002): *Roma in the Sredorek Settlement*. In: Dimitrijević, N. (Ed.): *Managing Multiethnic Local Communities in the Countries of the Former Yugoslavia*. Local Government and Public Service Reform Initiative/Open Society Institute, Budapest, str. 151–178

DJURDJEV, B. S. (1999): *Refugees and Village Renewal in Yugoslavia*. GeoJournal, Vol 46, No 3, Springer Netherlands, Rotterdam, s. 207–213

EBERHARDT, Piotr (2003): *Ethnic Groups and Population Changes in Twentieth-Century Central-Eastern Europe: History, Data, Analysis*. M. E. Sharpe, str. 559

FAGEN Patricia Weiss (2003): “*The Long-Term Challenges of Reconstruction and Reintegration: Case Studies of Haiti and Bosnia-Herzegovina*,” IN: E. Newman and J. van Selm, (Ed.): *Refugees and Forced Displacement*. Tokyo, Japan: United Nations Press, 2003, str. 221–249

FLERE, Sergej, KLENOVŠEK, Tomaž (2000): *The Position of Alochthonous Groups in Slovenia and in the City of Maribor*. In: DIMITRIJEVIĆ, Nenad (Ed.): *Managing Multiethnic Local Communities in the Countries of the Former Yugoslavia*. Local Government and Public Service Reform Initiative/Open Society Institute. Budapest, str 31–62

FŇUKAL, Miloš (2000): *Politickogeografický vývoj jugoslávského prostoru od 70. let minulého století do současnosti*. Disertační práce. Masarykova Univerzita v Brně, str. 186

FŇUKAL Miloš, ŠRUBAŘ Michal (2007): *Dopady nucených migrací v oblasti Kosova.* Geografická revue. Ročník 3. Číslo 1. FPV UMB Banská Bystrica, str. 29–53.

FŇUKAL Miloš, ŠRUBAŘ Michal (2008): *Nucené migrace vyvolané rozpadem Jugoslávie a jejich dopad na migrační politiku vybraných evropských zemí (1991–2006).* Slovanské historické studie 33. Praha, Brno, str. 119–171.

GABER Natasha, JOVESKA Aneta (2004): *Macedonian census results – controversy or reality.* South-East Europe Review for Labour and Social Affairs. Issue: 01/2004, str. 99–110

GALLAGHER, Tom (2003): *Identity in Flux, Destination Uncertain: Montenegro During and After the Yugoslav Wars.* International Journal of Politics, Culture and Society, Vol 17, No 1, Springer Netherlands, Rotterdam, s. 53 – 71

GELO, Jakov (1999): *Ratni učinci na promjene demografskih struktura u Hrvatskoj.* Druš. Istraž. Zagreb, God. 8 (1999), Br. 5-6 (43-44), Str. 735–749

GIRGLE Patrik (2006): *Kosovo.* Libri. Praha, str. 131

HLADKÝ, Ladislav (1993): *Jugoslávská krize a její historické souvislosti.* Jinočany. H&H, str. 62

HLADKÝ Ladislav (1996): *Bosna a Hercegovina.* Edice studijní texty, svazek 3. DOPLNĚK, Brno, str. 218

ILIČ, Milena a kol. (2006): *Naravno in Selitveno Gibanje Prebivalstva, Slovenija.* © Statistični urad Republike Slovenije. Statistične informacije, št. 76/2006. Ljubljana, str. 41.

ISLAMI Hivzi (1989): *Demografski problemi Kosova i njihovo tumačenje.* IN: Gaber, Slavko – Kuzmanić, Tonči: Kosovo – Srbija – Jugoslavija. Ljubljana: Univerzitetna konferenca ZSMS, Knjižnica revolucionarne teorije 1989. str. 39 – 68

JENNE Erin (2004): *A Bargaining Theory of Minority Demands: Explaining the Dog that Did not Bite in 1990s Yugoslavia.* International Studies Quarterly (2004) 48, p. 729 – 754

JOSIPOVIĆ Damir, REPOLUSK Peter (2003): *Demografske značilnosti Romov v Prekmurju.* Acta Geographica Slovenica, 43-1, 2003, str. 127–147

JOSIPOVIĆ Damir (2006): *Suitability of Dayton Territorial Division for the Process of Integration of Bosnia and Hercegovina.* In: **Milan Bufon, Anton Gosar, Safet Nurković, André-Louis Sanguin (Ed.):** The Western Balkans—A European Challenge: On The Decennial of the Dayton Peace Agreement [Zahodni Balkan—Evropski Izziv: Ob Desetletnici Daytonskega Mirovnega Sporazuma]. Koper, Slovenia: Založba Annales. p. 391 – 418

JUDAH Tim (2000): *Kosovo: War and Revenge.* Yale University Press. New Heaven, str. 348

KEVO Mario (2008): *Demographic Change in Brodsko-posavska County, 1981-1991-2001.* Časopis za suvremenu povijest, Vol. 40, No. 1 Lipanj. Croatian Institute for History, str. 237–268

KISELINOVSKI Stojan (2000): *Makedonski istoriski rečnik.* Institut za nacionalna istorija. Skopje, str. 521

KOČOVIĆ, Bogoljub (1990): *Žrtve Drugog svjetskoj rata u Jugoslaviji.* Svjetlost. Sarajevo, str. 195

LASÁK, Jan: *Zahraniční a bezpečnostní politika republiky Slovinsko.* IN: **STÝSKALÍKOVÁ Věra a kol. (2005)** : *Zahraniční a bezpečnostní politika Slovinska, Chorvatska a Rumunska a vývoj bezpečnostní situace v Bosně a Hercegovině.* Brno, Masarykova univerzita v Brně, str. 204

LEWISON G., IGIĆ, R. (1998): *Yougoslav politics, „ethnic cleansing“ and co-autorship in science.* Scientometrics, Elsevier Science Ltd, Oxford Vol. 44, No. 2 (1999), p. 183 – 192

LUKIĆ, V., NIKITOVIĆ, V. (2004): *Refugees from Bosnia and Herzegovina in Serbia: A Study of Refugee Selectivity.* International Migration, Vol 42, No 4, Blackwell Publishing, Oxford and Malden, s. 85 – 111

LOZANČIĆ Marinko (2003): *Geostrategic aspect of Sandžak - demographic dynamic.* Geoadria, Volumen 8/2. Zadar, p. 131 – 146

MAGOSCI Peter (1993): *Historical atlas of East Central Europe.* Seattle and London. University of Washington Press, str. 218

MALCOLM Noel (1994): *Bosnia. A short history.* New York University Press, London, p. 340

MALCOLM Noel (1998): *Kosovo. A Short History.* London. Macmillan, 491 str.

MARKO Joseph (2000): *Bosnia and Hercegovina – Multi-ethnic or Multinational?* IN: "Societies in Conflict: The contribution of law and democracy to conflict resolution", Council of Europe, Strasbourg, p. 26

MARUSHIAKOVA Elena, POPOV Vesselin (2001): *New ethnic identities in the Balkans: The case of the Egyptians.* FACTA UNIVERSITATIS. Philosophy and Sociology Vol. 2, No 8, 2001. Sofia. Str. 465 – 477

McGWIRE Michael (2000): *Why Did We Bomb Belgrade?* International Affairs, Vol 76, No 1, Blackwell Publishing, Oxford and Malden, s. 1 – 23

MERTUS Julie (1999): *Kosovo: how myths and truths started a war.* University of California Press. Berkley, str. 378.

- MIRIĆ Dinko (2000):** *Ukupno kretanje broja Hrvata u Srbiji i Crnoj Gori od 1948. do 2000. godine.* Druš. Istraž. Zagreb. GOD. 9 (2000), BR. 4–5 (48–49), str. 743 – 767.
- MIRDITA Zef (2007):** *Vlasi, polinomičan narod.* UDK 94 (497 Vlasi) Izvorni znanstveni rad. Zagreb. Povijesni prilozi 33., str. 249–269.
- MOUNTCASTLE, A., TOT, L. (2000):** *Nongovernmental Projects „Return and Trust Rebuilding Pakrac“ and „The Bench We Share“.* In: Dimitrijević, N. (Ed.): *Managing Multiethnic Local Communities in the Countries of the Former Yugoslavia. Local Government and Public Service Reform Initiative/Open Society Institute, Budapest,* str. 293 –322
- MRDEN, Snježana, FRIGANOVIĆ, Mladen (1998):** *The Demographic Situation in Croatia.* Geoadria, Volumen 3, p. 29-56, Zadar.
- MUŠEVIĆ, E. (1985):** *Tutin i okolina.* Etnografski institut SANU, posebno izdanje, Knjiga 27. Beograd.
- ORAZEM, Peter, F. a kol (2005):** *Worker displacement during the transition: Experience from Slovenia. Economics of Transition.* Volume 13 (2). © Blackwell Publishing, str. 311–340.
- PAVLOVIĆ, Zoran (2000):** *Legal Status of the Italian Minority in Slovenia.* In: Dimitrijević, N. (Ed.): *Managing Multiethnic Local Communities in the Countries of the Former Yugoslavia. Local Government and Public Service Reform Initiative/Open Society Institute, Budapest,* str. 63 – 84
- PELIKÁN Jan (1997):** *Národnostní otázka ve Svazové republice Jugoslávii, GENEZE – VÝVOJ – PERSPEKTIVY.* Karolinum, Praha, str. 87
- PELIKÁN Jan (1996):** *JIHOSLOVANSKÁ KRIZE – kořeny a souvislosti.* Vydavatelství Karolinum. Praha, str. 117
- PELIKÁN Jan a kol. (2005):** *Dějiny Srbska.* Praha. Nakladatelství Lidové noviny, str. 670
- PETRIČUŠIĆ, Antonija (2004):** *Wind of Change: The Croatian Government's Turn Towards a Policy of Ethnic Reconciliation.* European Diversity and Autonomy Papers, 6/2004, Europäische Akademie Bozen, Bozen, 23 s.
- PHUONG Catherine (2000):** *Freely to Return: Reversing Ethnic Cleansing in Bosnia - Herzegovina.* Journal of Refugee Studies, Vol 13, No 2, Oxford University Press, Oxford, s. 165 – 183
- PIRJEVEC Jože (2003):** *Jugoslovanske vojne [1991-2001].* Ljubljana. Cankarjeva založba, str. 783
- POULTON Hugh (2000):** *Who are the Macedonian.* C. Hurst & CO. Publishers. Bloomington, str. 218

RADOVANOVIĆ Milovan (1995): *Kosovo and Metohia - A Geographical and Ethnocultural Entity in the Republic of Serbia.* The Serbian Question in The Balkans. Belgrade.

RADOVIĆ Borislav (2005): *A brief retrospective on the problem of refugees in the Yugoslav war.* IN: **Opačić Goran (Ed.):** *Living in post-war communities.* International aid network. Belgrade, p. 187

RADUŠKI, Nada (2003): *Etnička slika Srbije - popis 2002. godine.* Migracijske i etničke teme, Vol 19, No 2 - 3, Institut za migracije i narodnosti, Zagreb, s. 253 – 267

RAE Heather (2002): *State Identities and Homogenisation of People.* Cambridge University Press. Cambridge, str. 351

RAMET Sabrina (1996): *Balkan babel: the disintegration of Yugoslavia from the death of Tito to ethnic war.* Boulder: Westview Press. Colorado, str. 354

RAMET Sabrina (2005): *Thinking about Yugoslavia: scholarly debates about the Yugoslav breakup and the wars in Bosnia and Kosovo.* Cambridge, New York: Cambridge University Press, str. 328

ROGAN James (2000): *Facilitating Local Multiethnic Governance in Postwar Bosnia and Herzegovina.* IN: **Dimitrijević, N. (Ed.):** *Managing Multiethnic Local Communities in the Countries of the Former Yugoslavia.* Local Government and Public Service Reform Initiative/Open Society Institute, Budapest, s. 183 - 230

ROSŮLEK Přemysl (2008): *Makedonie.* Libri. Praha, str. 105.

RYCHLÍK Jan (2003): *Dějiny Makedonie.* Nakladatelství Lidové noviny. Praha, str. 455.

SAMARDŽIČ, Slobodan et al. (1998): *Lavirinti krize. Preduslovi demokratske transformacije SR Jugoslavije.* Beograd: Institut za evropske studije, str. 561

SEKULIĆ Duško (1997): *The creation and dissolution of the multinational state: the case of Yugoslavia.* *Nation and Nationalism* 3 (2), © ASEN, p. 165 – 179

SMIT A. Rachel (2006): *Housing and Property Restitution and IDP Return in Kosovo.* *International Migration*, Vol 44, No 3, Blackwell Publishing, Oxford and Malden, s. 63–88.

STEFANSSON Anders (2006): *Homes in the Making: Property Restitution, Refugee Return, and Senses of Belonging in a Post-war Bosnian Town.* *International Migration*, Vol 44, No 3, Blackwell Publishing, Oxford and Malden, s. 115 – 139

STEVANOVIĆ, Radoslav (2005): *Izbeglišтво i demografski rast stanovništva Srbije.* *Stanovništvo*, Vol 43, No 1 - 4, Centar za demografska istraživanja Instituta društvenih nauka, Beograd, str. 43 - 60

STOJAROVÁ, Věra (2007): *SOUČASNÉ BEZPEČNOSTNÍ HROZBY ZÁPADNÍHO BALKÁNU – Kritická analýza konceptu Kodaňské školy*. Centrum pro studium demokracie a kultury, Brno, str. 291

SUFFLAY Milan (1993): *The Illyrians, The Albanians and The Slavs*. In: *The truth on Kosova*. (Ed.): PRITFI Kristaq et al. The Academy of science of The Republic of Albania. Tirana, str. 348

ŠESTÁK, Miroslav a kol. (1998): *Dějiny jihoslovanských zemí*. Praha. Nakladatelství Lidové noviny, str. 756.

TABEAU Ewa, BIJAK Jakub (2005): *War-related Deaths in the 1992 - 1995 Armed Conflicts in Bosnia and Herzegovina. A Critique of Previous Estimates and Recent Results*. European Journal of Population, Vol 21, No 2 – 3, Springer Netherlands, Rotterdam, s. 187 – 215.

TANNER, Marcus (1997): *Croatia. A Nation Forged in War*. Yale University Press, New Haven and London, str. 338

TAŠKOVSKI Dragan (1968): *Rojstvo makedonskega naroda*. Državna založba Slovenije. Ljubljana, str. 288

TATALOVIĆ, Siniša (2001): *Nacionalne manjine u Republici Hrvatskoj*. Polit. misao, Vol XXXVIII, (2001.), br. 3, str. 95–105

TATALOVIĆ, Siniša (2004): *Exercise of national minority rights in Croatia and european integration in Prospects of Multiculturalism in Western Balkan States*, Belgrade, 2004, p. 111 –135

TAYLOR Peter, COLIN Flint (2000): *Political Geography: world-economy, nationstate and locality*. Pearson Education Limited. United Kingdom, str. 368

TEJCHMANN, Miroslav a kol. (1996): *Historické souvislosti rozpadu Jugoslávie*. Historický Ústav AV ČR, Praha, 255 str.

TOAL Gerard, DAHLMAN Carl (2006): *Has Ethnic Cleansing Succeeded? Geographies of Minority Return and Its Meaning in Bosnia and Herzegovina*. In: **Milan Bufon, Anton Gosar, Safet Nurković, André-Louis Sanguin (Ed.):** *The Western Balkans—A European Challenge: On The Decennial of the Dayton Peace Agreement [Zahodni Balkan—Evropski Izziv: Ob Desetletnici Daytonскеga Mirovnega Sporazuma]*. Koper, Slovenia: Založba Annales. p. 349-366.

TODOROVSKI Gligor (1965): *One glance over the situation in Vardar Macedonia after the Balkan wars (1912 – 1915)*, Yugoslav Historical Review, Beograd, str. 3–20

TRIFUNOVSKI Jovan (1988): *Albansko stanovištvo u Makedoniji*. Književne Novine. Beograd, str. 182

TUATHAIL Gearóid, DAHLMAN Carl (2004): *The Effort to Reverse Ethnic Cleansing in Bosnia-Herzegovina: The Limits of Returns*. Eurasian Geography and Economics. Bellwether Publishing, Ltd. Volume 45, Number 6 / September 2004, p. 439-464.

UNHCR (2004): *Serbia and Montenegro. Development Through Local Integration*. Review of Local Integration Programme and Appraisal of Opportunities for Local Integration in Development Planning Instruments. UNHCR, Geneva, s. 71

VICKERS Miranda (1998): *Between Serbs and Albanian: A short history of Kosovo*. C HURST & CO PUBLISHERS LTD. London, str. 347

VLAHOVIĆ Petar (1995): *The Serbian Origin of the Montenegrins*. The Serbian Questions in the Balkan. University of Belgrade. Faculty of Geography, Belgrade, str. 157 – 168

VUČKOVIĆ Milan (1996): *Stanovništvo Kosova u razdoblju od 1918. do 1991. godine: sa osvrtom na prethodni istorijski period*. Slavica Verlag. Mnichov, str. 224.

WALLING Corrie (2001): *The History and Politics of Ethnic Cleansing*. IN: The Kosovo Tragedy. (Ed.): BOOTH Ken. London, str. 47–66

WEITHMANN, Michael, W. (1996): Balkán – 2000 let mezi východem a západem. Vyšehrad spol., s.r.o., Praha, str. 440.

WILLIAMS C. Rhodri (2004): *Post-conflict property restitution and refugee return in Bosnia and Herzegovina: Implications for international standard-setting and practice*. New York University Journal of International Law and Politics, p. 441-553

WINKLER W. (1931): Statistisches Handbuch der europäischen Nationen. Vienna.

ZEČEVIĆ Miodrag, LEKIĆ Bogdan (1991): Frontiers and internal territorial division in Yugoslavia. Ed: IVANOVIĆ Stanoje. The Ministry of Information of The Republic of Serbia. Beograd, str. 101.

ŽERJAVIĆ, Vladimir (1989): *Gubici Stanovništva Jugoslavije u drugom svjetskom ratu*. Zagreb. Jugoslavensko viktimološko društvo, str. 191.

ŽITNIK, Janja (2004): *Immigrants in Slovenia. Integration Aspects*. Migracijske i etničke teme, Vol 20, No 2 - 3, Institut za migracije i narodnosti, Zagreb, s. 221 - 241.

ŽIVIĆ, Dražen et al. (2005): *Basic Demographic Processes in Croatia*. Hrvatski Geografski Glasnik 67/1, str. 27 – 44 (2005.)

ŽIVIĆ, Dražen (2000): *Izravni demografski gubici (Ratne Žrtve) Hrvatske (1990.- 1998.) uzrokovani velikosrpskom agresijom neke njihove posljedice*. Druš. Istraž. Zagreb, God. 10, Br. 3 (53), str. 451-484

ŽULJIĆ, S. (1993): *Contemporary Ethnic Structure of Croatia*. In: Crkvenčić, I., Klemenčić, M., Feletar, D. (Eds): *Croatia - A New European State*. Department for Geography and Spatial Planning, Faculty of Science, University of Zagreb, Zagreb, s. 96 - 111

Internetové zdroje

Helsinki Committee for Human Rights in Serbia. *National Minorities in Serbia: In Conflict With a State Ethnic Identity*. [online]. [cit. 2009-02-16]. Dostupné z: http://www.osce.org/documents/eea/2005/05/14663_en.pdf

HELSINKI COMMITTEE FOR HUMANS RIGHT (2008): *A Forgotten World- the Serb enclaves in Kosovo*. [online]. [cit. 2009-03-16]. Dostupné z: <http://www.globalaging.org/armedconflict/Trinity%20story.pdf>

ILIĆ Jovan (1995): *The Serbs in The former SR of Croatia. The Serbian Questions in the Balkan*. University of Belgrade. Faculty of Geography, Belgrade. [online]. [cit. 2008-11-28]. Dostupné z: <http://www.rastko.org.yu/istorija/srbi-balkan/jilic-croatia.html>

IOM (2007): *The Republic of Montenegro – migration profile*. [online]. [cit. 2009-02-23]. Dostupné z: http://www.iom.hu/PDFs/Montenegro_Migration%20Profile.pdf

KARPAT Can (2005): *Two Major Muslim Minorities of Macedonia: Albanians and Turks*. [online]. [cit. 2007-01-06]. Dostupné z: <http://www.axisglobe.com/article.asp?article=719>

Narodna skupština Republike Srbije: *Zákon o o teritorijalnoj organizaciji Republike Srbije*. [online]. [cit. 2009-02-16]. Dostupné z: http://www.parlament.sr.gov.yu/content/lat/akta/akta_detalji.asp?Id=466&t=Z

Narodna skupština Republike Srbije (2008): *Odluka: Narodne skupštine Republike Srbije o potvrđivanju odluke vlade republike Srbije o poništavanju protivpravnih akata privremenih organa samouprave na Kosovu i Metohiji o proglašenju jednostrane nezavisnosti*. [online]. [cit. 2009-02-16]. Dostupné z: http://www.parlament.sr.gov.yu/content/lat/akta/akta_detalji.asp?Id=367&t=O#

OSCE (2003): *Tenth Assessment of the Situation of Ethnic Minorities in Kosovo*. [online]. [cit. 2009-02-16]. Dostupné z: <http://www.unhcr.org/cgi-bin/texis/vtx/home/opendoc.pdf?tbl=SUBSITES&id=3e70b1604>

PETRIČUŠIĆ, Antonija (2004): *Slovenian legislative system for minority protection*. [online]. Poslední revize listopad 2004. [cit. 2008-10-28]. Dostupné z: <http://www6.gencat.net/lengcat/noves/hm04tardor/docs/petricusic.pdf>

RADOVANOVIĆ Svetlana (1995): *Demographic Growth and Ethnodemographic Changes in the Republic of Serbia*. *The Serbian Questions in the Balkan*. University of Belgrade. Faculty of Geography, Belgrade. [online]. [cit. 2009-01-28].

Dostupné z: <http://www.rastko.org.yu/istorija/srbi-balkan/sradovanovic-demography.html>

RAKOVIĆ Aleksandar (2004): *Montenegrin Census' from 1909 to 2003*. Princip. Beograd. [online]. [cit. 2009-02-16]. Dostupné z: <http://www.njegos.org/census/index.htm>

Republic of Kosovo – Assembly (2008): *Constitution of the Republic of Kosovo*. [online]. [cit. 2009-02-16]. Dostupné z: <http://www.assembly-kosova.org/common/docs/Constitution1%20of%20the%20Republic%20of%20Kosovo.pdf>

RUDIĆ Vujadin (1995): *The Ethnic Structure of the Population in Montenegro*. In: Serbian Questions in The Balkans. University of Belgrade - Faculty of Geography, Beograd. [online]. [cit. 2009-02-16]. Dostupné z: <http://www.rastko.org.yu/istorija/srbi-balkan/vrudic-montenegro.html>

SPASOVSKI Milena, ŽIVKOVIĆ Dragica, STEPIĆ Milomir (1995): *The Ethnic Structure of the Population in Bosnia and Herzegovina*. University of Belgrade - Faculty of Geography, Beograd. [online]. [cit. 2009-02-16]. Dostupné z: <http://www.rastko.org.yu/istorija/srbi-balkan/spasovski-zivkovic-stepic-bosnia.html>

ŠIRCEJL, Milivoja a kol. (2003): *Verska, jezikovna in narodna sestava prebivalstva Slovenije. Popisi 1921–2002*. Ljubljana. © Statistični urad Republike Slovenije. [online]. Dostupné z: <http://www.stat.si/popis2002/gradivo/2-169.pdf>

TROEBST Stefan (1998): *Conflict in Kosovo: Failure of Prevention? An Analytical Documentation, 1992-1998*. European Centre for Minority Issues. [online]. [cit. 2009-03-16]. Dostupné z: http://ecmi.de/download/working_paper_1.pdf

VASILJEVIĆ, Snjezana (2002): *Ethnic minorities and the Issue of regional cooperation in the frame of stabilisation and association process*. Abstract of a discussion paper prepared on the occasion of the 2nd International SEER Symposium. [online]. [cit. 2009-01-20]. Dostupné z: http://www.boeckler.de/pdf/vd_seer_2002_vasiljevic.pdf

ВЛАДА НА РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА (2004): *Regional policy and coordination of structural instruments*. [online]. [cit. 2009-03-22]. Dostupné z: <http://www.sei.gov.mk/download/Questionnaire/3-21%20-%20Regional%20policy.pdf>

ZUPANČIĆ, Jernej (2004): *Ethnic Structure of Slovenia and Slovenes in Neighbouring Countries. Slovenia: a geographical overview*. Association of the Geographic Societies of Slovenia. [online]. Dostupné z: <http://www.theslovenian.com/articles/2008/zupancic.pdf>

Statistické publikace

DOLENC, Danilo a kol. (2003): *Popis prebivalstva, gospodinjstev in stanovanj, Slovenija, 31. Marca 2002*. © Statistični urad Republike Slovenije. Statistične informacije, št. 92/2003. Ljubljana, str. 47.

DOLENC, Danilo a kol. (2003): *Popis prebivalstva, gospodinjstev in stanovanj, Slovenija, 31. Marca 2002*. © Statistični urad Republike Slovenije. Statistične informacije, št. 93/2003. Ljubljana, str. 73.

KOČOVIĆ Bogoglub (1998): *Etnički i demografski razvoj u Jugoslaviji od 1921. do 1991. godine (po svim zvaničnim a u nekim slučajevima i korigovanim popisima)*. Sveska II. Paris, Bibliothèque Dialogue.

MARRI (2006): *Asylum report 2006*. [online]. [cit. 2009-02-23]. Dostupné z: <http://www.era-aeneas.eu/aeneas/nav/123/binarywriterservlet?imgUid=9cf1020e-d433-a211-44b9-4618ada3b7d8&uBasVariant=89e7020f-148e-4011-44b9-4612700266cb>

Ministry for Public Works, Reconstruction and Construction: *Report on Return of Displaced Persons and Refugees in the Republic of Croatia from 2000–2003*. [online]. [cit. 2008-10-28]. Dostupné z: <http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/UNTC/UNPAN015746.pdf>

Obrazložitev k Uredbi o standardni klasifikaciji teritorialnih enot. © Statistični urad Republike Slovenie. [online]. Poslední revize 25. 1. 2007. [cit. 2008-10-28]. Dostupné z: http://www.stat.si/tema_splosno_upravno_SKTE.asp

Territorial units and house numbers by municipalities and statistical regions. © Statistical Office of the Republic of Slovenia. [online]. Poslední revize 25. 7. 2008. [cit. 2008-10-28]. Dostupné z: http://www.stat.si/eng/novica_prikazi.aspx?id=1754

STATISTICAL OFFICE OF KOSOVO (2008): *Analysis of the Vital Statistics for the Newest Period of Time*. [online]. [cit. 2009-03-16]. Dostupné z: http://www.ks-gov.net/ESK/eng/index.php?option=com_docman&task=doc_download&gid=707&Itemid=8

Statistical Office of Kosovo (2007): *Kosovo in figures 2007*. [online]. [cit. 2009-02-16]. Dostupné z: www.ks-gov.net/esk/eng/dmdocuments/Kosovo%20in%20figures%202007.pdf

STATE STATISTICAL OFFICE (2007): *Regions of the Republic of Macedonia, 2007*. [online]. [cit. 2009-03-22]. Dostupné z: <http://www.stat.gov.mk/english/Publikacii/GodisnikRegioni2007.pdf>

UNHCR (2007): *Statistical Yearbook 2007. Trends in Displacement, Protection and Solutions*. [online]. [cit. 2009-02-23]. Dostupné z: <http://www.unhcr.org/statistics/STATISTICS/4981b19d2.html>

UNMIK (2000): *O broju, imenima i granicama opština*. [online]. [cit. 2009-02-16]. Dostupné z: www.unmikonline.org/regulations/unmikgazette/04serbian/SC2000regs/RSC2000_43.pdf

VERTOT, Nelka a kol. (2001): *Popisi na Slovenskem 1948-1991 in Popis 2002*. Statistični urad Republike Slovenije. Ljubljana, str. 69.

Internetové stránky jednotlivých statistických úřadů

CROSTAT – Državni zavod za statistiku (Chorvatsko): www.dzs.hr

Državen zavod za statistiku (Makedonie): www.stat.gov.mk

Federalni zavod za statistiku (Federace Bosny a Hercegoviny): www.fzs.ba

MONSTAT – Zavod za statistiku Crne Gore (Černá Hora): www.monstat.cg.yu

Republički zavod za statistiku (Republika srbská): www.rzs.rs.ba

Republički zavod za statistiku Srbije (Srbsko): webrzs.statserb.sr.gov.yu

Zavod za statistiku Kosova (Kosovo): www.ks-gov.net/esk

Statistični urad Republike Slovenije (Slovinsko): www.stat.si